

શ્રી ઝરની ખ્યાલી

શ્રી

સામાજિક
ચર્ચા

સામાજિક

શ્રી ઝરની ખ્યાલી

આજે
લખો

ઝેરની પ્યાલી.

આજે
લખો

(કરણ રસથી આતપ્રાત સામાજિક નવલકથા.)

પ્રીતિનાં પંથની વચ્ચે રહ્યાં કંટક-તરૂં ફાલી,
શુભાવ્યાં પ્રાણુ! કે' પાગલ બન્યા! એ પંથ પર ચાલી.

તત્સુખ
૧૯૨૫

પરણું પ્રીત વિણ એથી! પ્રભુની વાટ છે બહાલી,
પરસ્પર પ્રેમને ખાતર! પિવાની ઝેરની પ્યાલી.

પવિત્ર પ્રેમને ખાતર ઝેરની પ્યાલી બહાલી ગણી કંઠમાં ખાલી કરનાર
આર્ય-રમણી અને આર્ય કુમારિકાની આ આંસુભરી કથની એકવાર અવશ્ય
વાંચો. જેને પાને પાને તમે અશ્રુબિન્દુઓ વેરશો. મૂલ્ય આઠ આના.

રણછોડલાલ ભોતીલાલ બુક્સેલર રીચીરોડ, અમદાવાદ.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૨૮-૮-૫ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ જ્ઞેનના ધ્યાન

વિષય ૬-૩

—: ॐ :—
શ્રી સરસ્વત્યે નમઃ !

(કરુણરસથી જોતજોત સામાજિક નવલકથા)

ઝેરની પ્યાલી. ❀

—: પાને :—

❀ “સમાજ તહારે ખાતર !”

પાને પાને આંખમાંથી આંસુ ટપકાવતું હિન્દુ સંસારનું

જોકે હૃદયસ્પર્શી સમાજચિત્ર

પ્રયોજક:—“યુષ્મ.”

—: તે :—

(રાજા ભરથરી, રંગમંડાલંગ, વીણા-વેલી, વળસમાધિ, અભા-
ગીની લક્ષ્મી સેવેવરની સુન્દરી ઇલાદિના લેખક.)

પ્રકાશક:—

રણછોડલાલ મોતીલાલ બુકસેલર.

રીચીરોડ અમદાવાદ.

(સર્વ હક્ક પ્રકાશકને સ્વાધીન છે.)

પ્રથમ પ્રતિ.

અંવત ૧૯૮૨.

પ્રત ૨૦૦૦

ક્રીમત ૦-૧૨-૦

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કૌપીરાઈ સંગ્રહ
૧૨૯૯૫

જાન્યવારી ૧૯૫૬

શ્રી 'સૂર્ય પ્રકાશ' પ્રીન્ટીંગ પ્રેસમાં મુજબ હાલ શ્રીકમલાલે જાણું.

પાનકોરનાકા; ખીરમશા રોડ—અમદાવાદ.

જાન્યવારી ૧૯૫૬

ઝેરની પ્યાલી.

—: યાને :—

“ સમાજ તહારે ખાતર ! ”

પુષ્પ:—૧ હું.

“ વિષપાન ”

“ પ્રભુ ! ઓ પ્રભુ ! તું ક્યાં છે ? મહને નથી સમ-
જાતું કે આ ભયંકર સજા મહને ક્યા પાપની થાય છે ?

વિશ્વેશ ! તહારામાં મહને શ્રદ્ધા અને વિશ્વાસ છે.

ધનવાન તેમજ નિર્વનો ખને તમારાં દાસ છે.

સરખું અને સાચું તમારું ન્યાય-નીતિ માપ છે,

તો પણ કોહો ? શાની સજા આ ? કયું મહારું પાપ છે ?

આ અભાગીનીનું નસીબ આજે કૂટી જનાર છે. જે
સૌભાગ્યના આયનામાં સંસારના સ્વર્ગીય સ્વપ્નાઓ જોઈ
હું મલકાતી હતી, અફસોસ ! તે આજે તૂટી જનાર છે.”

પ્રભાવતીએ-ખાર વર્ષની બાળાએ પોતાના વસ્ત્રના
કબાટમાંથી એક સફેદ ભૂકીની પડીકી કાઢી. કંપતે હાથે
એક કાચના ગ્લાસમાં નાખી. એમાં ખાણી રેડી હલાવ્યું.

લગ્નને શુભ દિવસેજ આ નવ-વધૂ બાલિકા વિધવાના કરવાને તૈયાર થઈ ગઈ.

સૌભાગ્યની રક્તરંગી ઘાટડી અને કંચુકી તેણે ગમે ત્યાં પડી પડી ચોળી-ચુથી નાખી હતી. લગ્ન-કંકણો પણ ફેાડી ઠેકાણે કર્યા હતા. ગણ્યાગાંઠ્યા અલંકારો પણ ઉતારી પાછા કબાટમાં મૂકી દીધા. સૌભાગ્ય-ચંદ્રક ભુંસી નાંખ્યો. વેણીની લટો છોડી નાખી. વાળ પીઠ ઉપર ફરફરતા કરી નાખ્યા. પેલી ઝેરની ખ્યાલી પાસેના મેજ ઉપર મૂકી. પલંગ ઉપર એ દીવાની સુકોમળ બાલિકા પડી.

રડી. ખૂબ રડી. હૃદય ઠલવાય એટલું ઠાલવી નાખ્યું. એની આંખોમાં જળબિન્દુઓ પણ હવે ખૂટ્યાં. રૂદનથી અતિશ્રમિત બનેલી એની આંખો પણ ઢુબવા લાગી-મીચાવા લાગી. એને હવે આરામ ભેગતો હતો. વળી કંઈ યાદ આવતાં એ નાદાન બાળા ઉઠી. ઉભી થઈ. પેલી ઝેરની ખ્યાલીને હાથમાં લીધી. બોલવા લાગી.

“શાળી, સખી, હવેલાગીને માર્ગ તું દેખાડજે
ભૂલી પડેલી રાંકનો તું હાથ હેતે ઝાલજે.
છેવટ ગરીબાની સગી સંસારમાં એક તુંજ છે,
રહતાં અને બળતાં જીગરને એક રાહત તુંજ છે.

તહારામાં જેટલાં અવશુષ્ક છે, તેટલાજ શુષ્ક પણ છે.
જ્યારે કેંક નિર્દોષના જીવન તું ઝેરી બનાવે છે, ત્યારે
અમારાં જેવાં કેંક અલાગી ખાણીઓને માટે રસ્તો મોકળો
કરી આપે છે.

આરામ હદી દીવને, હેલી દવા બસ તુંજ છે,
દુઃખી....નિરાશ્રિત, દીનને સાચું શરણુ ત્હારુંજ છે.
ઓ ! હા ! ભયંકર યાદ ત્હારી....અંગ અંગ ધ્રુજવતી,
તું ઝેરની પ્યાલી ! જીવન-દીપક બધાં ખૂંચાવતી.

હું અભાગીની છું. તેથીજ ત્હારો આશરો લઉં છું.
હાય ! સમાજના પાપે આજે મ્હારે ! મ્હારી આવી નાદાન
યુવાન વયમાં અકાળ મ્હોતને ભેટવું પડે છે. આવ ! જીવન
સખી ! આવ. આ પ્રશ્નની સાથે સહીપણુ બાંધ ! હું દુઃખી
છું. ઘડી પછી મ્હને લગ્ન-ચિતામાં હોમવામાં આવનાર
છે. મ્હારે એમાં નથી હોમાવું. હું તો છેવટનો આરામ
ઈચ્છું છું. સંસાર-સુખ મ્હારે નથી લોગવવાં ! હું કમનસીબ
છું. મ્હારા નસીબમાં એ નથી લખાયાં-નથી સરખયાં. હું
છતે માળાપે અનાથ છું. જગત મ્હને ઝેર જેવું લાગે છે.
જનેતાને હું ગમે એટલી બહાલી હોવા છતાં ! આખરે પણ
છોકરીની જાત હોવાથી પ્યારી-તેમજ અકારી લાગું છું.
પલક પછી મ્હારા પતિદેવ થનાર, મ્હારા પ્રિયપાત્ર નથી.
મ્હારો પસંદગીના નથી. ત્યારે ? માળાપની પસંદગીના છે.
વરનાર હું છું, છતાં મ્હને કોઈએ પૂછ્યું સરખું નથી.
જેને આખો ભવ એની સાથે ગાળવાનો છે, તેની સલાહ કે
સંમતિ પણ કોઈએ લીધી નથી. તમેજ કહો ? એ અયોગ્ય !
અરચિકર ! અને મ્હને અંધારામાં રાખી થતાં લગ્ન !
મ્હને કેમ કરી ગમે ? નહીજ. અને તટલા માટેજ....આ....”

મળાવતીએ ઝેરની પ્યાલી હોલે અડાડી, આંખો

મીચી ઘુંટડો ભરવા મોઢું જોડ્યું. પરંતુ ન પી શકી તેનો હાથ ધ્રુજ્યો. આંખો ઉઘડી ગઈ. હૃદય કંપ્યું. તે જહીધી. પ્યાલી પાછી ટેબલ ઉપર ઠેલાઈ. પ્રભાવતી એ હાથોમાં માથું ઢાળી જમીન ઉપર ઘુંટણીએ બેસી ગઈ. એ હાથ જોડી તે ત્રિભુવનપાતને સ્મરવા લાગી.

“ઓ જગતના તાત ! હું શું કરું ? મહેને કંઈ સમજતું નથી. મહે એવા તે શું અઘોર પાપ કર્યા છે ? કે મહારે આવી નાટાન વયમાં આમ આપઘાત કરી અકાળ મૃત્યુને સ્વાધીન થવું પડે છે ?

આંકે કસોટી ઈશ ! તું, કે પૂર્વ ભવના પાપ છે ?

યા તો સતી કે સતનો પેલા જનમનો શ્રાપ છે ?

કાચી અને કોમળ કળી આશાભરી કરમાય છે,

એને કચરતાં કાળની છાતી કઠણ શરમાય છે.

મૃત્યુદેવી પણ પાછી હડે છે. ત્યારે મહારે શું કરવું ?
હુનિયા તો એમ કહે છે કે:-

આ જન્મમાં જે લોગચો ગત જન્મના તે કર્મ છે,

મૃત્યુ પછી સાથે જનારાં સત્ય, નીતિ ધર્મ છે.

પરમેશને ત્યાં પાપ પૂછ્યો ! સત્ય ઉત્તર આપશે,

ઇતિહાસમાં સારી નહારી છાપ ચોકળી છાપશે.

એ ન્યાયી ન્યાયાધીશ કોઈનો પણ ખોટો નહીં કરે,

મગર સત્તાધીશના સત્તાખળે એ નહીં ડરે.

કંગાલને અવલોકતાં ધીરજ ક્યા ખોતા નથી.

ધનવાનના ધનની ઉપર એ આંખીને ભેંતો નથી.

અને જો આ સાચું જ હોય, તો મહારૂં હુઃખ જોઈ
એનું અંતર શાનું દાઝે ? કારણ:-

જન જન્મમાં દેવું કરો ! તો આ જનમમાં ચૂકવો,
નિંદાસ કોના પર અભાગી જીવ ! એમા મૂકવો ?
સમજી વિચારીને પ્રથમ સંસારમાં પગલું ભરો,
શરૂઆતમાં સંભાળવું પાછળ વિચાર નહી કરો.

પ્રભુ ! માફ કરજો ! મહેં પાપ કર્યું જ હોય તો તે
બદલ આ શિક્ષા હસતે મુખે મહારે સ્વીકારવી જ જોઈએ.
કર્મ-ફળ ભાવે અભાવે મને કે કમને, ઇચ્છા અનિચ્છાએ
ઠેકું મોડું પણ ભોગવ્યે જ છૂટકો.

ફરી પાછી તેણે ઝેરની ખ્યાલી ઉપાડી. આંખો
મીચી હૃદયમાં પરમાત્માનું ધ્યાન ધર્યું.

ઓ દયાસિન્ધુ ! દયાના ભંડાર તારા ખોલજે,
ઝે ખોલ ! સાચા ન્યાય ખાતર ! કરગરું છું; ખોલજે,
તોળાય તો પાછો ફરી તું ન્યાય મહારો તોળજે.
દોષિત ત્હને દેખાઉં તો પણ દયાનું જળ ઢોળજે.

પણ.....ના.....ના.....હું ભૂલું છું આજે તો હવે:-
દયાના દાન દેનારાં સદામત એક પણ નથી;
“કરૂણા” શબ્દ કે’નાશં દયાળુ એક પણ નથી.
દયાળુ દીલ ખૂટયાં છે, દયા હુનિયા વિષે નથી,
દયા-સાગર સૂકાયા છે, દયા નથી, દયા નથી,
ત્યારે ! ક્યાં છે ? ક્યાં ગઈ ?

દયાળુ દેશ આ તેમાં દયાના આજ છે શંકા,

દયાસાગર ઉછળતાં ત્યાં રક્ષાં દર્શન હવે ઝાંખા.
દયા વેચાય છે મોંઘી મફત આને નથી મળતી,
દયા સોંધી નથી મળતી, દયા મોંઘી નથી જડતી.

તો હવે એવી દયાહીન ભૂમિમાં અમ જેવા અભાગીઓને તો રેવું પાલવેજ ક્યાંથી ? એક વખત એવો પણ હતો, કે આજ આર્યભૂમિમાં, આજ હિન્દુસ્તાનમાં....

દયાના ગુણ ગયાતાંતા, દયા-સિન્ધુ ઉછળતાંતા,
અમારા દેશમાં વરસાદ પણ એના વરસતાંતા.
ભર્યા ભંડાર એ આને ! દયાના થઈ ગયા નીલી,
હવે તો કર્મમાં ખાદી રહી છે (આ) ઝેરની પ્યાલી.
બહોળલાલીનો સમય આ દેશનો એ વહી ગયો.
તોપણ અમરઘતિહાસ એ આને હૃદયમાં રહી ગયો.
જૂનો જમાનો વારસામાં કમનસીબી દઈ ગયો.
દાતાર મહારો દેશ તે પોતે ભિખારી થઈ ગયો.

ભાગ્યચક્ર ફરતું ફરે, ફરે સમય-સૂકાન,
કાલે ગાદી રામને આને સેવે રાન.

મહારો પણ આ સમય છે. અરેરે ! પણ આ હાથ આટલા બધાં મૂળે છે કેમ ? દીલ ડગમગ શાને થાય છે ? હોઠ ક'પે છે કાં ? સમજી ! એ સર્વને મરવાની જહીક લાગે છે. પણ આ અભાગી અંગો ! તમને એ ક્યાં ખબર છે ? કે આવું રડતું અને બળતું જીવન ગૂંતારવા કરતાં હોંસથી મરવું એ લાખ દરબજે શ્રેષ્ઠ છે.

ફનિયાએ તજી છે, પણ તમે તો નહીં તજી દેજો,

ભૂલેલી આ ભિખારણુને દયાળુ ! આશરો દેજો.
પિતા ! પુત્રી તમારી હું તમે સંભાળતા રે'જો,
તમે ઉત્પન્ન કરી છે તો નિભાવી પણ તમે લેજો.
ભૂલો દેખાય તે ભગવાન ! અમારામાં તમે કે'જો,
હૃદયમાં વહેણ પણ વહે તો તમારા નામના વહેજો.
અમો નાદાન બાળકના ગુહના ના ધ્યાનમાં લેજો,
ભલે દુશ્મન બને દુનિયા તમે મ્હારી તરફ રે'જો.

પ્રભુ ! સમાજ ! પિતા ! માતા ! તમે બધાંય આ
અભાગીની પ્રભાની જાણે અજાણે થયેલી ભૂલની માફી
આપજો. હું જાઉં છું.

ખ્યારી પથારી મ્હેં ગણી પરમેશ તહારા ઘેરની,
પ્રીતિ વિનાના લગ્ન કરતાં (આ) “પ્રિયધ્યાલીઝેરની.”
પ્રભાએ ઘુંટડો ભરી દીધો. થોડી વારે તે જમીન
ઉપર ઢળી પડી તેની નાડી તૂટવા લાગી. વિષપાન થઈ
ચુક્યું. ઝેર પોતાની અસર ધીમે ધીમે જણાવવા લાગ્યું.
આટલી ઉગતી યુવાન વયમાં પ્રભાવતીએ વિષપાન કર્યું,
એ કોને માટે ? “હિન્દુસમાજ ! તહારે ખાતર !”

પુષ્પ:—૨ જી.

“સમાજ ! તહારે ખાતર !”

હાય ! બચાવો ! મ્હારી લાડીલી પુત્રીને કોઈ
બચાવો.”

ત્રેમઘેલી માતા પોતાની લાડકવાયી પુત્રી પ્રભાવતીના શબ્દોને ઉપર પડી. તેના કપોલના તથા ગાલોના ભાગોને વારંવાર ચુમી તેણે લિંબવી નાખ્યો. મરણકાંઠે પડેલી પુત્રીને આંખોમાંથી દડ દડ બેતાં અસ્ખલિત અશ્રુ પ્રવાહમાં એ વાત્સલ્ય ભરી જનની આખરનું સ્નાન કરાવવા લાગી.

“ બા...હું...બાઈ.....તું મહારે માટે...ન....રડીશ.” મરતી પુત્રીના મોંમાંથી છેવટના ઉદ્ગારો જ્ઞાર પડ્યા.

“ ના ! જ્ઞેન ! ના. તું મ્હને છોડીને ક્યાં જાય છે ? નહી જવાં દઉં.” તે પ્રભાને બાંધી પડી.

“ બા ? તું મ્હને ઉગારવાના વ્યર્થ પ્રયત્નો....હા... જોહ—હવે ન કરીશ. જો....આ...શું છે ? ” પુત્રીએ માતાને જમીન ઉપર પડેલી પ્યાલી બતાવી.

“ શું ? એ શું છે જ્ઞેન ? ”

“ ઝેરની પ્યાલી ! ! બા ! મહારા જેવી હૃત્સા-ગીનીઓને માટે એજ સરળયદી છે. અનિચ્છાએ લગ્ન કરી, સજ્જાને માટે સંસાર-સુખમાં પૂજો મૂકી, જીવનભર હૈયું બાળવું, અને આંસુ વરવા, એ કોણે કશું ? એના કરતાં આ પગલું શું ખોટું ? ”

“ શું ? ત્હેં....જે....ર પોધું છે ? ”

“ હા....બા ! જોહ ! મ્હને કંઈ થાય છે. ઉપા તથા સુધાને ઇચ્છાવર વરાવી મુખી કર...ર જે...એજ...અંતિમ ....માર્થના....”

સમાજ ! હારે ખામર !

૧૨૮૯૧ ૧૧

પ્રભાનો જીવન કીપક જોતજોતામાં બુઝાઈ ગયો,
અને તેજ પળે તેની માતા કીલાવતી પણ બેહોશ થઈ
તેના થાળ ઉપર ઢળી પડી. તેના મુખમાંથી એજ શબ્દો
અતિશ બહાર પડ્યા, “ ઓ મ્હારી બહાલી પ્રભા ! બેટા !
.....હાય ! હિન્દુ સમાજ ! ”

બંસીધર શ્રીપુરનો એક સાધારણ માણસ હતો.
તેની પવિત્ર પત્નીનું શુભ નામ કીલાવતી હતું. સંતાનમાં
તેને પ્રભા ! મુધા ! અને ઉષા. એમ ત્રેવળ ત્રણે પુત્રીઓજ
હતી. પ્રભાનો વય તેર વર્ષની મુધા દશ વર્ષની, અને
ઉષા સાત વર્ષની હતી. મ્હોટી પુત્રી પ્રભાવતીનો વિવાહ
ન્યાતના ધારા પ્રમાણે ન્હાનપણથીજ એટલે સાત વર્ષની
ઉંમરથીજ એક બીજવર (દ્વિતીયવર) સાથે કરી દેવામાં
આવ્યો હતો. જ્યારે બીજી બે ન્હાની પુત્રીઓના વેવિશાળ
પણ રૂઢિ અનુસાર સાત, સાત વપની બાદ્યાવસ્થાથીજ
અનુક્રમે ચંદ્ર, તથા અરુણ નામના પુત્રો સાથે થઈ ચુક્યા
હતા. કારણ ? બંસીધરની ન્યાતમાં કન્યાઓ ઢગલેબંધ
હોઈ તેનો કામ ભાવ સરખો પૂછતું નહી. જ્યારે યોગ્ય
ઉંમરના છોકરાઓની તદ્દન અછત હતી. મુધા અને ઉષાને
સદ્બાગ્યયોગે સારા મુવાન ભાવિ પતિઓની પ્રાપ્તિ થઈ
હતી. જ્યારે વિધાતાના વાંકે બિચારો મ્હોટી પ્રભાને
પોતાનાથી બહુજ મ્હોટા દ્વિતીય વર સાથે બધાવું પડ્યું
હતું. એક વાર વિધુર (રંડાયલા) થયેલા પણ ન્યાતમાં
મળવા મુશ્કેલ હોવાથી, તથા તેમને પણ પોતાની પુત્રીઓ

આપવાની પડાપડી થતી હોવાથી, અંતે હારી બિચારા બંસીધરને એ ચાળીસ વર્ષનો બીજવર ઇચ્છા અનિચ્છાએ પણ પસંદ કરવો પડ્યો હતો. કારણ ? ન્યાત ન્હાનકડી હતી. અને કન્યા બહાર દે તેને ન્યાત બહાર મૂકવાની પ્રથા પળાતી હતી. વળી છોકરીની જાતને તે ક્યાં સુધી મ્હોટી થવા દેવી ? અને વડી વયમાં આવતાં એને સાચવવીએ દુષ્કર! આવી આવી અત્યંત અગવડો અને કારણોને વશ થઈ બિચારા બંસી ધરને આ સંબંધ કરવો પડ્યો હતો. બે કે તેનું અંતઃકરણ તેને આમ થઈ ગયા પછી અત્યંત ડાંખતું હતું ! તેની આ સંબંધ કરવા જરાયે ઇચ્છા નહોતી ! પરંતુ માણસનું ધાર્યું આ અવનીમાં થોડુંજ થાય છે ?

વિવાહ કેડે પાંચ વર્ષ વીત્યા. પ્રસાને અગીઆર પૂરા થઈ બારમું બેઠું. વયમાં આવતાં તે કંઈક સમજણીયે થઈ. સંસાર ! સ્વામી ! પ્રેમ ! અને લગ્ન ! એ'વાં એ'વાં વિષયો પણ તે થોડે અંશે સમજવા લાગી. એટલામાંજ સાસરીયાના સખત દબાણે પ્રભાતા લગ્ન લેવાયાં શુભ દિન નક્કી થયો. લગ્નની ધામધુમથી આખું ઘર ગાજી ઉઠ્યું. ઘરમાં મંગળ ગીતો ગવાવા લાગ્યાં. પરંતુ બંસીધરના દિલમાં અગ્નિના ભડકા બળી રહ્યા હતા. તેને તો એજ થતું હતું કે, પ્રભા ! સાસરીયે સિધાવી સ્વામી સુખ શું પામશે ? હાય ! મ્હોંજ મૂર્ખાએ પિતા થઈ પિશાચની ગરજ સારી છે ! કન્યાનું સૌભાગ્ય અને સુખ મ્હોંજ દુકું કર્યું છે. મ્હોંજ સ્વહસ્તે મ્હારા કૂમળા કૂલને કચરી નાંખ્યાં છે ! ”

પણ અફસોસ ! હવે તેનો ઉપાય નહોતો ! મને કે કમને તેનો છૂટકો ન હતો. ઉપરથી હસતા અને હરખાતા મ્હોંએ તે સગાબહાવાની યથેચ્છ સરસરા કરી રહ્યો હતો. આ બધું કોને ખાતર ? સમાજ તહારા ખાતર ! ત્હને વળગી રહેવા માટે ! તહારા ડરથી. તહારી પછીકથી.

જ્યારે એક બાળુ લીલા ! કન્યાની માતા પુત્રીને પથન પરણવવાનો શુભ પ્રસંગ અને આતન્દ્રદાયી લ્હાવો સાંપડતા પોતાને ભાગ્યશાળી માની તમામ દુઃખો વીસરી જઈ હરખાતે હૈયે આમથી તેમ ઘરમાં મ્હાલી રહી હતી, ત્યારે માતાની સાથે તની બે ન્હાની પુત્રીઓ સુધા અને ઉષા પણ દડબડ દડબડ દોડી રહી હતી.

પરન્તુ પરગારી પ્રભાનો જીવ ઠેકાણે ન હતો. જેના લગ્નને માટે આટલી ધામધુમ અને હો-હા તથા હર્ષાનન્દ થઈ રહ્યા હતાં, તને તા ખાવાનું સરખુંયે ભાવતું નહોતું નહોતી તેના હયામાં હોંશ ! કે નહોતો તેના ઉરમાં કશો ઉમંગડો ! એકલાં આઠે પ્રદર ઉભરાતાં હતાં, તેની આંખોમાંથી તો ખળ ખળ ઉહુના આંસુડા !

અને એમાં અસ્વાભાવિક પણ શું હતું ? પિસ્તાળીસ વર્ષની પ્રાઢ વયના પતિને પરણનાર પ્રભાના વદનકમળ ઉપર પેઢી લલિત-લ્હાવાના સ્વર્ગીય સ્વપ્નાની અનેરી જ્યોતિઓ તે ક્યાંથી હોય ?

લગ્નનું શુભ મુહૂર્ત નક્કી થયા. અગાકે. થોડાજ દિવસ ઉપર પ્રભાને તેની સમવયસ્ક સખીઓ તરફથી એમ ખબર

મળી ચૂકી હતી, “કે પોતે જે પતિનો હસ્ત ઘડી-પોતાનું સમસ્ત જીવન જેને અર્પવા તે તૈયાર થવાની છે, જે તેને પોતાની સંસાર-નૌકાનો જવસાગર તરવા સુકાની કરવાની છે, અને જેના ઉપર તે મહાન આશાઓ રાખી, એનેરી શમણાઓ જોઇ રહી છે, તે તેનો બાવિ-પતિ તેના કરતાં વયમાં ત્રણ ઘણી કરતાંયે વિશેષ ઉમરનો છે, સ્વભાવે ક્રોધી, વર્તને કંબુસ, સદ્ગુણરહિત અને અસકલ છે.” આજ વાત ! એજ દિનેથી પ્રભાના પેટમાં પથરા પડ્યો. પરણીને સાસરે જવાના તરંગો ઉપર ચઢી મનમાં મનમાં દરખાતી પ્રભાને હવે એ વાત યાદ આવતાં, અને નિકળતાંજ આંખોમાં આંસુ આવતાં.

પરન્તુ શર્મ તણ નિર્લજ્જ બની તેણે આ વિષે પોતાના માતા પિતાને દર્શાવે ન પૂછ્યું, કંઈ પણ ન કહ્યું. અંતરનું દુઃખ તેણે મ્હોટું મન રાખી અંતરમાંજ સમાવી રાખ્યું. કેમકે કને ઠાલવવાની હિંમત ન આવી કારણ ? તે જાણતી મતી કે હું કહીશ ! તો પાનુ હવે કશું વગનાર નથી. સઘળું રંધાઈ ચુક્યું છે.

લગ્નનો દિવસ નક્કી થઈ ગયો, અને પ્રભાએ પોતાને આંગણે જમવા પધારેલા પોતાના પતિને પોતાની સમગી આંખોથી એથે રહી જોઈ પણ લીધાં. સખીઓના કથનની સત્યતા તેને સંપૂર્ણ સમજાઈ. તેણે પોતાને માટે પોતાનો કાર્ય-નિર્ણય લગ્નને આગલે દિવસેજ નક્કી કરી લીધો. અને તે શું ? આપઘાત !

લગ્નને આગલે દિવસે આંસુ ભરતી પ્રભા લીલાથી પકડાઈ ગઈ. સોગન આપતાં તેણે પોતાની માતા કને પોતાને તમામ હૈયું ખાલી કર્યું. પુત્રીને અન્ય સ્થળ હોય પણ કર્યું ? પરંતુ ચતુર પ્રભાએ પોતાની આપઘાત કરવાની વાત ગુપ્ત રાખી. લીલા ! સમજી પુત્રીનું રૂદન અને કથન બંધુએ સમજી. પણ હવે શું કરે ? તેના હાથમાં થોડું હતું ? કેવળ પાસમાં જ દાખી તેણે પ્રભાને દિલાસો દીધો. માતાની ભેટથી પ્રભાના જીવને કંઈક શાન્તિ મળી. તેનું ચિત્ત સ્હેજસ્હેજ સ્વસ્થ થયું ખરું ! તેને હૈયે જરા ટાઢક વળી. કે “મા ! તુરે માટે કહાય ! ” પરંતુ એ ટાઢક ! એ શાન્તિ ! અને એ સ્વસ્થતા કેટલા વખતને માટે હતી ? ઘડી એ ઘડીને માટે !

અંતે પરિણામ શૂન્યજ આપ્યું. લગ્નનો દિવસ આવી રહ્યો. સાંજ પડી. વરઘોડો કાઢી વરરાજા લગ્નમંડપમાં આવી વિરાજ્યા. પ્રભાને પણ તેની માતાએ ચોરીમાં લઈ જવા સારી રીતે શણગારી તૈયાર કરી. આ વેળા પ્રભાના વદન ઉપર શોકના ચિહ્નો ન હતાં. આછું પણ ભયાનક હાસ્ય રહ્યું હતું, અને એ હાસ્ય છેવટનુંજ હતું. સખીવૃન્દને પ્રભા મુખ મલકાવતી માલમ પડતી, પરંતુ એ દેખાડવાને ! ઉપર ઉપરનુંજ હતું. તેનું હૃદય તો રડી રહ્યું હતું.

કન્યા પધરાવવાની યુગ પડી. લીલા પ્રભાના એકાન્ત શૃંગારમંડપમાં દોડી. શું બેયું ? લગ્નનાં વસ્ત્રાલંકારોથી વિભૂષિત પ્રભા..... જમીન ઉપર અત્તિપાટ પડેલી હતી. તેની

વાચા અને નાહી બંને તૂટી રહ્યાં હતાં. દેહનું ભાન તેને ન હતું. તેણે સંસારને છેલ્લાં પ્રણામ કરવા સમાજને ખાતર ! કંઠમાં ઝેરની ખ્યાલી ઠાલવી લીધી હતી.

એજ વેળા તેની માતા લીલા ત્યાં દોડી આવી હતી. “બચાવો ! બચાવોની યુમ મારી બેહોશ થનાર એજ હતી. પ્રભા પણ માતાને પોતાના અંતિમ ઉદ્ગારો સંભળાવી નિર્દય જગત અને સમાજને તણ ગઈ હતી.

રંગમાં ભંગ પડ્યો. હૃષેષળમાત્રમાં શોકમાં પડટાયો. ઉજવળ મોઢું લઈ હરખાતા આવેલા વરરાજા કાળે મોઢે રડતા અને હાથ ધસતા સાજન મહાજન સાથે પાછા ઘર ભેગા થયા. લગ્ન-ક્રિયા મરણ-ક્રિયામાં પડટાઈ. સગાબહાલા ડાઘુ થયા. લગ્ન-ગીતોના મધુકર નાદોને બદલે હાય ! હાય ! ના રૂદન અને કર્ણભેદી પોકારો પડી રહ્યા. શું સંસારની રેંટમાળ ! શું કુદરતની લીલા ! શું વિધના લેખ !

કન્યા પધરાવવાને દ્વારથી પ્રભાનું શબ નિકળ્યું. લગ્નમંડપના મંગળ વાંસોએ મરણક્રિયા વખતની અમંગળ ગરજ સારી. દહાવો દહાવાના ઠેકાણે રહી ગયો. પૈસો પાણીમાં ગયો. તમામ ખેદાનમેદાન ! નુકસાન ! શુભસાન ! ઘડી ખેલ્યાં જે માતાએ પુત્રીને હરખલેર મંગળ ઘાટડી ખેરાવતાં ખેલ્યાં ગીતો ગાઈ ગાઈ નહવડાવી હતી, તેજ માતાએ કડપાંત કરતાં કરતાં પુત્રીના નામનું પોતે નાહી નાખ્યું, હિન્દુ સમાજમાં “પુત્રી એટલે અળખામણી !” એ બૂલ ભરેલી માન્યતા ! અને કૂર સતિ-ધારાએ (બાળ-

વિવાહ તેમજ બાળલગ્ન) બંસીધરના સુખી ઘરમાં સત્યા-
નાશની સળી ચાંપી. પરમાત્માની રચેલી એક મનોહર
પૂતળી, વિશ્વ-સૌન્દર્યમાંથી એટલી થઈ, બંસીધરે અને
લીલાએ ! એક અણવિકસેલી (કુમારી-કન્યા) સુમનકલિકા !
પ્રિય પુત્રી પ્રભાને ગુમાવી ! પ્રભાની પ્રભા વિલિન થઈ
ગઈ, આ'વાં હૃદયલેદક બનાવ ! અને આ'વાં અણુધાર્યાં
પ્રિયના મ્હોતની યાદગીરી કો'નાથી અને ક્યારે ભૂલાય ?
નહિજ. એતો જીવનભર હૃદયમાં સાલે તે સાલેજ !

સમાજ ! ત્હારે ખાતર ! આવાં ગણ્યાગાંઠ્યા
બાળ-બાળિદાન તો નહીં જેવા ! એમજને ?

પુખ્ત:-૩ જી.

“ સુધા ચંદ્ર. ”

“ કેમ ? આજ આટલું બધું મોઢું ? ”

“ આજ જરા કામનો બોલે વિશેષ હોવાથી....મોઢું
થઈ ગયું. ”

“ બધું ! તમે તો રોજ નાથ એવા. તમને કયે
દિવસે કામ નથી હોતું ? ” સુધાએ રોષથી પતિને ઠપકો
આપ્યો.

સુધા એ બંસીધરની બીજી પુત્રી હતી. એને પરણ્યાને
આજે એ વર્ષ વીતી ગયાં છે. મ્હોટી પુત્રી પ્રભાના હૃદય-

ઘાતનો પ્રસંગ ભૂલ્યાને બે વર્ષ વીત્યા કેડે ઉમ્મર લાયક થયેલ સુધામયીનો વારો આવ્યો. બાર વર્ષની બાલકા સુધા સુશિલ શ્રીમાન, અને સદ્ગુણી એવાં ચંદ્રવદનને વરી. બંસીધર અને લીલાની આંખો પણ સુર જમાધરા-જને જોઈને ઠરી નિર્વિદ્ધ લગ્ન સમાપ્ત થયે તેઓએ પ્રભુનો પાડ માન્યો. પુત્રી-ઘાથી પ્રજળતા હૈયાઓમાં અલ્પાંશ ટાઢક વળી.

પરન્તુ પૂરા છ માસ ન થયા, ત્યાં તો એકાએક ચંદ્રવદનના પિતાની પેઢી બેન્ક તૂટવાને લઈને ભાંગી ગઈ. ચંદ્રના પિતાએ કરજમાંથી છૂટવા આપઘાતનો આશ્રય લીધો. તે પછી બેજ માસે ચંદ્રની માતા પણ પતિની પાછળ આ ફાની દુનિયા છોડી ગઈ.

આપઘાતના પૂરતા પુરાવા મળી આવતાં ચંદ્રવદનને વિમાકંપની તરફથી તદ્દન નિરાશાજ પ્રાપ્ત થઈ. તેણે છેવટે નિર્ધન અવસ્થા પ્રાપ્ત થતાં દુકા પગારની નોકરી સ્વિકારી.

વર્ષ વીત્યું. સુધાને સાસરે મોકલવા પત્ર આવ્યો. તેના નિર્ધન પતિને અત્યંત અડચણ પડતી હોવાથી સુધાના સમજી માળાપે પોતાની પુત્રીને સારી શિખામણ દઈ સાસરે દહાડો જોઈ સાસરે વળાવી. જો કે સુધાને નિર્ધન પતિનું ઘર માંડવું નહોતું ગમતું. જન્મથીજ તેને જરા સારે સારૂ ઓઢવા પ્હેરવાનો શોખ હતો.

કંગાલ પતિનું ઘર માંડવાને સુધાને આજે પાંચમે દિવસ હતો. આજ તેનો જન્મદિવસ હતો. સુધા પતિના

આગમનની વાટ જોઈ રહી હતી. એટલામાં ચંદ્ર આવ્યો. પરંતુ આજ તેને નિત્ય કરતાં જરા વાર લાગી હતી. જેને લઈને સુધા તેને બેચાર વાતો બોલી રહી હતી.

નવ-વધુ સુધા સાસરે આવી રહી હતી, પરંતુ ચંદ્રની નિર્ધનતાએ તેને મુઝાવી. ધનહીનતાએ દંપતિ યુગલના પવિત્ર પ્રેમમાં વિલેપ પડાવ્યો. કારણ ? સુધા હજુ એક સંસાર, ક્ષમા, અને સ્ત્રી-કર્તવ્યથી સર્વજ્ઞ બાળા નહોતી. અન્ય સાંસારી સ્ત્રીઓની માફક તેને પણ હન્યવી વસ્ત્રાલંકારોનો મોહ હતો. પતિ નહીં પણ પૈસાજ તેને મન પ્રભુ હતો અને એનું મૂળ કારણ મહીઅરમાં માતાપિતાના ધરના શ્રીમાન-સંસ્કાર, અને આળુબાળુનું વિલાસી વાતાવરણ !

સાસરે પધાર્યાને જો ત્રણ દિવસ તો એ નવીન અને શરમાળ વધુ કશું ન બોલી. પરંતુ આજ દૈવસ યોગે નિત્યનિયમ કરતાં ચંદ્રને નોકરી ઉપરથી ઘેર જમવા આવતાં જરા મોડું થયું. ગરીબીના દુઃખમાં ભુખના દુઃખનો ઉમેરો થયો. વળી તેમાં આજે પોતાનો જન્મ દિવસ ! તક આવી ગઈ. નિર્માણ નિર્માયકું એ કેમ ફરે ? સુધાના મુખમાંથી એના વિનાશકાળે રોષભર્યા ઉદ્ગારો સરી પડ્યા.

“ દેવી ! આજના શુભ દિને આવું રીસાવું-મનાવું આ ત્હને ન શોભે ! ત્હારા વદનકમળ ઉપર આજે આ અિન્ન-તાની છાયા ! અરે ! આ શું ? ત્હારો આંખોમાં આંસુ શાના ? ” ચંદ્ર ગળગળો થઈ ગયો.

પરંતુ સુધા કશું બોલી નહીં. રમણી-નયનના આંસુ

વજ્રહયાને પલાળવાં સમર્થ હોય છે. બિચારો ચંદ્ર તો સુધાની આંખમાં પાણી જોતાંજ પાણી પાણી થઈ ગયો. તેનું હૈયું ભરાઈ આવ્યું. તે સુધાને સાચા દીવથી ચ્હાતો હતો.

“ શું પિતાજી સાંભર્યા ? કે માતા ? શાનો વિચાર આવ્યો ? ”

“ વિચાર ! વિચાર શાનો હોય ? અમારે અખગાને વિચાર સંસારનો ! ધરનો ! તમારે પુરુષોએ તો કુકળ રળીને લાવવું, ને બે વાર ખાવું. બાકી ઘર કેમ ચાલે છે ? એની કાંઈ તમને થોડી પ્રીતરહે ? ”

“ એવી પ્રીતર રાખતા અમને ક્યાં પાલવે ? એને માટે તો તમને લાવી અહીંયા પધારાવ્યા છે ” ચંદ્રે વાતને વિનોદમાં પલટી.

“એતો બધું અમારું મન સમજે.”

“એવું તે શું છે ?”

“ મહેં તમને સવારે સુન્દર સાળુ લાવવાનું કહ્યું હતું, તે લાવ્યા કે ? ” સુધાને સાંભરી આવ્યું.

“ કાંઈ ચુકાય ! ”

“ત્યારે શું ? પીઅરની આ સાડી ઘસાઈને છેક ચી-થરેહાલ થવા આપી, તો પણ તમારી આંખ ઉઘડે છે ?”

“ દેવી ! અંગ્રેજીમાં કે'વત છે કે “લવ ઇઝ પ્લાઈન્ડ” પ્રેમનો દેવતા આંધળો છે. એટલે તહેં પણ મહુને તહારા પ્રેમમાં નેત્રહીન અરે ભુલ્યો હૃદયહીન બનાવ્યો છે એટલે મ્હી આંખો નથી, તેમ લાને નથી.”

હસતા હસતા હસતા ચંદ્રે બગલમાંથી રૂમાલે બાંધેલી પોટલી ઘોડી. સુંદર સાફ ચેત લગડું તેમાંથી કાઢીને તેણે સુધાની ઉપર ફેંક્યું. “ લે તે પ્રેમાળ નજરે જોઈ રહ્યો

“ ઓહો ! ” છલકો કરી તે પાછું ફેંકતા સુધા બોલી, “ નહીં જોઈએ ત્હારે તો. આવી બારે સાડી લાવ્યા ? ”

“ કેમ ? ”

“ આવા અણમૂલ ચીર તે તમારી સુધાના શરીરે શોભે ! શિવ ! શિવ ! શિવ ! તમે બુદ્ધ્યા. બે એક રૂપીઆ ખર્ચી જાડુ ખાદીનું ગવનજ ખરીદી લાવવું હતુંને ! તેયે ચાલતો. ” સુધાએ માર્મિક વાક્યાણો છોડ્યા.

સુધાના શબ્દકટાક્ષોએ સમન્વ ચંદ્રનું હૃદય વીંધી નાંખ્યું. હવે તેનો મિનસ ગયો. તે બોલ્યો.

“ પરંતુ ! આમાં શું નથી ? શું ત્હારે આમાં હીરા-માણેક જડાવવા છે ? ”

“ તેણું તમને કોણ કહે છે ? ” સુધા તપેલા પતિને જોઈ જશ દીલી પડી.

“ તો પછી છે શું ? ઘેલી ! ખેરવામાં શું ? બંધુયે પહેરાય. ”

“ હાસ્તો. હાંદગી તો લિખારી પણ ગાળે છે, કાગડા ફૂતરા પણ પેટ ભરે છે, પરંતુ તેઓનામાં અને આપણામાં તફાવત છે ? ”

“ તલ માત્ર નહીં. તું તો બોલવામાં શરી છે. મ્હોટા ઘરની શુત્રી છે. લખપતિની દીકરી હોઈ, પીયરીઆમાં પૈસાની રેલમછેલ જોઈ છે. લાવજો, અને તે લાવજો, બોલવામાં શું છે ? કરકસરને તું ક્યાંથી જાણે ? મુઘા ! અહીં તો ગરીબનું ઘર માંડવાનું-ચલાવવાનું છે. તું તો પૈસાની અને વસ્ત્રાલંકારની પોક મૂકે છે, પરંતુ કાંઈ એ વિચાર થોડો થાય છે, કે એ લાવવા ક્યાંથી ? કઈ કમાણી ઉપર ? કઈ આવક ઉપર ? આ જોડો ખર્ચ ! પૈસાના જાડ નથી ઉગતા સમજ ? ”

“ મઈ જેવા મઈ થઈને આવું બોલતા શરમાતા નથી ? ક્યાંથી તે કમાઈને.”

“ ત્હારા ગળ ઉપરાંતનો જોડો ખર્ચ મ્હને તો નહી ગમે, નહી પાલવે ! ત્હારો ઉડાઉ, શોખિન અને દેવાદાર બનાવનાર વ્યય મ્હારાથી નહી પૂરો પાડી શકાય. ત્હને ક્યાં ખખર છે ? કે એક પાઈ મેળવતાં આજે પરમેવાના દીપાં પાડવાં પડે છે. કપાળેથી રેલા ઉતરે છે.”

“ તો શું ખીજ નથી કમાતાં ? ખીજની બાયડીઓ મ્હારી માફક આવાં ચીથરેહાલજી પોશાકો ખેરતી હશે ? એ તો ઠીક છે કે પીએરમાં માળાપ બેઠાં છે, તો વર્ષમાં બે હુગડાં પણ દેખું છું ”

“ નહીંતો નનાવસ્થામાં રાખું એમજને ? ”

“ ઠીક છે. લોકલજીએ વળી વરસ દહાડે આવું સુંદર હુગડું પામું. સત્તર થીંગડાં ભારી એને ચલાવું....”

“ કેટલાંક વર્ષ કાઢ્યાં વાડ ? કેટલાંક લુગડાં અપાવ્યાં લીધાં, અને સાંધીને ખેડ્યાં ? કે સરવાળો ગણવા બેઠી છે. હજી તો પાશોરામાં ખેલેલી પૂણી. અહીંયા આવીને ઘર માંડયાને પૂરા પાંચ દિવસતો થયા નથી, ત્યાં તો....”

“ એમ કેમ બોલો છો ? પાંચ દિવસમાં પણ એકે દિવસ તમે મહારી તરફ ઝાંખીને જોયું છે ? મહેને પૂછ્યું છે ? મહેને કશુંય નવું આણી દીધું છે ?”

“ નહીજ. શા માટે ? શી જરૂર ? અપ પૂરતાંજ વસ્ત્રો માણસે ઘરમાં રાખવાં. વધારેની શી આવશ્યકતા ?”

“ બેસો ! બેસો હવે. તમારે પાલવે પડી વાલની વીંટીએ દેખવાનો પ્રસંગ પણ દુર્લભ !”

“ તો તહારા બાપને કેવું હતું, કે કોઈ સારો ખેડરાવી ઓઢાવી દરરોજ ગાડીઘોડે સહેલસપાટા કરાવે એવો શોધવો હતા. ”

“ બાપ શું કરે ? બાપે તો એવુંજ જોયું હતું. પરન્તુ મહારાં નસીબજ ફૂટેલાં ત્યાં કોઈ ત શું કરે ?”

“ તો હજીએ શું ગયું છે ? હું ન ગમતો હોઉં, તો રહ્યો મહારે ઘેર ! હું નહારો હોઉં, તો તહને ગમે તેવો બીજો કોઈ સારો તું શોધી લે. તેને ત્યાં જમીને રહે. બા....મહારી રજા છે.”

“ તમે આ શું બોલો છો ?”

“ શું બોલું બોલું છું ?”

“ બસ કરો ! મહારે તમારા ખરા-બોટાની પરીક્ષા

નથી કરવી. પરંતુ તમેજ વિચારો કે શું અમે માણસ નથી ? અમારામાં જીવ નથી ? અમને સારું સારું ખેરવા, ઓઢવાનું મન કેમ ન થાય ? અમારામાં પણ જીવ છે. અમને ખીજાની માફક હરવા ફરવાનું કેમ ન ગમે ? ”

“ગમે તો બધું બહુએ, અને બધાંને. પરંતુ તે પ્રત્યેકના ભાવ્યમાં ક્યાંથી હોય : જો લક્ષ્મી એકેએક પુરુષને ઢગલેઢગલા (પૂરેપૂરી)વરી હોત, તો પછી આ લોકમાં ગરીબ અને તવંગર જેવો ભેદ કંઈ રહેતોજ નહી. જો સર્વ પ્રાણીઓજ સંસારમાં સન્માર્ગે વિચરી, શુભ કર્મ કરી. સ્વર્ગ અને મોક્ષ મેળવે, તો પછી ત્યાં બધા એક સાથે કેવી રીતે સમાય ? નર્ક-કુંડ ખાલી પડે. અને દેવલોકમાં વસ્તી ઉભરાતાં ચતુર્થલોક બ્રહ્માને રચવું પડે, માટે પ્રિયા ! સમજ ! કંઈ વિચાર ! શું રાજાનો મહેલ જોઈ ગરીબે પોતાની ઝુંપડીને સળગાવી મૂકવી ? શું રાજાના રોનકદાર મહાલય ઉપર અને ગરીબના ભાંગાતુટા ઘરખાર અર્થાત્ ઝુંપડા ઉપર સવિતૃનારાયણના સોનેરી કિરણો. એકસરખાં નથી પડતાં ? અગ્નિ સર્વોત્તમ એવી સાડીને તથા હલકા એવા ચીથરાને સમાનતાથી બાળી એકજ જાતની ભસ્મ નથી કરતો ? રાજા અને રાંક તમામ એકજ ઠેકાણેથી જન્મ પામી અંતે એકજ ઠેકાણે (સ્મશાનમાં) પાછા નથી આજોડતાં. ભલે ભેદ બાહ્યવર્તન, બાહ્યાડંબર, કે બાહ્યદ્રવ્યમાં હો ! ખાડી વ્યવહાર અને ક્રિયા-કર્મમાં તો સમાનતાજ, દેવી !

ફાટેલા વસ્ત્રથી આખરૂં ઓછી થવાની નથી. પરંતુ ફાટેલા વર્તનથી તો અવશ્ય. કરકસર શીખ. કરકસરમાં જ કંટ્યાણુ છે. ચઢતી પડતી, અને સુંખ દુઃખના શિખા તરકા, ક્યારે પલટાશે? કેની કોમને ખબર નથી. અમીરી બને ગરીબી એ તો ગોવિન્દના હાથમાં છે, એમાં મ્હારો નેમજ ત્હારો કે કોમનો પણ કશોયે ઉપાય થોડો ચાલે એમ છે? આપણે ત્યાં તો સૂવાને મશરૂની શય્યાઓ અને છત્રીપલંગ નહીં મળે, પરંતુ સાધારણ કાથી-કે પાટીનો ખાટલો, અગર ધરતી, અને ખાવાને મિષ્ટાન્ન નહીં પણ દાળભાત અને રોટલી મળશે, પહેરવાને અણમૂલ અમ્મરો, ફેન્શી વાયલો, બુટ-મોજ, ઘડીયાળો ને સોના રૂપાના ઘરેણાંકા નહીં મળે, પરંતુ આવાં સાદા સોંવા અને શુદ્ધ સ્વદેશી લુગડાં તથા નહીં જેવા સૌભાગ્યના અલંકાર; મળશે, રામા. રસોય્યા, ભટ્ટ ચાકર, નોકર. દાસ, દાસી, ગાડી, ઘોડા, મોટર કે બાગબગીચાની લીલાલહેરો નહીં મળે, પરંતુ એકજ ચીજ મળશે, અને તે....મ્હારો પ્રેમ! મુઘા સમજ સમજ! કે જેની તરફ અમીરી માની તું આકર્ષાય છે, તે પાપથી ભરેલી અને બે ઘડીની છે. જ્યારે ખરી અમીરી તો ગરીબીમાં જ છે,

ગરીબીના મુઘા-સિન્ધુ....ઉછળતા વિશ્વમાં રે'છે,
ગરીબાઈ તઘ્ણી મંગા પ્રભુના દ્વારમાં બે છે,
અમીરોને તમોરી ઝેર જેવી આજ લાગે છે,
પણ જણાડોસથી આવી ગરીબી રોજ માગે છે,

અને એનું કારણ બીજું કંઈ નથી, માત્ર એટલુંજ !

રહ્યો સંતોષનો સદ્ગુણ....ગરીબી નામમાં મ્હોટો!

અમીરી નામમાં અવગુણ....સુખી જીવન તથો તોટો;

અમારા દેશમાં આજે....થતાં પૂજન અમીરીના,

(પણ !) પ્રભુને ત્યાં પ્રથમ પૂજન....ગરીબોની ગરીબીના

એટલાજ માટે ! એ પ્રભુ !

સંતોષથી જીવન ગુજરે....એ ગરીબી આપજો,

ઘર ગરીબી પણ અમારું દીલ અમીરી આપજો,

અમારે આંગણે ઈશ્વર...ગરીબીના ઝરા વહેજો,

પ્રભુ વરસાદ પણ એના અહીં વરસાવતા રે'જો.

અમારી ભૂલ થાયે તો અમીરી ઝુટવી લેજો,

સદા ગોવિંદ માંગુ છું....ગરીબી દાનમાં દેજો.

સુધા ! સુધા ! ત્હને શું ખબર ?

ગરીબીની મજા મીઠી....તવંગર તે નહી જાણે,

અમીરીમાં ઉપાધી છે....જમે જે જે ભરે લાણે.

ઝગકતાં રાજમહેલોથી....અમારી ઝુપડી સારી.

ભલે આવે ગરીબાઈ....મ્હને તો છે બહુ પ્યારી.

ગરીબીમાંજ ગોવિંદ છે. અમીરીમાં ઈશ્વર નથી.

ગરીબીમાં સુખ છે, સંતોષ છે, જ્યારે અમીરીમાં દુઃખ,

ચિન્તા, ઇર્ષા અને અનીતિ ભરેલાં છે, ગરીબીમાં નમ્રતા

અને વિનય છે, ત્યારે અમીરીમાં અભિમાન છે.”

“હવે હું કે પતાવો ! એમજ ફહોને કે તમે કમાવાને

અશક્ત છો ?”

“ અલબત્ત ! મ્હારા ગળ ઉપરાંત ત્હારો આ લખપતિની પુત્રી જેવો ઉડાઉ, ખરચાગ, અને અયોગ્ય, બેધ્યાન ખર્ચ, અને તેને માટે પૂરતા પૈસા કમાવવા તો હું તદ્દન લાચાર છું. અશક્ત છું.”

“ તો પછી પરણ્યા શું કામ ? જો પોષણ કરવાની શક્તિ નહોતી, તો સંસાર, સ્ત્રી અને લગ્નના લ્હાવાં લેવા શા માટે આટલાં આકળાં થયાં ?”

“ એમાં ત્હારા પિતાની ભૂલ છે. એજ સ્હામા ચોખા ચોદવા આવ્યા હતા.”

“ અને તમે નાણીયેર લઈ, ઘોડે ચઢી નહોતા આવ્યા કે ?”

“ સુધા ! સુધા ! ત્હારે બાપે વિદ્યા જોઈ છે, વસુ નથી જોયો. વર જોયો છે, ઘર નથી જોયું. સમજ ?”

“ પરન્તુ પૈસા વગરની એ વિદ્યા ! અને એ ઘર-વરમાં શું પૂર્ણા મૂકવો છે ?”

“ વાહ વાહ ! કેવા પુનિત સંસ્કાર ! ધન્ય છે ત્હારા માતાપિતાને ! હજી તો સંસાર માંડ્યાને પૂરા પાંચ દિવસ નથી થયા, ત્યાં તો થનગન થનગન નાચ નાચી રહી છે. મન પણ ઉંચા ! સુધા ! તું આટલું બધું લાણી, તેમાંથી સારાંશ તો ઠીક લીધો. પતિભક્તિ તો બહુજ ઊંચ શીખી. નહિ વાર ? જાણે બીજી સીતા !

“ એસી રહો હવે ! મ્હને વધુ ન બોલાવો. મ્હારાથી મને તેમ બોલાઈ જવાય છે. તમે પોતેજ પત્ની-ભાકત

કેવીક શીખ્યા છે ? હું તમારા ગૃહરાજ્યની રાણી છું, અર્ધાંગના છું, નહીં કે એક સંઘનાર અને વાસણકસણ માજનાર નોકરડી. ગૃહમંદિરની દેવી છું, નહીં કે દાસી પ્રેમની પૂજારણી છું, નહીં કે લિખારણી.”

અફસોસ !

નર-નારનો આદર્શ આર્યાવર્તથી આજે ગયો,
જ્યાં લાગ્ય પડે ત્યાં (પછી) સમજવું જમાનો પલટી પયો.”

“જમાનો તો કંઈ નથી પલટયો, પરંતુ તમે પલટી ગયા છો.”

“હું ? બરાબર છે. પૈસો નથી એટલે હું પલટી ગયો. ઠીક. સુધા ! ત્યારે શું તું પૈસાનીજ સગી છે ? જવાબ દે. બોલ ! આજેજ નિકાલ લાવી નાખીએ. શું તું પૈસાનેજ રહાય છે ?”

“એમાં રહારો મત શું પૂછો છો ? આખી દુનિયા એને રહાય છે. હું થોડી એકલી ?”

“દુનિયા જહાનમાં જાય. દુનિયાની વાતને ઉંચી મૂક. તું તહારી પોતાની વાત કર. તું શાને રહાય છે ? તહને શાની ભૂખ છે ? કોની જરૂર છે ? છંદગી કે જર ? પ્યાર કે પૈસો ? દોલત કે મહોબત ? હું નિર્ધન છું. બસ. એનાથી વિશેષ કોઈ ખામી રહારામાં તહને રહાય છે ?”

“પરંતુ તમારી સાદાઈ અને કરકસર તહને સુદૃઢ ગમતાં નથી.”

“નહી ગમે, તોય પરાણે ગમાડવાં પડશે. શું હું ઉડાઉ થાઉં ? દેવાદાર બની તહને શણગારું ? એ તહને ગમે કેમ ? એજ મહારામાં ખામી, એને અર્થ એજ કે પ્રેમ જેવી પવિત્ર વસ્તુ પણ પૈસાદારોનેજ માટે રીઝવેડ ! નિધનને પરણવાનો ! કે પ્રેમ કરવાનો કશો અધિકારજ નહી ? ”

“ પણ હું ક્યાં એમ કેવા માંગું છું ? ”

“ ત્યારે એમ નહી તો બીજુ શું ? ”

“ તમે તો દિવાના જેવી વાત કરો છો. ”

“દિવાનો થયો છું ? ના....ના....અત્યારે તો ડાહ્યો છું. હા ! પરન્તુ એક વાર ! ત્હારી ખુબસુરતીથી થયો હતો ખરો ! પરન્તુ હવે એ ઉમેદ અને એ આશાનો અચળ ગઠ સર્વાંશે તુટી ગયો છે. જે અરિસામાં હું ભાવિ-પ્રતિ-બિંબો બેઠને મગફળ થતો હતો, તે ફુટી ગયો છે. ખડાસ નાશ-નિરાશ-હતાશ. ”

“ખટુ થયું. ચાલો હવે જમી દેવો. આ રામાયણ પડતુ મૂકો. મહને તો ક્યારની ભૂખ લાગી છે. ”

પરન્તુ ઝનૂની ચંદ્રનો મગજ અત્યારે છેક આસમાને ચઢ્યો હતો. સુધાના શબ્દ-તીરોએ તેનું હૃદય છિન્નભિન્ન કરી નાખ્યું હતું. સંસાર ઉપરથી તેનું મન ઉઠી ગયું હતું. સાક્ષરે આવ્યાને પાંચજ દિવસમાં પોતાની વહૂના આ લક્ષણો અને પતિ-ભક્તિ બોધ તેના હૃદયમાં સજ્જડ ઠસી ગયું, કે આ બહાણ કદાપી સહીસલામત કિનારે જનાર નથી. ઉતારેલો કોઈ તથા દોષી તેણે ખાછા ખેંચ્યાં, તેણે દારના આંગણમાં

પગ મૂકી પાછાં ફરતાં કહ્યું, “મહારે તો આજે નથી જમવું.
તું ત્યારે જમી લે.”

“એમ કેમ ? શું થયું ?”

“થવાતું શું હતું ?”

“તો પછી ?”

“મહને ભૂખજ નથી.”

“ગરીબાઈની રીસ મહારા ઉપર !”

“નહીં ! મહારા કુટેલા નસીબનોજ એ વાંક ! સુધા !
સાંભળ ! આજથી મહારે આ ઘરમાં ન જમવાની પ્રતિજ્ઞા
છે. હું જાઉં છું. માન કે કદાચ સદાને માટે ત્હને છોડી
જાઉં છું. તું પણ ત્યારા પિતાને ત્યાં ચાલી જા. અને કદાચ
દૈવસંયોગે હું પાછો ફરું, તો એટલું યાદ રાખજે કે તે
વેળા સાથે ત્હને આખી હેમમાં મઢાવાય એટલો પૈસો
લઈનેજ પાછો ફરીશ.”

“ઉલા રહ્યા ! થોભો !” એટલું કહી અંટકાવવાની
તક સુદાં સુધાને આપ્યા વિના ચંદ્ર ક્રોધાવેશમાં ઘર
અને ગૃહીણી ઉભયને છેલ્લી સલામ કરી ચાલ્યો ગયો—
છોડી ગયો.

ચંદ્રના ગયા પછી સુધાને જાહુ લાગ્યું. “એમને
હુલાબ્યા” એ ઠીક તો નજ કર્યું, એમ તેને પણ લાગ્યું
પરંતુ હવે શા કામનું ? પાણી વહી ગયા પૂઠે પાણ
ખાંધવાના, રાંડયા પછી ડહાપણના, અને ઘર સજાગી ગયા
પછી પાણી છાંટવાના, મા ફૂલો ખોદાવવાના નિચારો શા

અર્થના ? અંદ્ર ગયો, તે ગયોજ. આજની ઘડી ને કાલનો દા'ટો, સમય પાણીના રેલા પેઠે વહી ગયો. બે માસ થયા, અંતે સુધાના ધૈર્યનો અંત આવ્યો. ખાવાનું અને ખરચીપાણી ખૂટી ઉપવાસ ઉપર ઉપવાસ થવા લાગ્યા, વાટ જોઈ જોઈ, રડી રહી અંતે થાકી પિતાને પોતાની બચાંકર બૂલથી બ્હોરેલી આપત્તિ કે'વા તે પીએર દોડી.

પ્રભો ! સદાસર્વદા સર્વને સાદાર્થ અને ગરીબાર્થજ બક્ષો !

પુખ્ત:-૪ થું,

“ નાદાન શું સમજે ? ”

“ ઉધા ! ત્હને આજે એક વાત કહું ? ”

“ કહી દેને ! એમાં આટલો બધો ખડીએ છે શા માટે ? ”

“ પ્રસંગ ગંભીર છે. ”

“ એવું તે શું છે ? ”

“ ત્હારાથી એ સંબંધાશે ? ”

“ કેમ વાડું ? ”

ખંસીધરની ત્રીજી ન્હાની પુત્રી ઉધાને અત્યારે અગીઆરમુ વર્ષ ચાલતું હતું, તેની સાથે વાતો નરનાર એક માતાપિતાહીન અને નિર્ધન પરન્તુ વિદ્વાન એવો વિદ્યાર્થી વિનાયક હતો. જેની ઉંમર સોળ વર્ષની હતી. તે ઉધાનીજ ન્યાતનો હતો. ન્યાતના કુંડમાંથી તે લાવ્યો હતો.

બંસીધરના પરમ મિત્રનો તે પુત્ર હોઈ ઉઘાને ત્યાં વારં-
વાર નજીવી મદદને માટે જતો આવતો. બંસીધર પણ
આ પોતાના રુનેદીના આ હુશિયાર અને સદ્ગુણી પુત્ર
રત્નને બહુ ચહાતો હતો. ગામમાં ઘરબહાર નહીં, અને
સગાબહાલામાં જોઈતો! એનેજ લઈને એ પોતી હવુ
અણધાર્યું રથું હતું. જાતીના વિદ્યાર્થી-આશ્રમના બેઠ
ભાગનાં તે રહેતો હતો.

નાદાનપણથીજ આ ઉભય મિત્રોના પુત્ર પુત્રીઓ વિના-
યક અને ઉપા એક સાથે નિર્દોષ રમતો રમતા. માતાપિતાને
પણ તેઓ ગમતાં. પરંતુ કર્મસંબંધે જોવામાં વિનાયકનો
પિતા અકાળ મૃત્યુવશ થયો, અને ઉઘાનો સંબંધ, શ્રીમાન
પુત્ર અરુણનું માથું આવતાંજ સાત વર્ષની બાળવયે થઈ
ગયો. ઉભય પરસ્પરને કોઈ અનેરાં પ્રેમથી ચહાતા હતા.
કોઈ અલૌકિક નયનોએજ નિહાળતા હતાં. અકલિપતજ
આશાદુર્ગો એકેકને માટે અંતરમાં ચણતાં હતા.

ખરેખર:—

પ્રેમ નયનમાં નીતરે એનો દિવ્ય પ્રકાશ,
અણુસમણ સમજે નહીં અંતરની અભિલાષ.
હૃદય-બગીચે નીપજે નાણુક પ્રેમી-કુલ,
શું સમજે? નાદાન! કે મોઘા એના મૂલ.

પ્રેમ એ મનુષ્યજીવન છે. પ્રેમ એ પરમાત્માને પામવાનું
મગથીયું છે. પ્રેમ એ સંસારમાં સ્વર્ગીય નન્દનવન છે.

જગતની પ્રેમ વાડીમાં મધુરાં પુષ્પ ખીલે છે,
પરિમલ પ્રેમ-રસ લીની પરસ્પર રોજ ઝીલે છે.
મિલન ! માળી બગીચાનો નિરંતર પાણીડાં સીંચે,
હજારો પુષ્પ હૃત્ભાગી તથાપી પાંખડી મીંચે.
પ્રેમમાં શું શું છે ? પ્રાણદાનની ભાવના એમાં આખી

સમાઈ જાય છે.

ખીલવું, ખરવું, અગર કરમાવું સાચા પ્રેમમાં,
હસવું, અને રોવું રહ્યું સાથેજ સાચા પ્રેમમાં.
રમવું, રિસાવું, ને મનાવું ! શુદ્ધ દૈવી પ્રેમમાં,
જીવન, મરણ અને રહ્યાં છે એકઠાં એ પ્રેમમાં.

એજ પ્રેમના વજ-તંતુએ ઉષા અને વિનાયકના હૈયાં
ખંધાયાં હતાં. પરંતુ એ પ્રેમ દિવ્ય અને પવિત્ર હતો,
ક્ષણિક અને વિષયી નહીં.

ઉષા જેમ જેમ ઝેડાટી થતી ગઈ, તેમ તેમ વિનાયક
હવે તેની સાથે ઓછું બોલવા લાગ્યો. લીલાવતીને પણ
તેઓ વધુ બોલેચાલે એ હવે પસંદ નહોતું. આજે બહુ દિને
તેને ઝેડન ન પડવાથી તે લીલા અને બંસીધરથી દૂર
ઉષાને મંદિરે મળ્યો હતો. ચિત્રલેહાએ બાણાસુરની બાળા
ઉષાને કરાવેલું (ગૌરી+મા=પાર્વતી માતા.) ગોરમા-નત
ચાલતું હતું. ઉષાએ પણ છેવટના અણુણા કરેલા હોવાથી તે
સારા સારા કપડાં અને અલંકારો પહેરી માતાને મંદિરે
મોટી ઘડેન સાથે દર્શન આવી હતી. ઘરથી મંદિર બહુ
દુરની હોવાથી લીલાવતી ઉષા સાથે નહોતી ગઈ.

મંદિરમાં એક નવીન પુરાણી મહાત્મા આવેલા હતા. આજ તેઓ સતી નર્મદાનું આખ્યાન કે'વાના હતા. સ્ત્રી-પુરુષોની એક મોટી મેદિની એ સાંભળવા એકઠી થઈ હતી. સુધા પણ ઉપાને લઈ ત્યાં સાંભળવા બેઠી. મહારાજે કથા શરૂ કરી. એટલામાં ઉપાનું ધ્યાન એકાએક પોતાની તરફ જોતા વિનાયક ઉપર પડી. ઘણે દિવસે વિનાયકને જોતાં નિર્દોષ ઉપા તેને મળવા દોડી. “જોને તું બેરાને, હું આ. . આવી!” કહી તે ઉપડી.

સુધા તો આખ્યાન સાંભળવામાં નહીંન થઈ ગઈ હતી વિશેષમાં સતી નર્મદાની કથા સંગીતમાં હતી. એટલે હજારો લોકો તે સાંભળવા ઉભા હતા. સુધાએ આ રસની જમાવટમાં અને ઘોંઘાટમાં ઉપાના બોલ પર કંઈ લક્ષ આપ્યું નહીં. ઉપા આવી વિનાયકને મળી. વિનાયક તેને આ મંદિરથી દૂર એક એકાન્ત ઘરને જોડે લઈ ગયો. બંને વાતે વળગ્યાં. ચીરાતા હૃદયે વિનાયક બોલ્યો.

“ઉપા ! ત્હને ખબર છે, કે ત્હારો વિવાહ થઈ ગયો છે?”
“હશે !”

“ત્હારો ભાવીપતિ અરુણ વેશ્યાગામી અને દારૂડીયો છે.”

“ભલે ! સૌ સૌની જાતને ભારે ! એમાં મ્હને શું ?”

“એના ઉપર ત્હારા સર્વસ્વનો આધાર છે. નિર્દોષ બાલિકા ! હવે હું ત્હને કોઈ દિવસ નહીં મળું. તું મ્હને સદાને માટે ભૂલી જાજે.”

“વિનુ ! તું એવું કાં બોલે છે ? જા...જા. મ્હને તો ત્હારા સિવાય ઘરમાં જરાય ગાહતું નથી. ત્હારા વગર મમ્મું

પણ ગમતું નથી. હું ઢાંડામાં દશ વાર ત્હને સંભારું છું. ”

“હવે નહીં સંભારતી ! હવે તો જેમ બને એમ તું ત્હને ત્હારા હૃદયમાંથી દૂર કર. ”

“કેમ એમ ? ”

“તું એક વિવાહીતા વયમાં આવેલ બાળા છે. આપણી ન્યાતમાં વિવાહ ઓછાંડતો (તોડાતો) નથી. એટલે તું હવે કુમારી નજ કહેવાય. જ્યારે તું એક પારકાની પરણેલી સ્ત્રી છે, ત્યારે હું એક પરાયો સુવાન છું. ત્હારી અને મ્હારી વચ્ચે હવે પ્રીતિ નજ નભી શકે. ”

“પણ હું કયાં પરણી છું ? ”

“નથી પરણી તો હવે પરણશે. ”

“વિનુ ! હું તો ત્હનેજ પરણીશ. લ...મ્હારું વચન છે કે, પરણીશ તો ત્હનેજ ! નહીં તો નહીં. ”

“ઉપા ! ઉપા ! તું નાદાન છે. તેથીજ આમ નિર્દોષ અને નિષ્કપટ હૃદયે મનમાં આવે એમ ખુદલા દીવે ગોલી જાય છે. અફસોસ ! લગ્ન અને પ્રેમ જેવા ઉંડા વિષયોમાં તું અણસમજી ! નાદાન ! શું સમજે ? ત્હને એ બધું સમજવાની હજી બહુ વાર છે. ”

લગ્ન-લલનાનો વિષય ઉંડા અને ગંભીર છે,
હા ! પ્રેમ પણ સંસારની જાડુભરી તસ્વીર છે.
વેરાયલાં આ વિશ્વમાં...સર્વત્ર એના ધીજ છે,
નાદાન ! શું સમજે ? અહા પ્રેમ એ શું ચીજ છે ? ”

“એ બધું થઈ રેશે ! વિનું તું એવું એવું અત્યારે થું સંભારે છે”

“ઉપા ! ત્યારે હું જાઉ છું.”

“પાછો ક્યારે મળશે ?”

“જ્યારે મળાશે ત્યારે !”

“ના...ત્યારે તો નહીં જવા દઉં. વચન આપ કે પાછો કાલે જરૂર મળજોજ.”

“કાલે તો નહીં, પણ લે...આ વનના. ઉપા ! હું ત્હને એકવાર ગમે ત્યારે મળીશજ.”

ઉપા દોડતી દોડતી, હસતી હસતી ચાલી ગઈ. થોડે છેટે જઈ થોભી. વિનાયક એને જોઈ રહ્યો. એના મુખમાંથી સ્વાભાવિક ઉદ્ગાર સરી ગયા, કે:-“હજી એ અજ્ઞાન અણુ-સમન્તુ છે. આવા ગંભીર વિપ્રયમાં એ નિર્દોષ હૃદયની નાદાન ! થું સમજે ?”

બહુ વાર થઈ છતાં પાતાની બંને પુત્રીઓને પાછી ન ફેરવી જોતાંજ લીલાવતીને ચિન્તા થઈ. તે તેમને શોધતી મંદિરે આવી પહોંચી. એટલામાં ફરથી તેની નજર વિનાયક અને ઉપા ઉપર પડી. ઉપા માતાને જોતાંજ ત્યાંથી દોડી. લીલાવતીએ જૂમ મારી, તેને ધાસાવી. લીલાવતી ઉપાને વિનાયક સાથે વાતો કરતી જોઈ વહેમામ. વિનાયકને ધમકાવી તેણે વિદાય કયો.

“ખબરકાર ! વિનું ! હવેથી ત્હેં મ્હારી ઉપાનું નામ લીધું તો ! એતો ત્હારી પ્રેમ શાય સમજ્યો ? જા....”

વિનાયક ત્યાંથી આડ્યો ગયો. પણ “હા ! તો ત્હારી ખેન થાય !” એ શબ્દજ તના હયામાં સદાને માટે જડાય ગયો.

“પણ બા ! તું એમને....”

ઉપા વિનાયકની વકિલાત કરવા જતી હતી, તેને લીલાએ અટકાવી. “ચૂપ રહે ! સુધા ક્યાં છે ?”

“એ....કયા સાભળે.” ઉપાની આંખમાં આટલું કહેતાં પાણી ભરાયા.

“જા એને કહે કે...હું તો બા સાથે જાઉં છું. તું કયા સાભળીને ઘેર આવજ.”

“પણ બા ! હુંને ખેનની સાચજ આવું તો !”

“ના ત્હારું મ્હારે કામ છે.” વ્હેમાયલી માતા બોલી.

ઉપા ખેનને માતાના શબ્દો કેવા ગઇ. લીલાવતી વિનાયકને વહી હતી. ખરી, પરન્તુ હૃદયથી નહી. થયું તે થયું. બોલતાં તેનાથી બોલાઇ જવાયું. તે જાણતી હતી કે ઉપા અને વિનાયક એકકેને મ્હાય છે. તેમજ અરૂણે કરતાં વિનાયક લાખ દરજ્જે ઉત્તમ અને ઉપાને યોગ્ય છે. પણ હવે શું ? થયું એ થઇ ગયું હવે એનો કાંઇ ઉપાય ન હતો. અરૂણના વેશ્યાગમન, વ્યસન, મદિરાપાન, જુગારસદ્દા આદિ દુર્ગુણોના હૃદયાઘાતી સમાચારો તે જાણતી હતી. પસ્તાતી હતી. પરન્તુ ત પાછળથી.

માતા આટલી સખ્ત ધમકી અને વિનુને મન નહી છતાંયે પણ ઉપા વારવાર છપી છપી મળતી. આંસુ ભરી આ પ્રેમી મુગ્ધજીવ પડતું. ઘણાખરો વિનાયક ઉપાને તેના

દુર્ગુણી પતી વિષે કહેતો. આથી બનવા એમ પામ્યું કે, દિવસ જતાં ઉપાતું નિર્દોષ હૃદય પ્રેમ જેવી દિવ્ય અને પરમ પવિત્ર વસ્તુને ઓળખતું થયું. પ્રેમાંદૂરો કૂટયાં. પણ એ શા કામના ?

* વગર તેડે અને વગર પત્રે સુધામયી દોઢ માસમાંજ સાસરેથી આંસુ લરતી અને આકંઠ કરતી પીએર પાછી આવી. જોઈ લીલા તથા બંસીધર બંને અભયખીમાં ગર્ક થઈ ગયા. પરંતુ જ્યારે સુધાએ અથથો ઇતિ પર્યંત ઇતિહાસ નિવેદન કર્યો, ત્યારે બંસીધરને કોઈ કાજમાં ન રહ્યો. તેને સ્વપ્ને પણ જ્યાલ નહોતો, કે તેની પુત્રી આવી નીચ નીકળશે. એક પુત્રીને પરણાવી ઘવાયલા બંસીએ પોતાની તમામ આશાઓ આ બીજી સુતા ઉપરજ અવલંબાવી હતી. પરંતુ વિધાતાની અગમ્ય લીલા ! કેણુ જાણી શકે ?

“કમળત ! હુષ્ટ ! પિતાનું નામ ઓળનાર ! માતાની કૃષ્ણ લલ્લવનાર હીકરી ! તું કાણું મુખ લઈ અહીં આવવા કરતાં પાણીમાં ડુબી, મરી કેમ ન ગઈ ? ત્હારું રડતું મોઢું મ્હારા ઘરમાં નહીં જોઈએ. ચાલતી થા.”

“પિતાજી ! માફ કરો ! મ્હારી ભૂલ થઈ. હું ભૂલી હાય ! કયા કાળ ચોઘડીયે મ્હને અભાગીનીને આવી કુમતી સૂણ !”

સુધા બીજે શો જવાબ દે ? તેની પાસે માથું કુટવાનું અને આંસુ પાડવા સિવાય બીજું શું હતું ? બંસીની ચોકખી ના છતાં પણ માતાનો જીવ કેમ રહ્યો ! લીલાવતીએ તેને

પોતાના પાસામાં દાખી. “થયું એ ન થયું થનાર નથી.” હોય ! ગમે તેવું પણ છોકરું છે ! નાદાન છે. કહી તેણે મન વાળ્યું. “જેવી મશિનરેન્છા ! જેવું નસીબ !” એમ માની સુધાએ પોતાના હાજતા દીલને અને ઝુંઝાતા મનને વાળવા ખનનાં ઉપચારો કર્યા. માતાની શિખામણથી તે સુધરી ગઈ. પરંતુ તે છતાં જે ભૂલ થઈ ગઈ, તે તો ભોગવ્યેજ છટકો ! ભાંગેલા હૈયાં કંઈ એમ થોડાં સંધાય છે ?

માતાની આજ્ઞાથી સુધા ન્હાની જલેન ઉપને લઈને આજે મદિરે આવી હતી. ઉપાએ આવી એને લીલાવતીના શબ્દો કહ્યા. આજ્યાનમાં એકતાર થયેલ સુધાએ “સારું” કહી ટુંકમાં પતાવ્યું.

ઉપા પાછી વળી, તે માતાની પાસે આવી ઉભી રહી. તેની આંખમાં આંસુ હતાં.

“કહી આવી ?”

“હા !”

“ચાલ ત્યારે.”

લીલાવતીએ ઉપાનો હાથ ઝાલ્યો. ઉપા ખડૂજ ધીરી ચાલતી હતી. તેના પગ જલ્દી ઉપડતા નહોતા. તે ઘડીએ ઘડીએ પાછી વળીને કોઈકને જોતી હતી. માએ તેને પૂછ્યું.

“કેમ ? આમ ચાલે છે ? ઝટ પગ ઉપાડને....”

“મહારાથી જલ્દી નથી ચલાતું.” તે રડી પડી.

“રડે છે કેમ ? થયું થયું ?”

“કાણુ જાણુ ! જા ! કંઈ સમજતું નથી.”

“એવું શું છે ?”

“કંઈ થાય છે ! હા ! જા ! મહને ફેર આવે છે. મ્હારું મગજ ખમે છે. આંખે અંધારું આવે છે મહને જલ્દી મેર લઈજા.”

લીલાવતી પુત્રીની સુખચણ પાતી ગઈ. તે બધુંયે સમજી, પણ શું કરે ? મુંગી મુંગી તે ઉપાનો હાથ ખાલી તેને ઘેર ઘસડી ગઈ.

પ્રેમદર્દની પીડા ! પ્રેમના અનભતી પંથીઓજા જાણુ ! એમાં ઉપા જોવીનું અસમજી હૃદય. દુઃખનું દીલ ! શં સમજે ? પવિત્ર, નિર્દોષ અને નાદાન બાલિકા ! એમાં શં સમજે ?

પુખ્ત:—પમું.

“પતિનું મૃત્યુ”.

માતાના મંદિરમાં મહારાજે વ્યાખ્યાન શરૂ કર્યું સર્વત્ર શાન્તિ છવાઈ ગઈ. મુઘા પણ એકચિત્તથી એ સાંળવા લાગી.

સતી નર્મદા.

પ્રથમ પૂજન શ્રીપતિનું, દ્વિતીય પૂજન શારદા ! તૃતીય પૂજન વિમ્બ-તનયા, સતી દેવી નર્મદા.

વરતાં તુર્તજ વરને આધા, ઘોરીમાંથી રંડાપો !

વિપ્ર-ન્યાતમાં હો-હો થે ગઈ, વિધવિધ ચાલે છે વાતો.

સતી નર્મદા ! એ એક કુલિન બ્રાહ્મણની કન્યા હતી.
પરન્તુ પરાણુતાની સાથેજ દેવયોગે એના પતિનું મૃત્યુ થવાથી,
એને વિંગ આખી ન્યાતમાં ચર્ચા થવા લાગી. એ બાળ-
વિધવા નર્મદા પતિ-લક્ષણી ઠરી ચૂધી.

તજી સમાજે ! તજીજી તાતે ! તવ પુત્રીએ સાધ્યો યોગ !

પરિબ્રહ્મ પરમાત્મનની ભક્તિ, દર્શનનો વાધ્યો રોગ.

સમાજ. મહીઅર અને સર્વ ઠેકાણેથી ત્યજાયલી નર્મ-
દાએ અંતે યોગ-વિદ્યાનો આરંભ કર્યો. પછી....

યોગવિદ્યાના બળે....અમરાપુરીમાં એ ગઈ,

પણ દેવલોકે સતીને સ્વીકારવા ત્યાં ના કહી.

જણે પતિ-ભક્તિ નથી કરી, એવી પ્રમદાને સ્વર્ગ-
યોગ્ય સ્વિકારવાની દેવોએ ના કહી. આશાભરી નર્મદા
આશાભંગ થઈ ગઈ.

પૂર્વજન્મે કયા પાપો ! કયાં મહે ! તે તો કહો,

પતિ-ભક્તિ કરવા કોઈ મહારો ! હાથ એ દેવો ! ગ્રહો.

હે દેવ ! મહારાં પૂર્વજન્મનાં એવાં તે કેવાંક પાપ
છે ? તે મહને કહો. હું પતિ-ભક્ત કરવા તૈયાર છું. મહારો
કોઈ હાથ ગાલો.

ગતજન્મમાં તું અસરા....ગાંધર્વ તુજ સ્વાગી હતો,
સરિતા-તટે લઈને તહને....સસરંગમાં શિંભવતો,

એવે ઋષિપત્ની....પતિ રાગીઘની સેવા કરે,
 લોહી પર લોતી....સતી ખાંધે પતિને લઈ ફરે.
 એ દિવ્ય દંપતી યુગલ પર....તમ ઉભયની આંખો ઠરી,
 ગર્વાંધ થઇને મરકરી....તેની તમે પુષ્કળ કરી.
 ઋષિપત્ની મહાન પતિવ્રતાએ શ્રાપ ત્યા તત્કાળ દીધો,
 આ જન્મમાં ત્હારા પતિને નિજ પતિ જેવો કીધો.

નર્મદા ! આ જન્મમાં તું મૃત્યુપુરીમાં અવતરી
 છે. ત્હારો પતિ પણ એક બ્રાહ્મણને ત્યાં અવતર્યો છે. અત્યારે
 તે શંકરના દેવાલય પાસે પોતાની દેહ-પીરાથી પોકાર
 કરતો ત્યાં પડ્યો છે. પોતાના ગતકર્મના કર્મ-ફળ તે
 અત્યારે ભોગવી રહ્યો છે. નર્મદા ! પતિ-ભક્તિહીન સ્ત્રીને
 સ્વર્ગમાં પણ સન્માન નથી. સ્વર્ગની અધિકારીણી થવું
 હોય તો તું પાછી બૂ-લોકમાં જા. ત્હારા એ પતિનું નામ
 કૌશિક છે. તન મન અને વચનથી તેને પતિ ગણી તું
 એની એકનિષ્ઠાથી સેવા કર. તે પછી બને શ્રાપમૂકત થઈ,
 યોગ્ય અધિકારી બની અત્રેના આસન દીપાવળો.

પરલોકથી બૂલોકમાં સતી નર્મદા પાછી ફરી,
 કૌશિકને શોધી....અહાહા ! પ્રેમથી એને વરી,
 ત્યાર પછી બૂલોકમાં પાછી ફરેલી નર્મદાએ રાગીઘ
 કીધા કૌશિકનો હાથ પકડ્યો.

દિનરાત તન મન ને વચનથી....નર્મદા સેવા કરે,
 નિર્દય પતિ કૌશિક તોપણ દયા તુહી દીલે ધરે.

શાળી સતી ! પાપી પતિને, સ્કંધ પર લઇને ફરે,
લોહી પર... દુર્ગંધમય.... જંને શરીરથી ઝરે,
એવામાં એક દિવસ કૌશિકની બુદ્ધિ ભટ થઇ, તેણે
પોતાની પતિવ્રતા સ્ત્રીને અધમ આગા કરી,

પ્રેમી પ્રિયા છે એક મહારી-ન્યાં જવું, લઈ જા મહને,
મળવું મહને, એનાથી મેળવ નર્મદા ! આજ્ઞા ત્હને,
પકલા પતીના બોલને સતી નર્મદે ! ઓહી લીધી,
આહી પતિને ખાંધ પર લઈને વિચાર નહી ઠીધી.

સતી નર્મદાએ પતિની આજ્ઞાને તુર્તજ માન આપ્યું.
પોતાના અસ્કત પતિને ખાંધ ઉપર બેસાડી તે ચાલવા લાગી.
માંડવ્ય નામે મહામુની ગત જન્મ કેરાં પાપથી,
શૂળી ઉપર દુઃખ લોગવે નિર્ભળ પ્રભુ-ઇન્સાફથી.

માંડવ્ય નામના મહામુનીએ પૂર્વજન્મમાં એક વખત
રમતાં રમતાં એક માકડના પેટમાં સોંધ ઘોંચી તેને ઉંચક્યો
હતો. જે પાપની શિક્ષા તને આ જન્મમાં થઈ હતી.
ચોર લોકો રાજના ખજાનામાંથી કેટલોક માલ ચોરી ન્હાસતા
હતા તેવામાં તેઓએ પકડાઈ જવાની બહીકે તે માલ માંડવ્ય
ઋષિ તપ કરતા હતા, ત્યાજ નાખી ચાલતી પકડી. ફોટવાળ
તપાસ કરતો કરતો ઋષિના આશ્રમે આવ્યો. મુઠા માલ પક-
ડાતાંજ રાજાએ માંડવ્ય ઋષિને ઢોંગી કરાવીને (ચોર કરાવીને)
શૂળી ઉપર ચઢાવ્યા. તેઓ શૂળી ઉપર પ્રભુના નામની માંગા
ફેરવી રહ્યા હતા.

રાત્રી અંધારી હતી સતી નર્મદાને બરાબર દિશા

સૂજતી ન હતી. તે માંડવ્ય નકષિની છેક નિકટમાંથી પસાર થતી હતી. એવામાં....

મતિહીન એવા કૌશિકે પગથી અટક્યાણું કર્યું.

શૂળી હલાવી ! ત્યાં ત્રાપિનું અંગ થરથર થરથર્યું.

અટક્યાણા કૌશિકે નર્મદાના ખાંધ પર બેઠા બેઠા પોતાના પગ વડે શૂળી ઉપર બેઠેલા માંડવ્યને હલાવ્યા માંડવ્ય શૂળીનું દારૂણ દુઃખ થતાં પ્રભુ ધ્યાન સુક્ર્યા. તેઓ શું બોલ્યા.

આ દુઃખ--કર્તા દાનવી યા માનવી જે કો હજો,

કાલે પ્રભાતે સૂર્ય ઉગતાં તેહતું મૃત્યુ થજો.

“જેણે મહતે આ દુઃખ દીધું છે, અને પ્રભુનું ધ્યાન સુક્રાવ્યું છે, તે દાનવી, અગર જે હો ! કાલે સ્થવારે સૂર્ય, ઉગતાની સાથેજ શબવત્ થજો.”

માંડવ્યનો આ શ્રાપ સુણતાં નર્મદા કંપી રહી.

“સૌભાગ્ય થાશે નહ કાલે જ્ઞાણતાં ગદ ગદ થઈ,

અપરાધ કરવા માફ તેણે ખુબ પાલવ પથારી,

પણ શ્રાપ એ ઋષિદેવના પાછાં કદાપી ન ફર્યા,

જ્યારે પતિ-સૌભાગ્યનો કોઈ પણ ઉપાય તાણે ન જોયો, ત્યારે તેને પ્રભુને બે હાથ જોડી વિનંતાં કરી.

દીનકર કરી જો હોય મહેં સાચી પતિ-ભક્તિ અહીં,

તો કહું ! હું તું ત્યાં સુધી ! આદાશમાં ઉગતો નહી.

“જો મહેં મહારા પતિની શુદ્ધ મને સેવા કરી હોય તો કાલથી સુર્યોદય થશેજ નહી.”

અને એમજ બન્યું. સ્મૃતી નર્મદાની પતિ-ભક્તિથી

સૂર્યોદય નજ થયો દુવલોડો અને ઋષિઓ પોતાના ક્રિયા-કાંડ અટકવાથી પ્રભુને શરણે ગયા. પ્રભુએ તેમને મહાસત્તા ! અત્રિઋષિની પત્ની મહાસતી અનુસૂયા માતાનું શરણ માગવા કહ્યું. અને અનુસૂયાએ સતી નર્મદાને સમજાવી.

‘સતી નર્મદા ! તારો પતિ આ શ્રાપથી મરશે નહીં, પણ શ્રાપ મુક્ત થશે ! વિધાતા લેખ છે, ફરશે નહીં.’

“નર્મદા ! તારા પતિના શ્રાપની અવધિ તારી પતિ-ભક્તિ લઈને હવે પૂરી થઈ છે. એનું મૃત્યુ ન થતાં, એ પોતાના પૂર્વ-રૂપને પામશે.”

સતી નર્મદાએ તે પછી અનુસૂયા માતાને ચરણે પડી મુચનં બાંધમાંથી છુટો કર્યો. સૂર્યોદય થતાંજ “ઓ....પ્રભુ !” કેંતો કૌશિક માંડવ્યના શ્રાપ કરી ગતપ્રાણ થઈ પૃથ્વી ઉપર પડ્યો. મરતી વખતે પ્રભુનું નામ દેવાથી તેના પાપ માફ થઈ ગયા અને કૌશિક પોતાના મૃગઉપનં પામ્યાં. સતી નર્મદાનું આટલું આખ્યાન કરી, તે મહારાજ આગળ બેઠ્યા.

“હેનો સતી નર્મદાના આ આખ્યાનમાંથી આપણે શું બે.ધ લેવાના છે ?

સંસારમાં પતિદેવને પરમેશ ળીજા માનવા,
એના ચરણ-વદન-પૂજનમાં જન્મ-સાર્થક જાણવા.
સતી નર્મદા પેટે પતિનું મૃત્યુ ખેનો આંકજો,
સેવા રરી તન મન વચનથી....હૃદયમાં પધરાવજો.

મૃતિ ...અ....શાન્તિ ! શાન્તિ ! શાન્તિ !

કૃપા પુર્ણ અર્પ. લોકો પાક પૈઓ જે મળે તે આરતિમાં

મૂકી પોતપોતાને ઘેર વેરાવા લાગ્યાં. સુધાના હૃદયમાં પણ આળસાને પતિ-ભક્તિ સીંચી. તેના અંતરમાં પતિના મૂલ્યની ઠંચી છાપ બેસાડી, ગૂમાવેલા હીરા માટે હવેજ તેને ખરેખરે લાગવા માંડ્યું.

સુધા પેર આવી, પરંતુ તેની આંખ આગળ તો પેલી કથાની સતી નર્મદાનજ એવીને કસાદ તરવરતી હતી, પતિના આપમાનનો પ્રસંગ તેને આજે હચમચાવી મૂકતો હતો, અંદ્રબદન તેને આજે સાંભર્યો. ઘેદ જતાંજ તે મુસકે મુસકે રડી પડી.

ખરેખર ! આચાવતેની આજે રમણીયાને મન એક વખત “પતિ એજ પરમેશ્વર હતો, જ્યારે હવે “પૈસા એજ પરમેશ્વર” છે, “પતિનું મૂલ્ય” સમજનારી સતી નર્મદાઓ અમારા દેશમાં કેટલી છે ? આંગળીને વેઢે ગણાય એટલી પણ નહીં, જ્યારે સુધા જેવી શુભાશ્રમિય સુન્દરીઓ સેંકડો જડશે, એનું કારણ ? આધુનિક અંગ્રેજ કેળવણી ! ગૃહ-શિક્ષણ ! ગૃહ-સંસ્કાર !

પુણ્ય:-૬ કું.

“લગ્નમાં વિદ્વ”

સુધાના પતિને ગયાને આજ એક વર્ષ વીતી ગયું. છતાં સુધાના પતિની બાળ ન લાગી તે નજ લાગી. ખંસીધરના

તમામ પ્રયત્નો નિષ્ફળ ગયાં. ઉપાને પણ અગીઆર પૂરાં થઈ બારમું બેઠું. પરંતુ વિનુના વિગ્હે અને પોતાના ભાવ પતિના વિચારે તે દિન પર દિન ગળાતી જતી હતી. અરૂણ દિવસ જતાં બગડતો જતો હતો. તેને સુધારવાનો એક માત્ર રસ્તો સારા-સસરાને “લગ્ન” લાગ્યાં. ઉપાને જોઈ તે સુધરશે, અને વેશ્યાને ત્યાં જતો અટકશે, તથા સંસારમાં પડશે, તે કુ-માર્ગે પૈસાનો દુર્વ્યય કરતાં બચશે, એ વિચારે અરૂણના વૃદ્ધ પિતાએ પણ બંસીધર ઉપર ઉપાના લગ્ન નક્કી કરવા લાખી દીધું. પરંતુ બંસીધર બખે પુત્રીએને પરણાવી, બખે વાર લગ્નના દહાવા લઈ ધરાઈ ગયો હતો. વધારામાં ઉપાના ભાવિ પતિને જોઈને, તેના ચારિત્ર્ય તેમજ વર્તન વિષે વિવિધ વાતો સાંભળીને તેની આંખે અંધારા આવતાં હતાં. માંડ માંડ લીલાના અત્યાચ્છે તેણે અરૂણના પિતાને લગ્નનો દિવસ નક્કી કરી કાગળ લખી નાખ્યો.

સુધા હવે ખેડવાની વિષમયી સુધા રહી ન હતી. સતી નર્મદાના આખ્યાને તેના હૃદયને પડાવી નાખ્યું હતું. તે સાદા વસ્ત્રોમાં હવે સ્વર્ગીય સુખડાં માની અહરનીશ અંતરમાં પતિ-નામનીજ માળા ફેરવતી હતી.

દિવસ ઉપર દિવસ પાણીના રેલા સમાન ઊંડવા-વીતવા શરૂ થયા. લગ્નનો દિવસ તદ્દન નજીક આવી લાગ્યો. ઘરગદાર રંજાયાં. આગણે છુલ સ્વસ્તિકો પૂરાયાં લગ્ન-પત્રિકાઓ લખાઈ ગીતા બવાવા લાગ્યાં. વરકન્યાને પીઠી પણ ચઢી ચૂકી.

આજેજ બાર વર્ષની બાળા ઉપાના લગ્ન થનાર છે.

આજેજ લગ્ન દિનની છેવટ રાત્રી. અરુણનો વરપોટો કન્યાને માંડવે આવવા નીકળી ચુક્યો હતો. સમય સાડા નવનો હતો. ભૂદેવો લગ્ન-માંડવ આગળ તૈયાર થઈ બેઠા હતા. લગ્નના મંગળ-ગંગાસ્થી સજ્જ ઉભા પણ એક એકાન્ત આરડામાં આસુડા વેરી રહી હતી.

ઘર માંહેના સર્વ કોઈ જ્યારે લગ્નની ધામધુમમાં પડેલાં હતાં, ત્યારે એકજ વ્યક્તિને રહેત નહોતું પડતું. એકજ વ્યક્તિ આ ઘુલ પ્રસંગમાં હસી ખુશીને લાગ નહોતી લેતી. અને તે અભાગીની નુધા હતી.

નહાની ખેડેનના લગ્ન-પ્રસંગે આજ અચાનક તેને તેના પતિદેવ સાંભરી આવ્યા હતા. કાલ રાત્રે તેને અંદરવદન સ્વપ્નમાં દેખાયો હતો. પતિદેવની યાદે તે નિરાશ બાળા એક એકાન્ત આરડામાં અત્યારે પલંગ ઉપર બેઠી હતી. થોડી વાર વિચારમગ્ન દશામાં રહ્યા પછી એકાએક તેને કંઈ સાંભરી આવતાં તેણે ચાવી લઈ પોતાની ટ્રન્ક ખોલી માંહેથી એક મઢાવેલી છળી કાઢી.

આ તેજ છળી હતી, કે જે તેણે પોતે પોતાના પતિદેવની સાથે લગ્ન પછી પકાવી હતી. પતિદેવનું મુખદર્શન તેણે ઘણીવાર સુધી કર્યું. છળીને વારંવાર છાતી સાથે લગાડી. તેની આંખો અને હૈયું ઉભય ભરાઈ આવ્યા. પતિદેવને દૂર દૂરવામાં પોતેજ દોષિત છે, એમ લાગતાં તેને પરતાવો થવા લાગ્યો. એટલામાં અચાનક તેની દ્રષ્ટિ આરડાના પ્રવેશ દ્વાર ઉપર પડી. તેણે શું જોયું ?

તેની પલકારા મારતી આંખો સ્થંભી ગર્જ હાથમાંહેની પાંતદેવની છળી સરી હેઠે પડી ગઇ. ફાટેલતૂટેલ લિખારીના કપડામાં તેનો પતિ ચંદ્રવદન ત્યાં ઉભો હતો.

“કોણ નાથ?” બોલી વિરહીની મુઘા પોતાના બહાલ-મને વધાવવા અને ભેટવા દોડી તેની આંખોમાંથી શોકાશ્રુને બદલે હવે હર્ષાશ્રુની હેલી થઇ.

“એટલેજ રહે.” તેને લાંબો હાથ કરી અટકાવતો ચંદ્ર બોલ્યો.

પતિના આ બંજ શબ્દ પાસે આવતી હર્ષબેલી મુઘા પાછી અટકી ગઈ. ચંદ્રવદનના હાથમાં એક પોટલી હતી. તેણે તે મુઘા જુએ એમ છાટી. અંદર શું હતું?

એક લખલખ કરતું સાચી ઝીક ટીકીથી ભરેલું મૂલ્યવાન રેશમી અમ્મર. તેવાંજ ચાળી અને ચણીઆ ઉપરાંત એક શ્રીમંતની ફૂલકામીનીને યોગ્ય સોળે અલંકાર! આ બધું પત્નીને બતાવતો ચંદ્ર બોલ્યો, “લે! આ પૈસો! આ અમૂલ્ય વસ્ત્રાલંકારો! હવે હોંસથી પરિધાન કર, ત્યારે જે જોઈતું હતું, તે આજે લઇ આવ્યો છું.”

તેણે પેલાં મૂલ્યવાન ચીર તેમજ અલંકારો મુઘાની સ્હામે ધર્યાં. મુઘા તેની અને એ વસ્ત્રાલંકારની તરફ જોઈજ રહી. “આ શું?”

“પૈસો! અમીરી! ગુગડાં! ધરણાં....”

“ક્ષમા કરો, પ્રભુ! દાસીની એ બૂલ માફ કરો. આપ

પાછા પધાર્યા, એજ મહને કીમતીમાં કીમતી વસ્ત્રાલંકારો મળ્યા સમાન છે.” કહી રડતી સુધાએ પાસે જઈ પતિના ચરણો પકડી લીધા.

“ખરેખરી વાગી છે ઠોકર, પનની ભુખ મટી ગઈ છે, વસ્ત્ર-ઘરેણાની પ્રીતિ ને માયા હવે ઘટી ગઈ છે. સુધરી ગઈ, સમજી ગઈ, હિંમત હવે છેક છટી ગઈ છે, દયા કરો ! આ નાથ ! દાસીપર ધીરજ બધી ખુટી ગઈ છે.”

“સુધા ! દેવી ! આ શું ? જેને માટે મહેં ધર ત્યાગ્યું, નીતિ છોડી, ધર્મને ઠોકરે માર્યો, સત્યને વિસાધ્યું એ કેને માટે ? ”

“મહારે માટે ! પ્રભુ ! પરન્તુ હવે એ ગઈ શુજરી ભુલી જાવ. મહારી આ ખેલોજ ભુલ છે.

થતાં તો પ્રભુ ! ભુલમાં થઈ ગયું,
હવે રોજ સંભારવું રહી ગયું.
હું ! પસ્તાઈને હાલ પસ્તાઈ છું,
દયા ! ને ક્ષમા ! આપની આહું છું.

હું દોષિત છું, અપરાધી છું....છતાં પણ....

એક ભુલ તો હે પતિ ! કરે પ્રભુ પણ માફ,
પશ્ચાત્તાપે ધોઈને....અંતર કચુંછ સાફ.
માયા-મોહ રહ્યા નથી, હૃદય શુદ્ધ નિષ્પાપ,
રમી રહી છે હૃદયમાં...છબી તમારી નાથ.
પ્રભુ ! હવે મહને મહારી ભુલ ! અને તમારું મહત્ત્વ

સમજાયું છે. હું મહારા સ્ત્રી ધર્મ ચુકી છું. પણ આપ એ વાત હવે કૃપા કરી બુક્કી જાવ. ”

“એ કેમ બને ? આ જન્મમાં તો હવે એ કદાપી નહીં બુલાય. રાંડયા પછીનું કા’પણ આ કામનું ? હવે તો બુલ કીધી છે, તેને ભોગવ્યેજ છાડે. બેસા મોડા પણ શિક્ષા સહન કરવા સહા નૈચાર રે’ણું. તે ! ખેર ! જોડે ! એક વાર આ બધું ખેર !

અણમૂલ આ અમર વટે શણગાર ત્હારી દેહને,
હીરે અને રત્ને મઢી હીપાવ ત્હારી દેહને.
આ સર્વથી આજે બળકતી તને જોવા આહું છું,
‘લે આવા મહારા હાથથી હેતે બધું ખેરાઉં છું.’

“પરંતુ પ્રભુ હવે એ મોહ નથી. હું સમજી છું કે:-
શોભે શિયળથી સુંદરી, શણગારથી શોભે નહી,
સનાર સાચી હોય તે લક્ષ્મી ઉપર લોભે નહી.
સેવા-ધરેણું શ્રેષ્ઠ માંહે ભાત રનેહ-ઉમંગની.”

શિયળ અને સૌભાગ્ય ! શોભા સુંદરીના અંગની.”

“તો પણ ખેર ! જેને માટે મહેં જીવલેણ પરિશ્રમ વેઠ્યો છે, તેને અંગીકાર કર. ત્હને ટુંઢતો ટુંઢતો હું છેક અહીં સુધી આવ્યો.”

“પણ ! ”....

“જસ ! મારા ભોગન ન ખેરે તો. ખેર ! કેવળ એક વાર આ તમામ ત્હારા અંગ ઉપર ધારણ કર ! પછી મહારી રડામે ઉભી રહે.”

“જેવી આપની ઇચ્છા ”

પતિની આજ્ઞાને માન આપી અમૂલ્ય વસ્ત્રાલંકારો અનિચ્છા છતાં ઘણા દિવસે આવી પહેચેલા પતિને રાજી રાખવા સુધા અંગ ઉપર ધારણ કરવા લાગી. દિવાના હૃદયનો અંદર તેને ઘરેણાં પહેગવવામાં મદદ કરવા લાગ્યો. દેવટે પ્રેમ-પાગલ પતિએ પત્નીને લાખોના વસ્ત્રાલંકારમાં શંગારી પોતાની રહાસુ ઉભી રાખી. થોડી વાર તેના અદ્રવ્યનની કાન્તિ જોયા પછી ત યોદ્યા,

“કહે ! એ રૂપસુંદરી. હવે ત્હારી શી ઇચ્છા બાકી છે ?”

“એક પણ નહી ! બહાલા ! આપ મળ્યાએજ સર્વસ્વ !

સૌભાગ્યનો સાગર વહે સ્વામી તમારા ચરણમાં,
ને સર્વ ઉગે સ્નેહનો....તે પણ તમારા શરણમાં.

નોકા અમારી ! પણ ચકાની ! સઠ તમારા હાથમાં,
નારો જીવન નમતું રહ્યું છે, ને નમે છે નાથમાં.”

“એમ નહી. લે....જો, (પાસેના એક મ્હોટા આય-
નામાં મુખદર્શન કરાવે છે.) કહે....ત્હને આમાં શું વિશેષ
સુંદરતા નથી લાગતી !

“જરા પણ નહી. પરન્તુ હા....એક વખત લાગતી હતી.
હવે નહી. હવે તો હું જીંદગીભર સાદાર્થજ સ્વીકારીશ.

સાદાર્થમાં જે મુખ છે....તે શોખમાં છાંટો નથી,

સંતોષી-જીવન-ઝાડમાં, અભિમાનનો કાંટો નથી.

સાદાર્થ ને સંતોષ સમ મીઠાશ બીજામાં નથી,

જેવી ગરીબીમાં મગા તેવી અગીરીમાં નથી ”

હવે તો સમજીને? સુધા! આ મૃતિમ અલંકારોનો ઓપ પલકનો છે. જ્યારે તુને આ નૈમિત્તિક લાવણ્ય એટલું બધું ક્ષણિક નથી. હવેજ તુને અમલ્ય. કે કશ્વર-અર્પિત કુદરતી સૌન્દર્ય આગળ આ મૃતિમ વરાલાંકારોની ટાપટીપ સર્વથા નકારી, નિષ્પ્રયોગન અર્પાત સ્વાગર સમીપ જળગિન્દુ ભેટલી નથી.

સદગુણ, ને સરકમીથી નંતારમાં રાં ગોખતા,
કામી-વિકારી દિલ-નયન, સૌન્દર્ય જોતાં થોભતાં.
પળવારનો અળકાટ આ જે જોઈને અંજલ્ય છે,
જાદુભર્યા ઝળકાટમાં તે મૂર્ખ! ખત્તા ખાય છે.”

“પ્રભુ! બહુ થયું. હવે (આ) કપડાં ઉતારો.”

“આ કપડાં? થોભ સાંભળ! હું આ બધું ક્યાંથી લાવ્યો છું? ત તું બાળુ છે?”

“નહી.”

“બાણવાની ઈચ્છા છે?”

“હા!...કહો.”

“ચારી કરીને....ખુન કરીને....”

“શું? શું?...”

“એમાં આટલી બધી ગભગય છે શા માટે? પોલીસ મહને પકડશે. તુને બહીવાતુ શું છે? જતાં મુઘા! આ ચારીનું પાપ ત્યારે માથે છે. કારણુ? મહને એ રસ્તે ચઢાવનાર, એ માર્ગ સમજાડનાર તું હતી. તારી બચકર લકમી-લાલસા હતી કોથમાં પાગલ બનાવી, આખો દિવસ પૈસા! પૈસા!

પૈસો ! કરી મ્હને સુઝાવી ઘર તળવી. અધર્મની ઐરણી કરનાર, આ રસ્તે ઉતારનાર ! આ સ્થિતિ સુધી લાવનાર ! મૂળ કારણબૂત તું છે. ત્હારીજ અમિલાષા પરિપૂર્ણ કરવા મ્હોં આ ભયંકર સાહસ બેઠયું છે. અ ને એ ત્હારી લાલના-મહત્વાકાંક્ષા પૂરી થઇ છે. બસ. આમાં જેટલો હું ધૈર્ય રાખું ત્યાં જવાબદાર છું, એટલીજ તું છે, એ નક્કી માનજો."

"જોહ્ ! હું આ શું સાંભળું છું ?"

"સુધા ! તું આ ત્હારા એક વખતના પ્રેમી પતિના છેવટના બે બોલ સાંભળે છે. ચોરી અને ખુન બંને બંડેર થઇ ચૂક્યાં છે. પોલીસો મ્હારી પૂઠે દોડતા આવે છે, હવે હું હસના હસના જેલમાં જઇશ. ફાંસી સહીશ. અહિં નહી. ઉપર જઇને રહીશ."

"શું પોલીસો તમારી પાછળ પરી ચૂક્યાં છે ?"

"ક્યારના. તેમનાથી બચવાને હું આ મેલાંધેલાં કપડાં પહેરી બિખારીના વેશમાં અહીં નહારી આવ્યો છું."

એટલામાં બારણા ઉપર ઉઘાડવા ટકોરા તથા માટે બૂમો પડવા લાગ્યાં. પોલીસો આવી પહોંચ્યા એમ સુધા અને અંદ્ર બંને સમજી ગયા.

"પ્રભુ ! નહાસો ! તમે નહાસો !...એ....આવી લાગ્યા"

"શા માટે ? મ્હારી છેવટની આશા પરિપૂર્ણ થઇ ગઇ છે. હવે હું બેઠકક મરવાને તૈયાર છું. છાતી ઠોકીને કહીશ કે મ્હોં ચોરી કરી છે. મ્હને બેઠી ખેરાવો. શિક્ષા કરો."

"મ્હારા સેગન ! પ્રભુ જો હવે કંઈ બોલો તો ! આપના

મંગળમાંજ મહારૂં મંગળ છે. આપ મરશો તો હું કદી જીવી શકવાની નથી. ચોરીનો માલ મહારા અંગ ઉપર છે. પોલીસ મહેને પકડશે. આપની ખાતર એ આરોપ હું માથે લઈશ.”

“શું ?”

એટલામાં તો કમાડ તૂટ્યું. પોલીસોના માણસો લીલા અને બંસીધરને લઈ ત્યાં આવી પહોંચ્યા.

પોલીસનો ઉપરી:-ચંદ્રકાન્ત ! તમારી ઉપર ખૂન તેમજ ચોરીનો આરોપ છે. તમને પકડવા વૉરંટ છે, બોલો ચોરી તમે કરી છે કે નહીં ?

ચંદ્ર:-હા.

સુધા:-ના....ના...આમ જુઓ. મુદ્દામાલ મહારા અંગ ઉપર છે, ચોરી મહેં કરી છે. ખૂન પણ મહારાજ હાથથી થયું છે.

ઉપરી:-પરંતુ એક સ્ત્રી એટલી બધી હિંમત કરે એ નથી માની શકાતું.

સુધા:-શા માટે નહીં ? ચાલો ! મહેને લઈ ચાલો. હું બરી કોર્ટમાં કહીશ કે ચોરી મહેં કરી છે. ખૂન મહેં કીધું છે. શિક્ષા મહેનેજ થવી જોઈએ મહારા પતિ તો તદ્દન નિર્દોષ છે.

ઉપરી:-તે નહીં બને. વૉરંટ મી. ચંદ્રવક્રનના નામનો છે, તેમજ મુદ્દામાલ તમારા અંગ ઉપર છે, માટે હું તો બંનેને લઈ જઈશ પછી ન્યાયાધિશ સાહેબ જે ચુકાદો આપશે તે ખરો.

સુધા આ શબ્દો સાંભળતાંજ પિતાના ચરણમાં લેટી પડી. “બાપુ ! જમે એમ કરી તમે એમને બચાવો.”

“ચાલતી થા ! ફાગલકાંઠીની દીકરી ! તું અગર તો
રહારો પતિ હવે જીવે ! મરે ! એ બધું ગહારે મન સરખુંજ છે”

“ નહી. નાથ ! બચાવ્યા. પુત્રીને બચાવ્યા,” લીલાએ
રહતાં રહતાં પુત્રી તરફથી પતિને વિનવી કરી.

“ ફર થા ! ચાર દીકરી ! અને જૂની જમાઈ ! એ
પ્રભુ ! હું આ શું જોઈ રહ્યા છું ? નહીં બને. લઈ જાવ.
અહીંથી એકદમ લઈ જાવ”

પુત્રી અને પત્નીને બંસીધરે પટકી અને તરછાડી
નાખ્યા. પોલિસનો ઉપરી મુઘા તથા ચંદ્ર બંનેને કેદ કરી
ચાલતો થયો.

“ઓ પ્રભુ ! હું આ શું જોઈ છું ? લગ્નમાં વિદ્વ !”
કહી બંસીધર એક ઉપર એક ઉપરાઉપરી થતા આ આવાતો
ન સહી શકવાથી દેહશુદ્ધિ જોઈ બેશુદ્ધ લીલાની પાસે
ઢળી પડ્યો,

— ઓ ! હિન્દુ સંસાર ! —

*

*

*

પુખ્ત:—૭મું.

“ ચારીમાં રંડાયો.”

વિધિની કેવી વિચિત્ર લીલા !

એક બાળુ પોલિસો મુઘા-ચંદ્રને લઈ મંડપ આગળથી

બહાર નીકળ્યા, જ્યારે બીજી બાજુ બરાબર એજ વખતે અરુણનો વરઘોડો વાજતેગાજતે મંડપ આગળ આવી રહ્યો લીલાવતીએ ઉપાનાં લગ્ન લાંબાવવાને બદલે કહ્યું, :છતાં બંગ્લીધરે ના-ની નાજ પાડી. લોકોમાં તથા સગાવહાલાઓમાં પણ વાતો થઈ રહી, કે:-“પુત્રી જમાઈના તાલજ ઘા ઉપર બંગ્લીધર પોતાની પુત્રી પરણાવે છે.”

લગ્નનો આખોયે દિવસ ઉપાએ રડવામાં પસાર કર્યો હતો. અરુણ ગભરીમંતનો પુત્ર હોવાથી, તથા ન્યાતનો એવોજ પરાપૂર્વનો ધાગે હોવાથી તેને ત્યાંથી ઉપાને માટે અમૃત્ય વસ્ત્રાલકારો મોકલવામાં આવ્યા હતા. લીલાવતીએ ઉપાને એજ સાસરાના વસ્ત્રાભૂષણોમાં અન્યાર પૂર્વ ગૂંગારી હતી.

ઉપાના લગ્ન હૃદયમાં પોતાના પહેલ બનેલીના ઘાએ વધુ પીડા કરી. પોતાના લગ્નના દિવસને તેણે કાળચાંચડીયું ગણી નિઃશ્વાસ અને શ્વાપેથી વધાવી લીધું. લીલાવતીનો પણ ઉત્સાહ ભંગ થઈ ગયો. જોમ જતુ રંગ. આંખમાંથી દડદડ આંસુ પડવા લાગ્યાં. ઉપાના લગ્નમાં હવે તેનું મન નહોતું. અને હોય પણ ક્યાંથી ?

છતાં બંગ્લીધરના હીલમાં “બહે કાંઈ બન્યુંજ ન હોય !” એમ હતું. નહોતા તેની આંખમાં આંસુ, કે નહોતા તેના મુખડાના ભાવમાં કશાય પરિવર્તન ! એ સમજી, શિક્ષિત સંસ્કારિત અને સહનશીલ છતાં સહૃદય આત્મા અંતરના દુઃખ અંતરમાંજ દા-બી, રડી રહ્યો હતો. દુનિયાને દેખાડવા તે નહોતો માગતો. ખરે-ખર ! ગમે એટલું રડો ! રડો પણ તમે તમારાં હૃદયમાં પડેલાં

ચીરાં ! અને એમાં થતાં દુઃખ ! તેનું વર્ણન કરી શકશો ? કદાપી નહીં. એ તો દર્દની પીડા દર્દીજ નાણે !

નિત્યનિયમ અનુસાર આજ પણ અરુણ મહિરાપાન કરવું ચૂક્યો ન હતો. શ્રીકૃષ્ણ લઈ વરરાજા અથ્થ ઉપરથી હેઠે ઉતર્યા. સળગતા હૈયે સામુએ-લીલાવતીએ તેમને પોંક્યા. વરરાજા આવી મંડપમાં ગોઠવાયા.

સાસરેથી મોકલાયલા હીરાના કર્ણકૂટો અત્યારે ઉવાનાકાનમાં ઝળહળી રહ્યા હતાં. પગમાં ઝાંઝર, કરમાં મોતીની ખંગડીઓ, અને સૌભાગ્ય કંકણ, ગળામાં ચંદનહાર, મોક્ષિતકહાર; અને કરાંશુલીમાં હીરાની મુદ્રિકા ઉપરાંત અન્ય ન્હાનાવધિ અલંકારોથી ઉપાએ પોતાના ગૌરાંગને વિભૂષિત કરાવ્યું હતું. બેઠી બેઠી એ બાર વર્ષની બાળા રૂમાલ લઈ અશ્રુભીની આંખો છુછી રહી હતી.

એટલામાં કન્યા પધરાવવાની ખૂમ પડી. લીલાવતી ભાંગેલે હૈયે ઉવાના શંગારખંડમાં આવી. માથી રડી દેવાયું. મંગળ પ્રસંગે માતા-પુત્રીની આંખોમાંથી પાણી વહ્યાં. ખંને બેટીપડ્યાં. શરમાળ ઉવાને હાથ માતાએ પોતાના કંપતા હાથમાં ઝાલ્યો. મંદમંદ પગલાં ભરતી ધુંધટમાં આણું આણું રડતી, મંત્રમુગ્ધ ઉવા હૃદય, અનેરી આશા, અને લવિષ્યના સંસાર સુખ-સ્વપ્નાઓ ઉપર ચત્થર મૂકી કંઠણું હૈયે ચાલી.

થોડક જતાંજ તેના નિસ્તેજ, નિરાશ વદન ઉપર માતાની નજર પડી. તે બોલી. ઉવા! ચાંદલો નથી કર્યો ? ”

ઉવાને હમણાંજ એ સાંભર્યો. તે ગળગળે સ્વાદે બોલી.

“બા! ઉતાવળમાં જ્ઞેનના આઘાતમાં ભુલી ગઈ.” આટલું બોલતાં તે રડી પડી. માએ કંકાવટી મંગાવી, પુત્રીને ચાંદલો કર્યો. ઉપા મંડપ આગળ આવી પહોંચી. તેની જમણી આંખ ફરકી જમંગળતાના લાલુકારા આંખી રહી હતી.

મંડપમાં પ્રવેશદ્વારમાં પેસતાં નીચું નમવું પડે એમ હતું. શર્મવશ ઉપાના ચંદ્રવદન ઉપર ઘુંઘટપટ આવી રહેલો દોવાથી, તથા તેની ચાથુલીની આંખ અધારા આવતા દોવાથી, તેને પ્રથમજ પગલે ઠોકર વાગી. તે પડી ગઈ.

પ્રહારોએ તથા સગાંજ્ઞાલાઓએ મળી તેને ઉભી કરી. વસ્ત્રાલકાર ઠીક કર્યા. ઉપાને મંડપમાં પધરાવવામાં આવી. આવાં મંગળ પ્રસંગે આવા અમંગળ ચિહ્નનાં ઉપાને શું સમજાવતા હતા? “તેના ટુંકા અંધકારમય સૌભાગ્યની આગાહી!”

હસ્તમેળાપ થયો. મંગળ પ્રદક્ષિણા કરવા પતિ-પત્ની ઉઠ્યા. મન વગરના ચાર મંગળ-ફેરા ફર્યા, ઉપા હવે શાસ્ત્રાનુસાર પરણી ચૂકી. અરુણની પત્ની થઈ ચૂકી. તે હવે કુમારિકા નહીં પણ નવ-વધુ હતી.

બરાબર આજ વખતે પ્રખ્યાત સરકારી ડિટેકટીવ મી. રાઠોડ આવી પહોંચ્યા. તમની સાથે એક રડતા કકળતા શેઠ અને પાંચ પોલીસના માણસો હતા. અરુણ, ઉપા, તથા અન્ય સફળદુરથો વિચારમાં પડી ગયા, “આ શું?”

“મી. બ્રહ્મીધર!” રાઠોડ ટોપી ઉતારતાં બોલ્યા “આવે મંગળ પ્રસંગે હું લશ્મમાં વિશ્વ નાખવા હાજર થયો છું, એ અદલત દીલગીર છું. પરંતુ મ્હારે ન છુટકે તેમ કરવું પડે છે.”

લીલા, બંગ્લીધર, અરુણના પિતા તથા અન્યજનો, કોઈ કશું ન બોલ્યા. પરંતુ દારૂડીયો અરુણ મંડપમાંથી એકદમ રોકાઈ જઈ બહાર ધસી આવ્યો. બહાર ચઢાવીને ધનના અલિ-માનમાં તે બોલ્યો, “પણ છે શું ? તે તો ખેલાં જણાવો ! આ શું તોફાન છે ?”

“એજ કે તમારા ઉપર આ શેઠની પુત્રીના જનનો તથા તેના દાગીનાની ચારીના આરોપ છે.”

“શું ? જન ! ચારી ! ડિટેક્ટીવ સાહેબ ! તમે શુદ્ધિમાં તો છોને ?”

“સીધી વાત કરો ! મી. અરુણ !”

“એમ ? વાર ! ગુનેહગાર શા આધાર ઉપર ઠેરના છે ? કંઈ સાબીતી, પૂરાવા છે ?”

“તપાસ કરવા હયો.”

“પુરીથી કરી હયો.”

ડિટેક્ટીવ રોકોટ સાથે આવેલા શેઠને પ્રત્યેક સ્ત્રીઓના અંગ ઉપરના દાગીના બતાવી તપાસ કરવા માંડી. એટલામાં એ શેઠની નજર મંડપમાં બેઠેલી નવ-વધૂ ઉપાના હાથ તરફ ગઈ. તે ગળું ઉઠ્યો “ઓહ ! આ શું ? મહારી પુત્રીના તમામ ઘરેણાં આ પરણવા બેઠેલી છોકરીના અંગ ઉપર છે.”

“જુદી વાત,”

“બસ કરો. અરુણકુમાર ! તમારી પત્નીના કાનમાંના કણકુલો, હાથમાંહેના સોલાખ્યકંકણો, ગળામાંની માળા, આંગળીમાંની વીંટી, તથા પગમાંના તુપૂર એ સર્વ સ્ત્રીએ તમારા

ઉપર આરોપ સાબીત કરે છે. ”

“ ડોણે કહ્યું ? એ તમામ ગેરે મારી જાતે વેચાતા આણી ખેરાવેલાં છે. ”

“ એ જાણના નહીં ચાલે, મી બંસીધર ! તમારી છાક-રીને કહો કે દાગીના ઉતારી અમને સાંપી દે. ”

ઉપા આગળ સાંભળી ન શકી, તેણે અંગ ઉપરના એ સાંભાગ્યના અલકારો ફડાફડ ઉતારી ફેંકી દીધા. સોભાગ્ય-કંકણુડીન તેના હાથે હવે વિધવાનું લાન કરાવતા હતા. પોતાને થયેલા અપશુકનના ચિહ્નનાં એ અમંગળ ભાવ આખરે ભજવ્યો. આગળીએથી છેવટની હીરક-મુદ્રિકા કાઢી આપતાં ઉપાએ તે ચુસી લીધી.

ચાર અને દારૂડીયા પતિની નવ-વધ ઉપા ત્યાંજ ઢગલો થઇ જમીન ઉપર ઢળી પડી. લીલા અને બંસીધર એની સારવાર કરવામાં પડ્યા. મળેલી મેદિનીમાં ગભરાટ છવાઇ ગયો. હા-અને દોડાદોડ થઇ ચુકી. બંસીધરનો એક પરમ-મિત્ર સત્વર ડોક્ટરને તેડી લાવવા દોડ્યો.

ખીલ ખાળુ તમામ દાગીના હસ્તગત કરી અરૂણને કેદ કરવા ડિટેક્ટીવ આગળ વધ્યો. પરન્તુ દારૂમાં લાન ભૂલેલા અને ઉછાંછળા મગજનો ઉદ્ધત અરૂણ સમય ન વિચારતાં ઉફકેરાઈ તેની સ્હામો થયો.

“ બદમાશ ! ગળેપડુ ! મ્હને ચાર કેરવી બેડી ખેરાવતાં ખંડેલાં હમણાંજ હું ત્હને ખતાવી દઉં છું. ”

“ અવિચારી અને ઉન્મત અરૂણે ડિટેક્ટીવ રાહોડ ઉપર

જીવલેણ હુમલો કર્યો. પરંતુ રાંઠોડ સાવધન હતો, તેણે એકજ ઠોંસાથી અરુણને જમીનદોસ્ત કર્યો નીચે પડતાં અરુણનું માથું ફૂટી ગયું. તે લોહીમાં તરબોળ થઈ બેલાન થઈ પડ્યો. ઉભયપક્ષમાં રડારોળ થઈ રહી. પુત્રી જાને જમાઈ ઉભયના એક સાથે છેલ્લા શ્વાસે લીલા તથા બંસીધરની મનોબ્યથાનું ચિત્ર ! સહુદય વાંચક ! તુંજ કદપી લેજે

ડોક્ટર સત્વર આવી પહોંચ્યો. અરુણની નાઠ તપાસવામાં આવી. ડોક્ટરે જણાવ્યું કે. “ આરાપીએ પુષ્કળ દારૂ પીને લીવર બગાડી નાખ્યું છે. એને હાર્ટ ડીસીઝનો રોગ થઈ આવ્યો છે. હૃદય બંધ થઈ જવાની તૈયારી છે. બચે એમ નથી. લાગ્યે જ દશ મીનીટ કાઢે. ”

અરુણે પિતા પોતાની વૃદ્ધાવસ્થામાં આ એકનાએક પુત્રનો આઘાત ન સહી શક્યો. તે બેહોશ થઈ ગયો. તેને શુદ્ધિમાં આણવાના ઉપચારો થવા લાગ્યા ડોક્ટરે ઉપાને તપાસવા માંડી.

અરુણ પોતાનો છેલ્લો શ્વાસ લઈ રહ્યો હતો રાંઠોડે ગજવામાંથી પેન્સીલ અને ડાયરી કાઢી. મરવા પડેલા અરુણપાસે તે બેઠો. “ મી. અરુણ ! મરતી વખતે આપને આપના ઉપર આવેલા આરોપ માટે કંઈ કહેવું છે ? તમારી આ છેલ્લી ઘડીએ તમે હાથરને ઓળખીને સાચું બોલજો. તમારી કીર્તિને કલંક.....

“ હા ! બોહ ! હું જાઉં છું...મી. રાંઠોડ. હું ખૂબી નથી ભાર નથી. આ ઘરેણા ક્યાંથી આવ્યા ? તે...નથી ખબર....

પણ...પણ...ઈંદ્ર....વદન...હા ! એહ ! અરવિન્દા...એ લોકોએ મહને....”

અધુરી વાત પૂરી કર્યા વિનાજ અરુણનો અમર આત્મા ઉડી ગયો. અરુણના વૃદ્ધ પિતાએ બહુ બહુ કાલવાલા કર્યા, પરન્તુ ડિટેક્ટીવ એકનો એ ન થયો. અરુણના શબને પણ તે આરોપી ઠરાવી પોલિસો પાસે ન્યાયદરબારમાં ઉચકાવી ગયો.

ખીજી બાજુ બાળવિધવા ઉપાને ડોક્ટરે ચાંપતા ઉપચારો કર્યા. નસીબની લાંબી દોરીએ તે હોશમાં આવી. ડોક્ટરે આશા આપી. અને દુર્ભાગીની ઉપા પોતાના ભાવિમાં લખાયલાં કપ્ટો વેઠવાં ઉગરી ગઈ. પરમાત્માની આ કેવી લીલા ! જે ઉપાને મરતું ગમતું હતું. તે જીવતી રહી, જ્યારે અરુણની ખોટ હતી, તેનું બકાળ મૃત્યુ થયું !

ઉપા બચી હતી. પરન્તુ હવે તે બાળવિધવા હતી. એકજ દિવસમાં તેણે કુમારિકા, નવ-વધૂ અને વિધવા એમ ત્રણ ભૂમિકા ભજવી લીધી હતી. નસીબની રંજભૂમિ તે આ !

એક તાબજ હૃદયાવાત ઉપર આ બીજે અસહ્ય આઘાત લીલા તથા બંસીધર ના સહી શક્યાં. વિધવા ઉપાને ષડખામાં લઈ લીલા હૃદયભેદક રૂદન કરી રહી હતી. જ્યારે મૌનધારી નીચે પડેલી ઉપાની આંખમાં આસુની એક છાંટ સરખી નહોતી.

કૂર જ્ઞાતિના બંધને ઠરી આવી કેટલીએ બાલિકા આમ ધોરીમાંજ રંગપો પામતી હશે ! પ્રસો ! ન્યાનીના આગેવાનોને એવા નિર્ઘ્ય ધારા (બાળવિવાહ) અટકાવવા

સન્મતિ સૂઝાડો.

અરુણનો આ અકાળ દેહાન્ત ! અને ઉપાનો આ સૌભાગ્ય-સૂર્યાસ્ત કોને અવલંબીને ? આ તમામ ઓ હિન્દુ ! સમાજ ! તહારે ખાતર !

પુખ્ત:-૮ મું.

“કિસ્મતના ખેલ.”

સુધાના હૃદયસ્પર્શી શબ્દખાણોએ વિધાયલો ચંદ્ર ઘર તણ નિકળ્યો. શ્રીનગરને તેણે તિલાંજલી આપી. તે સૂર્યપુર નગરમાં આવી ચઢ્યો. ચેનકેન ઉપાયે ધનવાન થવું ! અર્થાત્ પુષ્કળ પૈસો લેજો કરવો ! એજ હવે તેના જીવનનું એક માત્ર ધ્યેય હતું.

બહુ બહુ રખડ્યો, બહુ બહુ શોધ કરી, બહુ બહુ વિચાર્યું, પરંતુ એકાએક વિના પરિશ્રમે પૈસાદાર થવાનો એકે રસ્તો તેને ન જાણ્યો. એક વેળા આજ વિચારમાં વૃમ્મતો તે એક સરિયામ રસ્તા ઉપરથી પસાર થતો હતો, એવામાં સૂર્યપુરના શ્રીમંત શેઠ નવીનચંદ્રની ઘોડા ગાડી ત્યાંથી પસાર થતી હતી. રહામેથી આવતી એક મોટોરકારનું ભય-સૂચક ભુંગળું વાગવાથી ઘોડા ભડક્યા, અને શેઠ તથા કાચમેન સાથે ઘોડાગાડી ભયમાં આવી પડી. આ વખતે રસ્તે જતાં ચંદ્રચંદ્રને તેમને તનતોડ મહેનત કરી બચાવી લીધા. શેઠે

પોતાના ઉપર ઉપકારકર્તા આ અજબુયાને સાથેજ ગાડીમાં બેસાડી લીધો. ચંદ્ર શેઠની સાથે ખંગલે આવ્યો. કેટલીક પૂછ-પરછની અંતે ચંદ્રવદને પોતે શ્રીનગરનો રહીશ હોઈ, વખાનો માર્યો અહીં આવી નોકરીની શોધ માટે રખડે છે, એમ બનાવટી વાત કહી. તેજ દિવસથી ચંદ્રવદનના ભાગ્યનો સિતારો ખુલી ગયો. નવિનચંદ્ર શેઠે તેને પોતાનીજ પેઢીમાં રૂ. એકસોના પગારે મ્હોટા મુનિમની જગ્યાએ નીમી તેના ઉપકારનો બદલો વાળી દીધો.

પરંતુ સંસારની આ પ્રચલિત કહેવત છે કે, “લક્ષ્મી દેખી મુનિવર ચળે.” શ્રી ! અને સ્ત્રી. (સૌન્દર્ય) એ બે ચીજો જોઈને ભલા વૈરાગીઓ પણ મનઃસંયમ ચૂકયા છે. ત્યાં પામર ચંદ્રની શી ગણીતી ?

વિશ્વાસુ શેઠે ચંદ્રની વ્યાપાર ધંધામાં નિપૂણતા તથા પ્રમાણિકતા જોઈ દિન પર દિન તેનો પગાર વધારી આપ્યો, શેઠ હવે ચંદ્રની સાથે એક સેવક તરીકેનું નહી, પરંતુ સગા ન્હાનાભાઈ જેવું વર્તન રાખતા હતા. શેઠની તમામ પેઢીનો વહીવટદાર હવે ચંદ્રજ થયો હતો. શેઠ વ્યાપાર તેમજ ઘરની તમામ ખાનગી-ખાસ બાબતોમાં પણ ચંદ્રનીજ સલાહ લેતા હતા. તેને પોતાના ઘરનાજ માણસની માફક ગણતા હતા.

વયોવૃદ્ધ શેઠની નવી પત્નીનું નામ નિર્મળા હતું. શેઠને આ નૂતન પત્નીથી કેવળ એક બે વર્ષનો બાળક નૌતમ થયો હતો. આજ શેઠનું ઘરસૂત્ર,

લક્ષ્મીની રેલમછેલ વખારમાં થતી, છતાં ચંદ્રને ઇશ્વર અને શેઠનો જરા ડર હતો. હજી સુધી તેની ભાવના પવિત્ર, અને દાનત સાફ હતી. પરંતુ એવામાં એક અણુધાર્યો પ્રસંગ બન્યો. અને તેણે ચંદ્રની પ્રમાણિકતા ચૂકાવી.

કહેવત છે કે:-“સુખમાં સાંભરે સોની, અને દુઃખમાં સાંભરે રામ.” તદ્ અનુસાર સુખમાં પડતાં પોતાની મૂળ-દશાને ચંદ્ર તદ્દનજ ભૂલી ગયો. પોતાની પત્ની ! પ્રતિજ્ઞા ! વગેરે સર્વ કોઈને તે પૈસાના અણખણાટમાં વિસરી ગયો. ખરેખર ! મૃત્યુલોકનો પરમાત્મન પૈસો છે. મૃત્યુપુરીમાં દામ, દામ, અને વામનીજ આઠે પ્રહર માળા ફરે છે.

શેઠની અવસ્થા હવે થઈ ચૂકેલી હોવાથી તેઓ માંદા પડ્યા. આજ ઘણા દિવસ થયાં ચંદ્ર શેઠની સાથેજ શેઠને ઘેર જમતો હતો. ગેઠેલી રુહવારમાં શેઠની ખખર લેવા, તથા આવેલી ટપાલ વાંચી સંભળાવવા ચંદ્ર શેઠને ખંગલે આગ્યો, શેઠના ઘરમાં ચંદ્ર આ ખેલો પણ વારંવાર આવતો જતો હતો. પરંતુ હજી સુધી નિર્મળા સાથે એકાન્તમાં તે કોઈ વખત નહોતો આગ્યો, આજ વેળા દૈવસ'યોગે-ભાવિના ભૂલાવાએ તે નિર્મળા સાથે એકાન્તમાં આવી ગયો.

પ્રભાતનો ખેડાર હતો. પતિને માટે પવિત્ર હૃદયની સતી નિર્મળા ચૂંહા બનાવી રહી હતી. પાસેજ ન્હાનકડો નૌતમ ભાંગફોડ કરી રમી રહ્યો હતો.

“શેઠને કેમ છે વાડ ?” આવતાંની સાથેજ ચંદ્રવડને શેઠાણીને પ્રશ્ન કર્યો.

“ આવો ! સારું છે, અંદર સૂતા છે જાવ,” નિર્મળાએ નિર્મળ હૃદયથી આવકાર આપતાં યોગ્ય જવાબ વાળ્યો.

ચંદ્ર અંદર ગયો, પણ જતાં જતાં તેની આંખો પેલી નિષ્પાપ નિર્મળાની ઉપર અંટવાર પુનઃપલ્લકતી ગઈ, સૂતેલા શેઠે તેને ઓલાવ્યો, પાસે પડેલી એક ખુરસી ખેંચી ચંદ્ર તેમાં ગાઠવાયો, આમતેમની થોડી ઘણી વાત કરી ચંદ્ર જવાને માટે ઉઠ્યો, ત્યાં તો નિર્મળા ચ્હાના બે ખ્યાલા ભરી ત્યાં લઈ આવી. તેને રટુલ ઉપર મૂકતાં તે ઓલી, “ બેસો બેસો ! જવાય છે. હ્યો આ ચાહુ.”

વિવેકને ખાતર નિર્મળાએ એક ખ્યાલો લઈ ચંદ્રની રહામે ધર્યો નિર્મળા આટલી ઇચ્છાથી પતિની હયાતીમાં આ ખેલેલીજવાર ચંદ્ર સાથે બોલી હતી, પોતાના પતિ જે ચંદ્રને ન્હાના ભાઈ જેવો ગણતા હતા, તેજ ચંદ્રને સરલ હૃદય નિર્મળા પોતાના ન્હાના દિયર જેવો ગણતી હતા.

“ ના ! ના ! હું ચ્હા નથી પીતો હમણાજ દૂધ પીને ઘેરથી નિકળ્યો છું,” વિવેક દર્શાવવા ચંદ્રે ના પાડી.

“ ચ્હારા સમ ! ચંદ્ર ! લે ! તું હજી બુદ્ધાર્જન ગણે છે ? બાકી અમારે મન તો તું એક ઘરનોજ માણસ છે. હું ત્હને ન્હાનાભાઈની માફક, અને આ ત્હારી ભાભી, ત્હને ન્હાના દિયરની પેઠે ચ્હુય છે.” શેઠે આગ્રહ અને મમતા એકી સાથે દેખાડતાં પોતાની પત્નીનું પવિત્ર હૃદય પણ સાથે સાથે ઉઠેલી નાખ્યું.

“હા વદનભાઈ ! હવે બહુ માન ન માંગો ! લઈ લ્યો”
 નિર્મળાએ હસતા હસતા પ્યાલો ચંદ્રના હાથમાં આપ્યો,
 “લ્યો ત્હારે ! તમારું માન રાખું છું, ભાભી ! તમારો
 હાથ તે કાંઈ પાછો ઠેલાય ?”

હા, ના, કરતાં છેવટ ચંદ્રે નિર્મળાના હાથમાંથી ચાહનો
 પ્યાલો લીધો. કરસ્પર્શ થયો, અને એ સ્પર્શજ ! એ પ્રસંગેજ !
 ચંદ્ર ચમક્યો ! (શોક્ય-પુત્ર વીર કુણ્ડલને રાજતિલક કરવા
 જતાં જન્મ સ્પર્શે કરી અપરમાતા તિપ્પરક્ષિતા ભાન ભૂલી
 હતી તેમ !) દેવી સ્વરૂપ નિર્મળા ! માતા સમાન (પર-
 સ્ત્રી માતા સમાન) નિર્મળા ! તે તેને કોઈ અન્યજ જણાઈ.
 ઘડી પહેલાં ભાભી શબ્દ કહ્યા હતો, એ પવિત્ર ભાવના
 નષ્ટ થઈ ગઈ, તેની આંખો વિકાર ભાવનાથી પ્રભાઈ વીસથી
 બાવીસ વર્ષની બાંધેલપિધેલ યુવાન, રૂપવન નિર્મળાના
 સૌન્દર્યતંત્રે ચંદ્રને આકર્ષ્યો કંઈપે પોતાનું કુચુમ-બાણ
 મારી તેને ઘાયલ કર્યો, જ્યારે શેઠ સર્વથા આ વાતથી અનરા
 હતા. બિચારી નિદોષ નિર્મળા પણ આમાનું કશું જાણતી ન હતી.

“વિધાતાના નિર્માણને બનતાં કયાં વાર લાગે છે ? ઘણા
 દિવસની આવીજ ચાલુ મંદ માંદગી પછી શેઠની તાબયત વધુ
 બગડી આવી. ડાક્ટરને દા’ડામાં બળે વાર બોલાવવામાં આવતાં
 ડાક્ટરે અતે “કેસ હોપલેસ” (નિરાશાજનક. રૂપિયો ખોટો
 છે) હોવાનું જણાવ્યું. શેઠની ઇચ્છાથી સૌલીસીટરને બોલાવ-
 વામાં આવ્યો. શેઠ મરતાં મરતાં પોતાની લાખખોની મિલકતનું

વસીઅતનામુ (Will-વીલ) કરાવવા લાગ્યા.

એક તરફ વૈધવ્યના શમણાં જોઇ આંસુડા વર્ષાવતી નિર્મળા એ વર્ષના નૌતમને ખોળામાં લઇ; પતિદેવના પલંગમાં તેમના માથા પાસે બેસી લગ્ન હૃદયે બરફ મૂકી રહી હતી જ્યારે બીજી તરફ સૌદીસીટર મી. નરહરિપ્રસાદ દેશાઈ. વીલ તૈયાર કરી રહ્યા હતા. તેમની પાસેની ખુરસી ઉપર ચંદ્રવદન બેઠો હતો.

“ લખો, મી. નરહરિપ્રસાદ, ” શેઠ નવિનચંદ્રે ધીરે ધીરે લખાવવા માંડ્યું, “ જ્યાં સુધી મહારો આ ન્હાનકટો પુત્ર નૌતમ સગીર ન થાય, ત્યાં સુધી મહારી તમામ સ્થાવર જંગમ મિલકતના ટ્રસ્ટી તરીકે મી. ચંદ્રવદન કૃત્ર વહીવટ કરે. ”

“ શું ? ” સૌદીસીટરના મુખમાંથી આશ્ચર્ય ધ્વનિ નિકળી ગયો.

નરહરિપ્રસાદ ! તમે ચમક્યા કેમ ? ચંદ્રવદન મહારો પ્રમાણિક અને સંપૂર્ણ વિશ્વાસપાત્ર સેવક છે. એના ઉપર મહને પૂરતો ભરોસો છે. ”

“ બહેન ! તમારે કંઈ આ વિષયમાં કહેવું છે ? ” સૌદીસીટરે નિભાગી નિર્મળા તરફ જોયું.

“ ના. ”

તે હુઝમમાં ડુબી રહેલી આર્ય-અબળા ! બિચારી, આથી વધુ શું જાણે ? તેને આ વેળા પૈસાની નહી, પરન્તુ મરતા પતિની પડી હતી. તેનો જીવ મિલકતમાં નહી, પરન્તુ પોતાના

જીવન-સૌભાગ્યમાં પરોવાયલો હતો. આર્ય-રમણીઓને મન તો “ પતિ એજ પ્રભુ ! અને પતિ એજ પૈસો. ”

વીલ તૈયાર થઈ ગયું. વૃદ્ધ નવિનચંદ્રે ચંદ્રની ઉપર વિશ્વાસ રાખી તેને પોતાની તમામ લાજખોની મિલકતનો દ્રશ્ય નિશ્ચયો. તદુપરાંત પોતાની યુવાન પત્ની તથા બાળકને પણ તેને આશરે સોંપ્યા. શી આશાથી ? શું જોઈને ? તેની પવિત્રતા અને પ્રમાણિકતા ઉપર મુગ્ધ થઈને ! કેવળ એક વિશ્વાસ ઉપર ! અહાહા ! “ આપ ભલા તો જગ ભલા. ” સજ્જન પ્રત્યે કને પોતાના જેવોજ જુએ છે.

“ લાઇ ચંદ્ર ! ” નૌતમને નિર્મળા પાસેથી ઉચકી લઇ ચંદ્રના હાથમાં મૂકતાં ઝળઝળીઆં ભરેલી આંખે શેઠ બોલ્યા, “ આ ત્હારા ભવિષ્યના શેઠને હું ત્હારા ખોળામાં મૂકું છું. અને આ મ્હારી યુવાન, અનાથ, પત્નીને પણ ત્હારાજ વિશ્વાસ ઉપર છોડી જાઉં છું. એને પીચેર કે સાસરામાં કોઈજ નથી. એ જોઈને તું ત્હારા માતા-પુત્રની પેઠે પાળજે. જેવી રીતે અત્યાર સુધી ત્હેં મ્હારી નોકરી નિમકહલાલીથી કરી છે, તેવીજ રીતે હવે પછી પણ પેઠી ચલાવવી ધર્મ, નીતિ અને સત્યને માર્ગે ચાલજે. પવિત્રતા અને પ્રમાણિકતાની ખરી કસોટી તો હવે મ્હારી ગેરહાજરીમાંજ થનાર છે. ત્હારા ઉપર મૂકેલો વિશ્વાસ તું બરાબર જીવનમાં ઉતારી જતાવી ઇતિહાસમાં અમરકીર્તિ સંપાદન કરજે. યાદ રાખજે કે ત્હારી નિમકહલાલીનો બદલો ત્હને ઇશ્વર તરફથી જરૂર મળશેજ, તેનીચાથે

એ પણ યાદ રાખજે કે, “ માણસને પોતાના બધાં ખૂરા મત્થેક ઠાર્યો માટે એક દિવસ એ ન્યાયી નિરંજન સમક્ષ જવાબ દેવાનો છે. આ વૃદ્ધના મરતી વખતના બોલ નહીં ભૂલતો. પાપ કરતાં ડરજે. વિચારજે, કે દુનિયામાં ઈશ્વર ! એ નામની એક ન્યાયમૂર્તિ છે ! ”

ખોટા સોગન ખાઈ ચંદ્રે પરમાત્માના પવિત્ર નામને પણ અપવિત્ર કરી શેઠને વિશ્વાસ બેસાડ્યો. મરતાં શેઠના હાથમાં ચંદ્રે વચન આપ્યું. પત્ની, પુત્ર અને પૈસાને ચંદ્રની પ્રમાણિકતા, પવિત્રતા અને વિશ્વાસ ઉપર છોડી શેઠ પ્રાણ છોડ્યા. બીજાજ દિવસથી ચંદ્ર શેઠની તમામ મિલકતનો વહીવટદાર થયો. કોડી વગરના કંગાલ ભટકતા ચંદ્રની કીંમત કિસ્મતના ખેલ આજે એકાએક કરોડોની થઈ ગઈ. પરન્તુ એ કેના ખાપની હતી ? એનો ખરો વારસદાર તો દિન પર દિન મ્હોટો થતો હતો.

“ શેઠની શિખામણીમાં પા સુધી. ” મરતી વખતના શેઠના કંઈ શબ્દોએ ચંદ્રનું દિલ પિગળાવ્યું હતું. તેનામાં પાછી પવિત્ર-ભાવનાનો ઉદય થયો હતો. પરન્તુ થોડા વખતને માટે. દૂધની માફક એ આવેલો ઉભરો, શેઠની મરણક્રિયાને સોળ દિવસ થતાંજ પાછો બેસી ગયો. નિર્મળાની સૌન્દર્ય-છબી તેના હૃદયમાં પાછી રમી રહી.

એકાન્ત મળતાં તેણે એક વાર નિર્મળા પાસે પોતાની ખુલ્લેખા માટેની હૃદયેચ્છા બહાર કરી. પરન્તુ ખાનદાનના

સંતાન નિર્મળાએ તે ઘિછારી કાઢી. ચંદ્ર બહેરમાં તો આ અપમાનનો બહોલો કોઇપણ રીતે લઇ શક્યો નહી, પરંતુ તેના હૃદયમાં સદાને માટે આ ડાંગ લાગી ગયો.

એજ વખતે તેને એકાએક પોતાની પત્ની સુધા ! અને તેની પાસે લીધેલી પ્રતિજ્ઞા સાંભર્યા નિર્મળાને રસ્તે રખડતી જિખારણ બનાવી. પોતાના અપમાનનું વેર વાળવા તેણે તમામ મિલકત ઉઠાવી પલાયન કરી જવા વિચાર કર્યો. પણ આ મિલકત હાથ કરવામાં નૌતમ વચ્ચે આડખીલી તરીકે નડતો હતો.

x

x

x

x

મધ્યરાત્રિના સુમારે ચંદ્ર પોતાના માર્ગમાં નડી રહેલાં કંટક નૌતમને ઠાર કરવાના નિશ્ચયે નિર્મળાના શયનાગારમાં ઘુસ્યો. બે વર્ષનો બાળક નૌતમ માતાને બાજો પલંગમાં પોલી રહ્યો હતો. લાખખોના કૂમળા-ઉછરતા વારસદાર ઉપર ચંદ્રની આંખો ચ્હોંટી. ગજવામાંથી ચળકતો ધારદાર ચપ્પુ નિકળ્યો. પૈસાને માટે નિર્દોષ બાળકનું પૂન કરવા, લોહી પીવા, તે નીચ ! વિશ્વાસઘાતી, દૂધ પાઇને ઉછરેલો સાપ તૈયાર થયો.

પરંતુ જેને રામ રાખે ! તેને કોણ ચાખે ? ચંદ્રનું ચપ્પુ મારવા જવું, અને નિર્મળાનું ઉઘમાં પાસું ફેરવવું, એ ઉભય ક્રિયા એક સાથેજ થઈ ગઈ. ચંદ્રના અપવિત્ર હાથ પાસે પાસુ ફેરવતી નિર્મળાનો હાથ ઉઘમાં અચાનક અથડાયો. કોઈ વ્યક્તિના સ્પર્શે નિર્મળાની જાંઘ ઉડી ગઈ. તે જાગી ઉઠી. ચંદ્રને હાથમાં ચપ્પુ લઈ પોતાના પુત્રને મારવા આવેલો જોતાંજ લેલી

આંખોમાંથી અંગારા વરસી રહ્યા. તે પલંગમાંથી નીચે ઉતરી. લાલ આંખોએ લવાં ચઢાવી તે પ્રભળા અળળા ગઈ.

“ કોણ ? તમે ! ચંદ્ર ! વિશ્વાસઘાતી ! ”

પરન્તુ ચંદ્ર શું જોલે ? તેની જીભ સીવાઈ ગઈ. તેનું પાપી અંતઃકરણ તેને કરડવા લાગ્યું. હાથ ધ્રુજવા લાગ્યો. જીમાં ચંદ્ર આ ખેલવેલું જ પાપકર્મ કરી રહ્યો હતો. તે વિધવા નિર્મળાના વિમલવદનની દેવાંશી કાન્તિ પ્રતિ જોઈ રહ્યો. તેના થી એ પવિત્ર-કીરણો ન સહેવાયાં. એ તેજોમય દિવ્ય-પ્રકાશ તરફ વધુ વાર ન જોવાયું.

“ કેમ જોલતો નથી ? ” ઉસ્કેરાયલી નિર્મળાએ હવેમાન-સૂચક સંજોધન ફેરવી, શેઠાણીની માફક સેવકને ધમકાવવો શરૂ કર્યો. આવી મોડી રાતના ટેકે કોની રળથી ? અને કંઈ નીચ આશાથી મહારા આ એકાન્ત શયનખંડમાં પગ મૂક્યો ? ”

પરન્તુ ચંદ્ર કશુંય ન જોલ્યો. તે નીચું જોઈ ચુપચાપ ઉભો જ રહ્યો. આ બધું સાંભળી રહ્યો.

“ મહાર જા બદમાશ ! કાલ સહવારે ત્હારી વાત. નિર્મળાએ તેને દ્વાર દેખાડ્યું.

છતાં ચંદ્રે ચરણ ન ઉપાડ્યાં. કોધથી નિમળતી નિર્મળાએ હવે તેને ખલેથી પકડી હલાવ્યો. “ જોરો છે ? સંભળાતું નથી ? ”

“ નિર્મળા ! તું દૂર થા. હું....”

“ તું ખુન કરવા આવ્યો છે કેમ ? લાવ એ છરી...”

નિર્મળા ઉસ્કેરાયલી દશામાં ચંદ્રના હાથમાંથી ચપ્પુ ઝુટાવવા ગઈ. ઝનૂને ભરેલા ચંદ્રે ખેંચતાણુમાં આવેજમાં આવી જઈ એ નિર્મળાની છાતીમાં ઘેંચી દીધી. પ્રેમઘેલી માતા પુત્રને બચાવતાં લોહીમાં તરખોળ થઈ, ગતમાણ એવી જમીન ઉપર તૂટી પડી. પડતાં પડતાં તેના મુખમાંથી એક કારમી ચીસ “ બચાવો ” નીકળી ગઈ. આ બનાવ અણુધાર્યો અને આંખના પલકારામાં બની ગયો.

આજ વખતે પાસેના ચોરડામાં સૂતેલી દાસી શેઠાણીની ભયાનક ચીસે ત્યાં દોડી આવી. લોહીવાળા કપડાં અને જેના હાથમાં ચપ્પુ છે, એવા ચંદ્રને તથા નીચે પડેલાં રૂધીર-તરખોળ નિર્મળાના શબને જોતાંજ દાસીના રૂવેરૂવા કમ્પી ઉઠ્યાં. ચંદ્રનો હાથ આ વખતે નાતમના ગળા પાસે હતો.

“ ઓહ ! કાઈ દોરો ! આવો ! આવો ” ભયંકર હત્યાકાંઠ જોતાંજ દાસીએ ભયના માર્યા બુમરાણુ કરી બંગલો ગળવી મૂક્યો.

ચંદ્રના હાથમાંથી દાસીના આ ગોંધાટે ચપ્પુ એકાએક ઝડી હોંટ પડી ગયો. તેની પીઠ ફરી. રૂઢામે દાસીને ઉસેલી જોતાંજ તે થરથર્યો. ખાતાનુ અધાર પાપકર્મ પકડાઈ, અને જોવાઈ ગયું છે, એ એક સપાટે તેના મગજમાં ઉતરતાંજ તે ખીધો. દાસીને પણ ઠાર કરવા તે જીવ ઉપર આવી પાછો ફરી ઉપાડી દોડ્યો. પરન્તુ એકજ પગલું આગળ ! અને તે અટકી

ગયો. થરથર ધુજતી દાસીની જગ્યાએ બે હાથ બેડી મસ્તક નમાવી ઉભી રહેલી સુધા તેને દેખાઈ.

આ જૂમ હતો. હાથર ધુજતી દાસીની જગ્યાએ કેમ બાણે તેની પશ્ચિમ પત્ની તેને આ અવોર પાપકર્મ કરતાં બારવા ન આવી હોય ! પાપી હીલ ડહું. તે બેડગ પાછળ હીડી ગયો, હાથરની લીલા છું નથી કરી શકતી ?

એક વર્ષ પાછી બીજી વાર તેને સુધા તથા ધર સાંભળ્યા. પત્નીની અદ્રશ્ય છાયામૂર્તિ તેણે જોઈ. દાસી તેને સાક્ષાત્ સુધા-સ્વરૂપ લાગી. બીજીજ પળે હાથકડી લઈને આવતાં પોલિસોના બળુકાર સંભળાવા લાગ્યા. તેની નજરે ઠેર ઠેર નિર્મળાનુ ભૂત દેખાવા લાગ્યું. ફાંસીના વિચારે ! અને વરંટના ચિતારે તેની શક્તિ હરી લીધી. એટલામાં દાસીની ચીસોએ નીચે સૂતેલો શેઠનો વૃદ્ધ વફાદાર પહેરેગીર લેયો ત્યાં દોડી આવ્યો. સમય વિચારી ચંદ્ર ત્યાંથી મુકી વાળી જીવ લઈને ન્હાઠો બારણું તેણે ખુલારથી અંધ કરી લીધું.

પાત્રેના ઝોરડામાંજ નિર્મળાના વસ્ત્રાલંકારનું કબાટ હતું. તેમાંથી અમૃત્ય વસ્ત્રો તથા તમામ અલંકારો તેણે ખુલાર કાઢ્યા. તેની પોટલી ખાંધી. તે એક શ્રીમાન સદૃશ-હસ્થના ફેશનેબલ વેશમાં શ્રીનગરને રસ્તે ન્હાઠો.

આ બાબુ દાસી પાસેથી ખાતમી બાણુતાંજ લેયો પોલીસ ચોકીએ દોડયો. પોલિસના ઉપરીએ તાબડતોબ આવી સઘળું જોયું. દાસીની જુઝાની લઈ તે નોંતમ, દાસી

તથા નિમ્જાના શબને પોલિસની સંભાળ હેઠળ મૂકી ચંદ્રના નામનો વૉરંટ કઢાવી તેજ પળે તેની પૂઠે પડયો.

એકજ ગાડીમાંથી ચંદ્રની પાછળ પોલિસનો ઉપરી પણ પોતાના ત્રણ કૉન્સ્ટેબલો સાથે શ્રીનગર ઉતર્યો. કારણકે રાત્રિની કોઇ પણ આગગાડી ન હોવાથી ચંદ્રને રહવાર સુધી સ્ટેશનેજ ખેંટી થવું પડ્યું હતું. એટલેજ પોલિસનો ઉપરી તેની સાથે થઇ જવા પામ્યો. ચંદ્ર નહાસીને પોતાને શ્ર આપ્યો. તેણે સુધાને ત્યાં ન જોઇ. “પીએર ગઇ હશે,” એ સત્ય અટકળ બાંધી તે એજ વેશમાં બંસીધરને મકાને પોતાને સાસરે ગયો.

તેની પાછળ પાછળ પોલિસો પણ બંસીધરને મકાને આવ્યા. એ પછી “લગ્નમાંવિધન.” નામક પુષ્પમાંકિરમતના ખેલે ચંદ્ર તથા સુધા બંને ગીરફતાર થયાં. અ આપણે વાંચી ગયા.

* * * * *

— — —
પુષ્પ:—૯ મું.

“દગાનો ભોગ.”

વેશ્યાગામી અને મદિરાભક્ત અરૂણ તે ઉવાનો વિવાહિત ભાવિ-પતિ હતો. ગર્ભશ્રીમંતનો એકનો એક પુત્ર હોવાથી તે અત્યંત લાડકોડમાં ઉછરી બગડ્યો હતો.

લક્ષ્મી અને સરસ્વતીનું પરાપૂર્વથી પ્રચલિત ઝોવું વૈર અરૂણને માટે સર્વાંશે સત્ય ગણનાર મધમાળી રૂપે તેના મિત્રો સંસ્કાર તેમજ સદ્ગુણરહિત હોઈ સો વસા સ્વાર્થી મૂર્ખ, અને વ્યભિચારી હતા.

જેમાં ઈંદ્રવદન કરીને એક ખાનદાનમાં ખપતો, અરૂણને જીગરજીન મિત્ર હતો. લગ્નનો દિવસ નક્કી થયા પછી અરૂણના પિતાએ પોતાના વયમાં આવેલાં પુત્રને રૂ. ૧૦૦૦૦) ની રકમ તેની લાવી પત્નીને માટે મનગમતા વસ્ત્રાલંકાર ખરીદી લાવવા આપી હતી. લોખા દિલના અરૂણે નિષ્કપટ હૃદયે આ વાત વેશ્યા અરવિન્દાને ત્યાં મદિરાની પ્યાલી પીતાં પીતાં ઘેનમાંને ઘેનમાં આ વાત ઈંદ્રવદનને કહી દીધી.

પછી શું પૂછવું ? ઈંદ્રવદન અને અરવિન્દાએ એકસંપ કરીને અરૂણને પુષ્કળ દારૂ પાર્થ સીસામાં ઉતારી બે ઘડીમાં ખાલી કરી નાંખ્યો. વેશ્યાના ઉપલક્ષ મીઠા શબ્દો, અને વિષભર્યા ચુબનો તથા નયનકટાક્ષોમાં છેતરાઈ, લલચાઈ, જોતજોતામાં અરૂણ એ તમામ પૈસા ફના કરી દીધા. “પિતાજી પૂછશે, હિસાબ માંગશે, ત્યારે હું શું કહીશ ?” એવો પ્રશ્ન બ્યારે અરૂણ કરતો, ત્યારે ત્યારે “થઈ રહેશે.” કહી અરવિન્દા અને ઈંદ્રવદન તેને એ વાત ભૂલાવી નાંખતા.

લગ્નનો આગેલો દિવસ નિકટ આવી લાગ્યો. અરૂણના પિ-

તાએ અરુણ પાસે આવેલા પૈસાનો હિસાબ તથા વસૂલાતકારની ઉધરાણી કરી. “સાંજના આવી જશે.” કહી અરુણે પિતાને ઉઠાવ્યા. હવે અરુણની ધીરજ ખૂટી ગઈ. “સાંજના પિતાને શો જવામ દર્શાવ ? એ વિચારે તે મુંઝાયો. અરવિન્દાની આ વિષયમાં સલાહ લેવા તે એને ઘેર જવા નિકળી પડ્યો.

સુર પાઠક ! અત્રે ત્હને દવાભાવિકજ એ શંકા ઉદ્ભવશે, કે જ્યારે અરુણ એના બાપથી આટલો બધો ડરેતો હતો, ત્યારે તેનો પિતા તેને વેશ્યાગામી થતાં, અને દારૂ પીતાં કેમ ન અટકાવી શક્યો ? પ્રત્યુત્તરમાં કેવાનું એટલુંજ કે હમેશા પ્રાણ અને પ્રકૃતિ સાથેજ જાય છે. જ્ઞાનપુરુષ ખટ માસ પર્યંત જમીનમાં દાટયા છતાં ગીધુ નથી તે નથીજ થતું. સાત તાળામાં ગોંધ્યા છતાં શંખિની સ્ત્રી કુપંથે ગયા વિના નથી રહેતી. અરુણના સંબંધમાં પણ તેમજ હતું. પિતાની ધમકીઓથી ડરી વારંવાર અરુણ તેમની આગળ પુનઃ એ પાપ પંથે પગ ન મુકવા ભિન્નપ્રતિજ્ઞા લઈ પાણી મુકતો. મનમાં પણ ઘણી વાર ડઠ નિશ્ચય કરતો. પરંતુ બીજીજ પળે જ્યાં ઈંદ્રવહન આવે, ત્યાં હિંમત દારી જતો પ્રતિજ્ઞા હીલી થઈ જતી. પિતાથી છાનોમાનો પાછો અરવિન્દાને ત્યાં જતો. અંતે કરનાર આગળ કહેનારનું કેટલું આલે ? તાડના ચઢનારને તે ક્યાં સુધી ટેકો દેવાય ? કહેવત છે કે “ચોરનારની ચાર, અને જોનારની બે.”

એને બોધ દઈ દઈ અને સમજાવી સમજાવીને અંતે વૃક્ષ

પિતા બિચારો હાર્યો. વયમાં આવેલ અરૂણ પણ હવે ઘર-
માંથી વારંવાર ચાલ્યા જવાની બહીક બતાવતો હતો. જેથી
બાપે તેને કે'લું છોડી દીધું. મુળથી લાડમાં ઉછરેલો ! અને
વળી ક્રૂરાવસ્થામાં વંશ રાખનાર આ એકજ કૃળદીપક !
એટલે એનીજ ઉપર અમુલખરાયની તમામ આશા હતી.
ઘરમાં રોજનો કલેશકંકાશ કર્યો તેને ન રૂચ્યો, અને તેથીજ
અતે હારી, સુધારવા માટે આ બેલા બેલા લગ્ન લઈ
નંખવાનો તેણે વિચાર કરી નાખ્યો.

શ્રીનગરના શ્રીમાન શેઠ સુમનચંદ્રની કિશોરકન્યા
“શારદા” દરરોજ સાંજે બગીચામાં સખીઓ સાથે ફરવા
આવતી હતી. શાગદાની ઉમર તેર વર્ષની હતી. એકાએક
એજ સાંજે એજ બગીચામાં અરવિન્દા પણ ઇંદ્રવદન સાથે
ઘોડાગાડીમાં બેસી ફરવા આવી ચઢી બંને એક બેન્ય ઉપર
ગોઠવાઈ વાતે વળખ્યાં.

એવામાં અરવિન્દાની નજર સખીઓ સાથે આવે
બાગમાં ઠાહીનો ઘોડો રમતી સ્વરૂપવાન શારદા ઉપર પડી.
ઇંદ્રવદનને તેણે એ છોકરી પોતાને કામની છે. એમ સમજતી
ઉપાડી લાવવા કહ્યું.

ઠાહીનો ઘોડો રમતી “શારદા” પણ તહેના ભાવી-
લેખે પાસેનાજ ઝાડને ઓથે સંતાવા આવી. આવી સેંકડી
બાળાને ઉઠાવી યૂમ કરનાર ઇંદ્રવદનને શી વાર ? તેણે

કલોરોફોર્મવાળો રૂમાલ પાછળથી જઈ શારદાને નાકે દાખ્યો. બેલાન બાળાને ઉચકી અરવિન્દ અને ઇંદ્રવદન ગાડીમાં બેસી નહાડા.

આ બનાવ વિમળા નામની શારદાની એક સખીએ જોઈ લીધો. બંધ ગાડીમાં બેસુદ્ધ શારદાને ઉપાડે જઈ નહાસતા અરવિન્દા તથા ઇંદ્રવદનના મોઢા તેણે જોઈ લીધા.

સાથે આવેલા ગાડીવાન તથા ભૈયાને તેણે શ્વસલેર ખબર કરી. ગાડીવાને પોતાની ગાડી એ ગાડીની પાછળ દોડાવી મુકી. ભૈયાએ જઈ શેઠને ખબર કરી.

શારદા શ્રીમાન પિતાની એકની એક પુત્રી હોવાથી તેના અંગ ઉપર કીમતી અલંકારો હતા. કાનમાં હીરાના કર્ણદૂલો, હાથમાં મોતીની બંગડીઓ, નાકમાં હીરાની વાળી ગળામાં ચંદનહાર, આંગળીએ હીરાની વીંટી, અને પગમાં અંઝર મળી લગભગ પચાસથી સાઠ હજારનું ઘરેણું શારદાના અંગ ઉપર હતું. અરવિન્દાએ ઇંદ્રવદનની મદદથી શારદાને પોતાને ઘેર લેઈ પક્ષંગમાં સુવડાવી. તે પછી તેને લાનમાં લાવવા માટે ચંપાતા ઈલાજો લેવામાં આવ્યા.

પરંતુ શારદાનો અને અરવિન્દાનો ઉભયનો દિવસ વાંકો હતો. અરવિન્દાએ શારદાના કપાળ ઉપર હાથ મુક્યો તો તેનું શરીર તેને ઠંડું જણાયું. કલોરોફોર્મની હદથી વધુ અસર નાબુક હૃદય ઉપર થવાથી શારદાની શ્વાસોચ્છ-શ્વાસની ક્રિયા બંધ થઈ, હૃદય આટકી ગયું હતું. તે આ ઘોરને છોડી ગઈ હતી.

શારદાના આવા અણુધાર્યા મૃત્યુએ ઉભય પાપાત્માઓ ગભરાયા. શબને પલંગ ઉપર કપડું ઓઢાડી દાંડી દઈ, તેઓ “હવે શું રસ્તો લેવો ?” એ વિચાર કરવા ખૂદાર આવ્યાં. બરાબર એજ વખતે પત્નીના ઘરેણાંને માટે વિચાર કરતો અરુણ ત્યાં આવી લાગ્યો.

અરુણના આવતાંજ વાત બંધ થઈ. અરુણે ઈંદ્રવદન તથા અરવિન્દાને પોતાના પિતાને આપેલો સાંજનો વાયદો કહ્યો. “હવે ઘરેણા માટે શું કરવું ?” તે પ્રશ્ન ઉપર વાતો થવા લાગી. અરુણે એક વાર વેશ્યાને કહ્યું.

“બહાલી અરવિન્દા ! હાલ થોડા દિવસ માટે તું મહુને તહારા ઘરેણાં ઓછીના આપ. વહુ પરણીને મહારે ઘર આવશે, એટલે હું એને સમજાવી એ બધાં પાછા લઈ આવીશ, એક વાર લગ્ન થઈ ગયા પછી ગમે તે થાય, એની મહુને દરકાર નથી.”

પરન્તુ ચાલાક વેશ્યાએ વિધ વિધ ખૂદાના બતાવી એ વાત ઉડાવી દીધી. અંતે અરુણના અત્યંત કાલાવાલાએ અરવિન્દાએ ઈંદ્રવદનને આધે લઈ જઈ તેના કાનમાં એક સુખ વાત કરી.

“શારદાના અંગ ઉપર કીમતી ઘરેણા છે, તે બધા ઉતારી હું એને મહારા છે, કહી ઓછીના આપું તો કેમ ?” અરવિન્દાને સુકિત સુઝી આવી.

“પણ....એ....પકડાયા તો ?”

“ છુટી પડવું. આરોપ એનેજ માથે ઢાળી દેવો. ”

નક્કી થઈ ગયું. અરવિન્દાએ અંદર જઈ પોતાનું એક કાંડ અમ્મર, તથા સુંદર પોત્રકું અને શારદાના અંગ ઉપરના તમામ ઘરેણાં લાવી અરૂણને આપતાં, નયનો નચાવતાં કહ્યું.

“ જુઓ. બહાસા અરૂણ ! તમે મહુને પ્રાણથી પણ પ્યારા હોવાથીજ હું આ મહારા કીમતી વસ્ત્રલંકાર તમારી આખર સાચવવા થોડા દિવસ માટે ધીરું છું. પણ એક શર્તે ! એ બદલ તમારે મહુને એ પાછા આપતી વખતે રૂ. ૧૦૦૦૦) નો એક મોતીનો હાર વધારે અપાવવો. તમારા લગ્નની ખુશાલીમાં હો ! ”

“ એમાં શું ? કબુલ ! કબુલ. ”

“ જોજો ! ઘરવાળાં આવે અટલે અમને રાંધે ભૂલી જતાં ! ” વેશ્યા અરવિન્દાએ ચપળ નયનનો આજો કર્યો.

“ અરે તું તે કંઈ ભૂલાય ? ખેલાં તું ને પછી તે. ”

“ ત્યારે કહો જોઈ ? તમારા લગ્નની ખુશાલીમાં તમે મહુને શું આપવાના છો ? ”

“ તુ ખૂશ થાય તે. પછી કંઈ છે ? ”

“ નારે ના ! મહારે તો ખીજું કંઈજ જોઈતું નથી. હું પૈસાની ભૂખી નથી. હું તો તમારા પ્રેમનીજ પ્યાસી છું. દર્શનનીજ ભૂખી છું. તમે રોજ અહીં આવ્યા કરો, એજ મહારે મન તો લયો. ”

વેશ્યાની આ કૃત્રિમ સોનેરી, અને મીઠી શબ્દજાળમાં તથા સૌન્દર્ય મોહમાં અરણ્ય ગાંઠો થેલો થઈ ગયો. એક મધુર સુગંધ લઈ તે વસ્ત્રલંકાર સાથે ઘર પહોંચ્યો પિતાના ચરણોમાં તે ધરી લીધા. અમુલ્યપરાય એ સર્વ જોઈ ખૂશ ખૂશ થઈ ગયા લગ્નને દિવસે પ્રભાતમાંજ એ બધું ઉપાને માટે મોકલાવી દેવામાં આવ્યું.

આ બાળુ ગાડીવાને પોતાની ગાડી પાછળ ગાડી દોડાવી છે, એ વાત ઇંદ્રવદન કે અરવિન્દા નહોતા જાણતા ગાડીવાને દૂરથી એ ઘર જોઈ લીધું. તે શેઠને બંગલે પાછો દોડ્યો.

ત્યાં આગળ લેયાએ તમામ વાત શેઠને જણાવી દીધી હતી. સુમનચંદ્રે તાબડતોળ પોતાની ઓળખાણના પ્રખ્યાત ડિટેક્ટીવ મી. રાઠોડને બોલાવી મંગાવ્યા ત્યાં ગાડીવાને આવી ઘર જોઈ આવ્યાની ખબર આપી પોલિસપાટી અને ગાડીવાનને સાથે લઈ રાઠોડસાહેબ વેશ્યાના ઘરની જડતી લેવા ઉપડ્યા.

ગાડીવાને દૂરથી ડિટેક્ટીવ રાઠોડને વેશ્યાનું ઘર ખતાવ્યું. રાઠોડ પોલિસો સાથે અરવિન્દાના મકાનમાં જઈ લાગ્યા. આ વખતે કાળા કામનો કરનાર ઇંદ્રવદન ત્યાં ન હતો. ડિટેક્ટીવે બનેલી તમામ બીના વેશ્યાને ટુંકાણમાં સમજાવી, તુરત જડતી લેવાનો પોતાનો વિચાર જણાવ્યો.

“પોતે હવે પકડાઈ જશે.” એ બ્હીકે વેશ્યા અરવિન્દાએ શારદાના ખૂનનો આરોપ અરુણ ઉપર ઢોળી પાડવાનો પ્રયત્ન રચ્યો. તેણે ડિટેક્ટીવને કહ્યું. “અ! તમારી વાત કંઈક ખરી છે. શારદા કોણ? એ તો હું નથી જાણતી. પણ હા! હમણા એક બાર તેર વરસની સૌન્દર્યવાન છોકરીને લઈ આ શહેરના પ્રાતઃકિત શેઠ અમુલખરાયના પુત્ર અરુણકુમાર અહીં આવ્યા હતા.”

“તે ક્યાં છે?”

“પેલા સ્હામા ખંડમાં,” અરવિન્દાએ આંગળી કરી રાઠોડ એ ખંડમાં ધસ્યો. પલંગ ઉપરથી શારદાનું શબ પકડાયું. શારદાના પિતા સુમનચંદ્રને ટેલીફોન કરી ત્યાં બોલાવવામાં આવ્યા. તેમણે પોતાની પુત્રીને બોળખી. રડતાં રડતાં તે પાગલ પિતા બોલ્યો, “આજ! આજ મહારી શારદા! ડિટેક્ટીવ સાહેબ! એના અંગ ઉપરનું ઝવેરાત પણ ખૂનીએ ઉતારી લીધું છે.”

તેમને આશ્વાશન આપતા રાઠોડે વેશ્યા અરવિન્દાને ત્યાં બોલાવી “બાઈ! સાચું બોલજો, અરુણકુમાર તો અહીં નથી.”

“ત્યારે કોણ જાણે! હમણું તો હતા. કદાચ પકડાઈ જવાની બ્હીકે બારી ફેંદી પાછળના લાગેથી ન્હાસી ગયા હશે.”

“ઠીક! આ છોકરીને તેઓ લઈ આવ્યા. ત્યારે તે જીવતી હતી?”

“ના! આત્મીજ બેહોશ અવસ્થામાં હતી.”

કદારોદ્દોર્ભના અતિ-પ્રમાણે તેનું મ્હોત નિપજ્યું છે, એમ રાઠોડે તેના પિતાને સમજાવ્યું. ડિટેક્ટીવ રાઠોડે તે પછી વેશ્યા અરવિન્દાના મકાનની ચારે બાજુ ખેરો મૂક્યો. (નજરકેદ) સુમનચંદ્ર રડતાં રડતાં પોતાની પુત્રીના શબને લઈ ઘેર આવ્યા.

ડિટેક્ટીવ રાઠોડની મહેનતથી સર્વે બાતની શબની સર-કારી તપાસ થઈ ચૂક્યા પછી, શારદાના મૃતદેહને બાળવાની રજા મળી, તે પછી બીજે દિવસે મેજસ્ટ્રેટ પાસે અરજીકુમારના નામનો વોરંટ (પરહેજનો પરવાનો) મેળવી, ડિ. મી. રાઠોડ સુમનચંદ્રને લઈ અરજીને ત્યાં આવી પહોંચ્યા. ‘તેઓ તો લગ્નને માટે બંસીધરને ત્યાં ગયા છે,’ એ બખર મળતાંજ તેઓ બંસીધરને મકાને આવી લાગ્યાં.

આ દુનિયામાં વેશ્યા કેની થઈ છે ? પોતાને અને પોતાના ધંધા-દલાલ ઇંદ્રવદનને બચાવી લેવા અરવિન્દાએ શારદાના ખૂનનો, અને ચોરીનો આરોપ નિર્દોષ અરજી ઉપર ટાળી દીધો. પરન્તુ ન્યાયી નિરંજન એને કેમ છોડે ? રાઠોડને ‘આમાં અરવિન્દાનો પણ હાથ છે.’ એમ શક જવાથી તે પણ નજરકેદ થઈ.

બરાબર એથા મંગળ વર્તાયા પછી તરતજ ડિ. રાઠોડ સુમનચંદ્રને લઈને બંસીધરના માંડવે આવી પહોંચ્યા. શારદાના પિતાએ પોતાની પુત્રીના ઘરેણાં ઉપાના અંગ ઉપર ખેરવેલાં જોળખયાં અરજી પોતે એ ખેરાવ્યાં છે, એમ

કબૂલ કરતાંજ તેને ખંદિવાન થવાનો વારો આવ્યો. દુસ્મનનો !
 આરે સનેહી અને પ્રાણાધિકે અરવિન્દાના દગાનો લોગ થએલો !
 નિર્દોષ અરણ્ય નિષ્કપટભાવે રાઠોડની સહામે થયો, અને માર્યો
 ગયો. જેનું શબ પાણુ મી, રાઠોડ જીભાની નાધી કાદમાં
 હાજર કરવા લઈ ગયા.

આવાં દેટલાંયે નિર્દોષ યુવાનો ! કુસંગતને લઈ આવાં
 નીચ કાવત્રાખોરના દગાનો લોગ થતા થશે !

પુખ્ત:—૧૦ મું,

“દોષિતને ફાંસી.”

સૂર્યપુરના ન્યાય લાગમા આજે ચંદ્રવદનનો ન્યાય થવાનો
 હતો. લોકોના ટોળેટોળાં ન્યાયાલયની નીચેના મેદાનમાં
 જમા થઈ ગયા હતા. યોગ્ય સમય થતા ન્યાયાધિશે આવી
 પોતાની જગ્યા લીધી.

શુહનેગાર સુધા-ચંદ્રને લઈ પોલિસનો ઉપરી ત્યાં
 આવી પહોંચ્યો. સરકાર પક્ષના વકીલે શુહનેગારને સલાહ
 પૂછવા શરૂ કર્યા. સૌથી ખેલો પોલિસના એ અમલદારની
 જીભાની લેવામાં આવી

અમલદારે જણાવ્યું કે, “સ્વર્ગસ્થ શેઠ નવિનચંદ્રની
 વિધવા શેઠાણી નિર્મળાગૌરીના ઘરનો નોકર મહાત્મી પાસે

આવ્યો, તેવોજ હું પોલિસો સાથે તેમને ઘેર જઈ પહોંચ્યો. ગુહનેગાર આ વખતે નહાસી ચૂક્યો હતો. અમે મોટરમાં બેસી તેવી પાછળ પડ્યા. દાસીની નિશાનીઓ ઉપરથી મહેં મી. ચંદ્રવદનને ફેશનેબલ પોશાકમાં નહાસતો જોઈ લીધો. એણે શ્રીપુરની ટીકીટ કરાવી તેની. ખબર કાઢી, હું પણ એની પાછળ પાછળ શ્રીપુર ગયો. પરંતુ મહારી અત્યંત અભયથીની અંદર જ્યારે હું મી. બંસીધરના મકાનમાં ચંદ્રવદનને પકડવા ગયો. ત્યારે આ બાઈ કે જેઓ એમના પત્ની છે, તેઓના અંગ ઉપર ચોરાચલો માલ હતો. ખૂન તથા ચોરી બંનેના આરોપ તેઓ પોતે કબૂલે છે. મહુને આમાં સમજણ ન પડવાથી હું એ બંનેને અત્રે લઈ આવ્યો છું.

“વાઈ ! મી. પટેલ ! (અમલદાર) તમે શું ધારો છો ? ખૂની અને ચોર કોણ છે ?”

“ચંદ્રવદન.”

“સાબીતી !”

“મી. ચંદ્રવદનની એકાએક નહાસબાગ, શેઠાણી નિર્મળાનું ખૂન અને સુદામાલનો પુરાવો. પછી બીજું શું જોઈએ ?”

“તે સિવાય કંઈ ?”

“ખૂનીને ખૂન કરતો અને નહાસતો નજરોનજર જોનાર શેઠાણીની દાસી અત્રે હાજર છે.”

તે પછી પેલી દાસીને બાલાવવામાં આવી. તેણે જ્યેષ્ઠી લમામ ખીના કહી સંજાબી તે પછી લૈયાણી પણ જુઓની

લેવાઈ. ઠાસીએ ચંદ્રવદનને ખૂની, અને ચોર તરીકે ઓળખી. સુધાને ઓળખતીજ નથી, એમ જાહેર કર્યું.

“મી. ચંદ્ર ! હવે તમે આ બાબતમાં શું કે’વા માંગો છો ?” ન્યાયાધિશે ચંદ્રને હવે પૂછ્યું.

“સાહેબ ! એ મ્હને પૂછો. હું ખૂની છું. ચોર છું. તેઓ આ વિષયમાં કશુંજ જાણતા નથી.” સુધા પતિને બાલવાની તક સુધાં ન આપતાં બોલી પડી.

“કેવી રીતે ?”

“મ્હારાથી રીસાઈ, કોઈ ભરાઈ મ્હારા પતિદેવ મ્હને છોડી ગયા. હું મ્હારા પિતાને ત્યાં જઈ રહી, એટલામાં મ્હારી બહેનના લગ્ન નક્કી થયાં. આ મંગળ પ્રસંગે મ્હને મ્હારા નાથ સાંભર્યા. તપાસ કરતાં મ્હને ખબર મળી કે મ્હારા પતિ સૂર્યપુર નગરના શેઠ નવિનચંદ્રને ત્યાં છે. મ્હેં મ્હારા સ્વામીનાથને સમજાવી, પટાવી, વિનવીને તેડી લાવવા દ્રુપે વેશે ત્યાં જવા નિશ્ચય કર્યો. એ અરસામાં મ્હેં એમનું નામ મૃત શેઠના બાળકપુત્ર નૌતમના ટ્રસ્ટી તરીકે છાપામાં બહાર પડેલું વાંચ્યું. હું રાતોરાત સૂર્યપુર ગઈ પરન્તુ ત્યાં મ્હેં કંઈ જુદુંજ જોયું.”

“શું ?”

સુધા જુદું બોલતી કંપી, છતાં તેણે આગળ ચલાવ્યું, “મારા પાસે મ્હેં એ નફરૂ વિધવા શેઠાણીને પ્રેમ યાચના કરતી જોઈ. એતાંજ ક્રોધાવેશમાં તેણે ખૂન કરી નાખ્યું.

મરતાં મરતાં શેઠાણીએ ચીસ પાડી. મહારા પતિએ મહારા હાથમાંથી ખંજર ખુંટવી લીધું. હું જોડેના ખંડમાં નહાડી તેજ વખતે આ દાસી ત્યાં દોડી આવી. મહારા પતિના હાથમાં પેલી છરી જોતાંજ એને તેમને ખૂની ધારી લીધા, અને જૂમ પાડી. આ બધું હું ખાશુ પાછળ સંતાઈને જોતી હતી.”

“દાસી ! તેં મી. ચંદ્રને ખૂન કરતાં જોયાં હતાં ?”

“ના જી. પરંતુ જ્યારે હું ચીસ સાંભળી દોડી આવી, ત્યારે મહારા શેઠાણી લોહીથી તરબોળ થઈ જમીન ઉપર પડ્યા હતા, અને એમના હાથમાં છરી હતી. તેઓ પલંગ પાસે જઈ રહ્યા હતા.”

“ઠીક ! ત્યારે એમણેજ ખૂન કર્યું એમ તું કેવી રીતે કહી શકે છે ?”

“એમના કપડા અને હાથ લાહીવાળા હતા, એ ઉપરથી.”

“એ નહીં બને. સુધાના હાથમાંથી છરી ખૂંટવતાં એ ડાઘ એને પડી બાય ! એ સંભવિત છે.” વાઝ. ખાઈ તમે આગળ ચલાવો. પછી શું થયું ?”

“પછી મહારા પતિ પણ પકડાઈ જવાની ખીંકે નાહા. એમની ના છતાં મહારો જીવ માયામાં લલચાયો. પાસેના ખુલ્લા પડેલા શેઠાણીના કબાટમાંથી કીમતી વસ્ત્રાલંકારો કાઢી-ચોરી તેની પોટલી બાંધી, અને બંને નહાડાં. સ્ટેશને આવ્યા પછી એમને નૈતમના ટ્રસ્ટી તરીકેના વીલની નકલ બૂલી ગયાની યાદ આવી. તે લઈ આવવા મહારી ના છતાં

એઓ પાછા દોડ્યા. તેઓ આ લોકો દ્રૃઢન ચૂક્યા. હું મહારા પિતાને ત્યાં પહોંચી ગઈ. “એઓ બીજી ગાડીમાં આવી લાગશે.” એમ ધારી હું ખડેનના લગ્નમાં મહાલવા એજ કીમતી વસ્ત્રાલંકારો પહેરી સજ્જ થઈ ગઈ. તેઓ રાતભર સુર્યપુર રોકાઈ રહવાહની ગાડીમાં શ્રીપુર આવી પહોંચ્યા. આગળથી ખબર હોવાથી તેઓ મહારા પતાનેજ ત્યાં આવ્યા. મહેને એ ચા-રાયલા વસ્ત્રાલંકારોમાં બેઠા. “પાછળ પોલિસ આવે છે.” એ ખબર આપી. એટલામાં આ અમલદાર સાહેબ આવી પહોંચ્યા.”

“મી પટેલ ! આ બધી વાત સાચી ?”

“સાહેબ ! બધી તો કેમ કહેવાય ? પરંતુ એટલું તો ખરું કે રહવારે મી. ચંદ્રવદન એકલાજ આગગાડીમાં બેઠા હતા. મહેં પણ તપાસ કરીનેજ શ્રીપુરની ટીકીટ લીધી હતી. અને એજ ગાડીમાં એમની પૂઠ જઈ પહોંચ્યો હતો.”

“બાઈ ! તમારી વાત ઘણે અંશે સંભવિત અને સાચી લાગે છે વાડ ! તમે આ બધું સોગનપૂર્વક કહી દેવા તૈયાર છે ?”

“ખુશીથી.”

“મી. ચંદ્ર ! તમે કેમ કંઈ બોલતા નથી ? તમે જે વીલની નકલ લઈ આવ્યા, તે ક્યાં છે ? રજુ કરો.”

“સુધા ! સુધા ! હવે હક થઈ....”

ચંદ્ર કંઈ આડુઅવળું બોલી બોલેલી બાજી બગાડી નાંખે, તે જિલ્લા તો સુધા બોલી પડી, “ખબરદાર ! નાથ !

“ને તમે કંઈ બોલ્યા તો ! તમને મહારા સોગંદ છે.” એ વીસ મહારીજ શીખવણીથી એમણે પાછળથી ફાંસી નાંખ્યું હતું.”

“ એમ કેમ ! ખાઈ ! આમાં કંઈ ભેદ છે.”

“ જી ! હું જાતેજ ગુહનેગાર છું, છતાં એમની ઇચ્છા જુદી બોલી મહેને બચાવી લેવાની છે.”

“ સાહેબ ! આ તદ્દન ખોટી વાત છે એક તરફ છે. ખરો ગુહનેગાર તો હજી છે.” ચંદ્ર હવે બોલ્યો.

‘મુદા માલને પૂર્વે પચ્ચ મહારી પાસેથી નીકળ્યો છે હું આપને વિનંતી કરીને કહું છું, કે મહારા પતિ નિર્દોષ છે. એઓ મહારા પતિના અનન્ય પ્રેમને લઈનેજ આમ જુદું બોલે છે. તમે મહેને ન્યાય આપજો”

“ આમાં કંઈ અમંગલ નથી. વારું ! તમે જાને અહીં આવો આ ગીતા હાથમાં લ્યો.”

સુધા અને ચંદ્રે ગીતા હાથમાં લીધી. તે પછી ન્યાયાધિશ બોલ્યા. “ તમે જાને એટલું તો જાણી શકો છોને ? કે તમારા હાથમાં એક હિન્દુ ધર્મનું પવિત્રમાં પવિત્ર પુસ્તક શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતા આપવામાં આવેલું છે.”

“ જી....હા.”

સુધા:—(સ્વાગત) હિન્દુ ધર્મ કહે છે કે, “ગીતા એજ પ્રભુના વચન !” શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતામાં ભગવાન મૂર્તિમંત છે. જ્યારે એજ હિન્દુ સમાજનો

એજ હિન્દુ ધર્મ કહે છે, કે “પતિ એજ પરમાત્મનું છે. ધર્મસંકટ ! આમાં મ્હારે કેનો પક્ષ કરવો ! કઈ આજ્ઞા પાળવી ?

“ કેમ બાઈ ! શું વિચારો છો ? ”

(સ્વગત) “ કંઈ નહીં. પહેલાં પતિ ! પછીજ ગીતા.”
(પકટ) “ન્યાયાધિશ સાહેબ ! હું ગીતાના સોગન બાઈને કહું છું કે:-મ્હારા પતિ તદ્દન....નિ....”

“બસ ! સુધા ! દેવી ! મ્હારે માટે એક અધમ, પાપી, ખૂની, ચોર પ્રાણીનો જીવબચાવવાને ખાતર તું હિન્દુ ધર્મના પવિત્ર પુસ્તક ગીતાના સોગંદ લઈ, એને સદાને માથે ફાંસી-પત્ર ન કર. એનું અનુઅંકિત મૂલ ! એતુ આદર્શભર્યું ઉચ્ચ સ્થાન ! ગૌરવ ! અને મહત્ત્વ ન ઓછું કરી નાખ. ત્હારું દેવીત્વ ! અને સતીત્વ જીવું બોલી ન નષ્ટ કર. ગીતાના સોગંદ બાઈ જીવું બોલતાં પહેલાં એટલો વિચાર કર, કે જે સતી હોવાનો દાવો કરે છે, તે કોઈ દિવસ પ્રાણ પણ જીવું બોલતી નથી. તે ગીતાના એટલે સાક્ષાત્ પ્રભુના મહામંત્રને ઠોકરે મારતી નથી. મનમાં તો પાપ તોં કરી નાંખ્યું છે. તેતુ ક્ષણ ત્હને ભોગવવુંજ પડશે. પરંતુ વચનમાં હજીએ પાપ કરતાં અટક. એજ મ્હારું કે’વું.”

“ તો શું એક સતી પોતાના પતિને ફાંસીએ લટકતો જોઈ શકે છે ? ”

“હા ! એતુજ નામ ખરી પતિ-ભક્તિ ! સુધા ! એવા સમયે સતી પતિ-પૂઠે પ્રાણદાન દઈ શકે છે.”

“પરન્તુ ! તમેજ નહોતું કહ્યું, કે આ પાપકર્મમાં મૂળ કારણમૂત હું છું. આમા મ્હારોય ભાગ છે.”

“છે, અને રે’શે. પરન્તુ તે શેમાં ? જુહું બોલવામાં નહી. શિક્ષા સહન કરવામાં.”

“ના....ના....આખીયે શિક્ષા સહન કરવાને લાયક હુંજ છું. હું સોગન ખાઇશ.”

“સુધા ! સુધા ! આ શું કરે છે ? ”

“આપને કડવાં શબ્દો કહ્યાં બદલ ઘોર પાયશ્વિય ! અબગા-જન્મનો ઉદ્ધાર ! પતિ-ભક્તિ.”

“કયા પ્રકારની ? સુધા ! સુધા ! ત્હને ત્હારો પતિ આજ્ઞા કરે છે, કે તું ગીતા છોડી દે.”

સુધાના હાથમાંથી ગીતા સરી ગઈ. તે પછી ચંદ્ર મ્હોટે અવાજે બોલ્યો. “ન્યાયાધિશ સાહેબ ! આ ગીતાના પવિત્ર પુસ્તકના સોગન સાથે હું જણાવું છું, કે ચોરી મ્હેં કરી છે. ખૂન પણ મ્હેંજ કર્યું છે.”

“અને આ ખાઇ ? ”

“હું....હું” સુધા કંઈક બોલવા ગઈ. પણ ચંદ્ર તુર્તજ તેને અટકાવી.

એક અક્ષર પણ બોલે તો મ્હારા સોગન.”

મી ચંદ્ર ! આ બધું શું છે ? તમારા બનેમાં ખરો ગુનેહગાર કોણ છે ? ” ન્યાયાધિશે ચીકાઇને પૂછ્યું.

“ હું-પોતે.”

“તો પછી આ બાઈને જીકું બોલવાનું શું પ્રયોજન !”

“એ તમે ક્યાંથી સમજી શકો ? એા ન્યાયાધિશ સાહેબ ! તમે એટલું તો હિન્દના ઇતિહાસમાં વાંચ્યું હશે, કે એક આર્ય-રમણી પોતાના પતિને ખાતર પ્રાણ પણ પાથરવા નથી ચૂંતી.”

“ પણ એ નિર્દોષિજ છે, એની ખાતરી એને સ્વમુખેજ મળવી જોઈએ. તમે કહો, એ નહીં ચાલે.”

“ તો મ્હારા સોગન દઈ એને કબૂલાવો.”

“ બાઈ ! જો ગુરમેગાર તમેજ હો ! તો તમારા આ મ્હામે ઉલેલા પતિદેવના સોગન ખાઈ કહો, કે ‘ જૂન મ્હે’ કીધું છે.”

“જે પતિને બચાવવાને હું આટલું બધું કરું છું, તેમના સોગન કેમ ખવાય ?

“ ખાવાજ પડશે.”

“ એ મ્હારાથી કદાપી નહીં બને.”

“ તો પછી તમારા પતિજ ગુહનગાર છે, એ વાત કબૂલ કરો.”

સુધાની આંખમાં હવે આંસુ ભરાયાં. તે ન્યાયાધીશના અરજીમાં ઠગી પડી, બોલી, “ દયા કરો ! માફ કરો ! એા

ન્યાયાધિશ ! મહારા પતિ ભૂદયા છે. એમનાથી ભૂલમાં આ કાળું કામ થઇ ગયું છે. હવે તેઓ એ બદલ અંતઃકરણથી પસ્તાય છે. આટલી વાર એમને જવા દો. એક લાગ્યહીન ભિખારણુ આજે તમારી પાસે ઝાંઝા પાથરી, ઘુંટણીએ પડી, એટલી ભીખ માગે છે.”

“ આ ન્યાયની અદાલત છે. બાઇ ! કાંઇ ભીખ માંગવાનું, કે દાન આપવાનું સદાચત નથી, સમજી ? ”

“તો પછી અર્ધ શિક્ષા મળેને કરો. હું એમની અર્ધાગ છું. સુખદુઃખમાં સમાન લાગીદાર છું.”

“એ શાસ્ત્રાર્થ અહીં અંગ્રેજી કાયદા આગળ ન ચાલે. શિક્ષા ગુહનેગારનેજ થાય.”

“ આપ શું શિક્ષા કરશો ? ”

“ ખૂનને બદલે ફાંસી.”

“ ઝોહ ! હયા ! હયા ! ન્યાયાધિપતિ ! તમે હિન્દુ છો. શિક્ષિત છો. સજ્જન છો. સમજુ છો. સહૃદય છો. એક આર્યશમણીનું, પતિવ્રતા અબળાનું, પ્રેમભીનું હૃદય વાંચી શકો છો. ઉકેલી શકો છો. એની અંતરપીડા અનુભવી શકો છો. સતી સ્ત્રીને મન ગમે તેવા પણ અંતે “ પતિ એજ પ્રભુ.” કાયા ત્યાંજ છાયા. અર્ધાગ ત્યાં અર્ધાંગના. જ્યાં એ મહારા રામ ! ત્યાંજ તેની આ અભાગીની સ્ત્રીતા !

“ બચ કરો ! ખેન ! આમાં હું કંઈજ કરી શકું એમ નથી. એ મહારી સત્તાની ખહાર છે. એક વખત અંતરમાં પણ જીહું બોલવાનો વિચાર કરી તમે સતી હોવાનો અધિકાર ગુમાવ્યો છે. એ ભૂલનું હવે....”

“ પણ એનું પ્રાયશ્ચિત્ત હું આવતે જન્મે કરી લઈશ. પરંતુ તમે આ જન્મે આ એક આશાભરી યુવતીની અંતરડીને ઠારી તેનો આશિર્વાદ લઈ લ્યો.”

“ અત્યારે તો કાંઈ નહીં બેન છતાં કાલે ઘેર આવજો. હું આજેજ તમારા તરફથી બંધવાને માટે દયાની અપીલ વડી સરકારને કરું છું. જો કે આશા તો નકામીજ છે. પછી તો ઈશ્વર કરે તે ખરું ! જેવું તમારું નસીબ ! તમે જરૂર મહેને આવતી કાલે મળજો. ”

ન્યાયાધીશ ગયા. સુધા બીને નયને ભરથારને ભેટી પડી. પોલીસના માણસો આરોપી ચંદ્રને કારાગૃહમાં લઈ જવા ત્યાંથી ઘસડી ગયા. “ હાય ! હતભાગ્ય ! ” કહી સુધા ત્યાંજ જમીન ઉપર તૂટી પડી. બેહોશ થઈ ગઈ.

અંતે પ્રભુનું ધાર્યું થયું ! ચંદ્રવદન દોષિત ઠર્યો. તેને ફાંસીની શિક્ષા બહેર થઈ ચૂકી.

પુખ્ત:-૧૧ મું.

“નિર્દોષને સુક્તિ.”

શેઠ સુમનચંદ્રની એકની એક કન્યા “શારદા, ના ખૂનનો આરોપ દૈવયોગે અમુલખરાયના પુત્ર નિર્દોષ અરુણ ઉપર આવતા હતા. અરુણની લાશને કોર્ટમાં હાજર કરી ડિટેક્ટીવ મી. રઠોડ સુમનચંદ્ર, સાથે એક બાબુ ખુરસી ઉપર બેઠા હતા. બીજી બાબુએ વિમળા, ગાડીવાન, તથા લૈયાને પણ ત્યાં લાવી ઉભા રાખવામાં આવ્યા હતા. અરુણનો પિતા અમુલખરાય પણ પોતાની આખરે નિષ્કલંકીક ઠરાવવા વકીલ સાથે ત્યાં રહ્યો હતો-

જે વિમળાએ શારદાને ગાડીમાં નાખતા ઉભય બદ-માશોને જોયા હતા, અને લૈયા તથા ગાડીવાનને ચેતાવ્યા હતા, તેનીજ જુબાની ઉપર મ્હોંટો આધાર હતો. સરકારી વકીલે સુમનચંદ્ર, ગાડીવાન, લૈયા, તથા મી. રઠોડની નહીં જેવી જુબાની લીધા પછી વિમળાને પૂછવું શરૂ કર્યું.

“વિમળા ! તું ક્યાં રહે છે ?”

“શારદા જહેનને ત્યાંજ.”

“કોની સાથે ?”

“શેઠ સુમનચંદ્રને ત્યાંજ.”

“ત્યાં શું કામ કરે છે ?”

“કાંઈજ નહીં ! હું શારદાજહેનની દાસી હતી.”

“ત્હારા મા-આપ, ન્યાત-આત કોઈ બાલુ છે ?”

“ના.”

“વારૂ ! શારદાને ઉપાડી જનારાને તું નજરોનજર જોયા છે. એમજને ?”

“હા.”

“કેટલા જણા હતા ?”

“એ. એક પુરૂષ અને એક સ્ત્રી.”

“તું ખોનેને હમણા જુઓ તો ઓળખી શકે કે ?”

“હા. કેમ નહી ?”

તુર્તજ મી. રાઠોડને આજ્ઞા થતા વેળા અરવિન્દાને ત્યાં હાજર કરવામાં આવી. તેને જોતાંજ વિમળા પોકારી ઉઠી. “આજ...આજ....એ સ્ત્રી.”

વેશ્યા અરવિન્દા તો વિમળા પ્રતિ ટગર ટગર જોઈ જ રહી. તે પછી રાઠોડે અરુણના ગળ ઉપરથી કપડું ખસેડી લીધું.

“અને પુરૂષ આ કે ?”

“ના એ તો આનાથી બહુ મોટો ને જડો હતો. એના વાળ નાટકીયા જેવાં હતાં.”

“તમે આ બાબતમાં શું જુદાસો કરો છો ?”

“હું અરુણકુમાર સાથે બાગમાં ફરવા ગઈ હતી. આ શેઠની કન્યાને તેઓ લક્ષ્મીની લાલચથી એમાન કરી ઉપાડી લાવ્યા હતા.”

“કારણ ?”

“એમની પત્નીને ઘરેણાં ચઢાવવાનો પૈસો એમણે ખર્ચી નાખ્યો હતો એટલે.”

“તમારી જીભાની મી. રાઠોડ તમારે ઘેર આવ્યા હતા, તે વખતથી જીદી પડે છે. વાર્ ! ત્યારે આ દોકરી (વિમળા) કેમ ના પાડે છે ? એનું કારણ !”

“તે હું નથી સમજી શકતી.”

“સાહેબ ! મી. અરુણકુમારનો મૃત્યુ-કરાર આ વખતે વાંચવો હીક થઈ પડશે.” રાઠોડે ડાયરી ડાઘી.

“વાંચો એમાં શું લખ્યું છે ?”

“એમણે પોતાને નિર્દોષ જાહેર કરી, અરવિન્દા તથા ઇંદ્રવદન એમ બે નામ મરતાં મરતાં સૂચવ્યા છે.”

વેશ્યા થોંડી. ન્યાયાધિશે આ જોઈ લીધું. તેઓ બોલ્યા, “અરવિન્દા ! એ ઇંદ્રવદન કોણ ?”

“તે મૃતને શી ખબર ?”

“સાચું બોલો ! નહીં તો....”

“પણ હું શું જાણું ? જાણતી હતી એટલું કહું. હવે માનવું ન માનવું તે તમે જાણો. ઐસં માણસને આમ કોર્ટમાં લાવી ડરાવી ધમકાવીને વાતો કઢાવવી....એ....”

“બસ કરો ! એ વેશ્યાના ઢાંગ અહીં નહીં ચાલે. અહીં તો સીધો જવાબ આપવાનો છે.” રાઠોડે સાહેબ ધુરકયા.

“એટલે શું તમે મૃતને ખૂની માનો છો ?”

“ખૂની કહાય તમે નહીં હો; પરંતુ તેના મદદગાર તો જરૂર છે.” રાઠોડે હિંમતપૂર્વક જવાબ દીધો.

“ખોટી વાત. તમે બળે પડો છો.”

“એમ ? સિપાઈ !”

“હા....સાહેબ.”

“મી. ઇદ્રવદનને હાજર કરો.”

સિપાઈ ઇદ્રવદનને લાવવા બહાર ગયો. રાંઠાડ બોલ્યો,
“ન્યાયાધિશ સાહેબ ! મી. અરુણકુમારે મરતી વેળા ઇદ્રવ-
દનનું નામ લીધું. તે ઉપરથી તપાસ કરી મહેં અરવિન્દાની
સાથે ખાસ સંબંધ ધરાવનાર ઇદ્રવદન નામના મહાશયને
એક હોટેલમાંથી આલાકીથી પકડયા છે. મારના ધાકે છેવટે
તેમણે તમામ વાત મ્હારી પાસે કબૂલી છે.”

એટલામાં ધ્રુજતો ધ્રુજતો ઇદ્રવદન ફિક્કે મોઠે ત્યાં
આવ્યો. તેના હાથમાં લોહાની બેડીઓ હતી. અરવિન્દા આ-
દ્રશ્ય જોતાંજ ધ્રુજ. તેના હાથ ઉડી ગયા. પરંતુ પેલી વિ-
મળા તેજ ઘડીએ પોકારી ઉઠી “આજ ! આશ ! શારદા
બહેનને ઉંચકી જનાર.”

બધાં એને જોઈ રહ્યા. ઇદ્રવદને ખુરસે દિલે સત્ય
એકરાર ન્યાયાધીશ સમક્ષ કરી દીધો.

આજ વખતે ઘડીયાળમાં બેના ટકોરા પડયા. ન્યાયા-
ધિશ અર્ધા કલાકની રબ્બ ઉપર ઉઠયા. ઉઠતાં ઉઠતાં તેમણે
અરુણકુમારને નિર્દોષ જાહેર કર્યા મૂક્યા અને રબ્બ મળ-
તાંજ હુબ્બી દીલે અમુલખરાય પુત્રના શબને છેવટના
અગ્નિસંસ્કાર કરવા ઉપાડી ગયા.

શારદાને ગમાની બેઠેલા શેઠ સુમનચંદ્રે પોતાની બા-
લ્યકાળથી પાળેલી પુત્રી વિમળાને છાતી સરસી દાબી.
શારદાની જગ્યાએ તનેજ હવે પોતાની પુત્રી તરીકે સ્વિકારી,
મન વાળું. શું કરે ? વિધાતાના સ્હાસું થોડુંજ થવાય છે ?

પુ.પ:-૧૨ મું, “અરવિન્દની આત્મકથા.”

અર્ધા કલાક પછી કોર્ટ પાછી બેઠી. ન્યાયાધિશના કે'વાથી અરવિન્દાએ પોતાની આત્મકથા કહેવી શરૂ કરી.

“હું એક ઉચ્ચ વણીક કોમની કન્યા છું. અમારી ન્યાતમાં બાળલગ્ન તો થાય છે. પુનર્લગ્ન, વિધવાવિવાહ, વગેરે નથી થતા, વિવાહ નથી ઓછંડાતા. વૃદ્ધલગ્ન અને કન્યાવિક્રમનું તો પૂછેજ મા. નવ વરસની નાદાન વયે મહારા પિતાએ મ્હને મુંબાઈના કોઈ એક શ્રીમાન વૃદ્ધ વણીકને વેચી. હું ભાવનગર છોડી મુંબાઈ નિવાસીની બની. મહારો ઘરડો ભરથાર તેની આ નખ જેટલી વહુને ! પુત્રી કહું તો પણ ચાલે ! અને સારું સારું પહેરાવી ઓઢાડી રાજી રાખતો હું પણ ખાવું પીવું મળતાં પીએરીઆને બૂલી.

વાત વાતમાં ત્રણ વર્ષ વીત્યા. મ્હને બાર પુરા થઇ તેરમું બેઠું. હવે હું ન્હાતી ધોતી થઇ. સંસારથી પણ કંઈક સમજણી થઇ. મ્હને જરા વયમાં આવેલી બોતાંજ એક દિવસ મહારા વૃદ્ધ ભરથારે છેડી. આ કોને કહું ? ઘરને ખુલ્લે એકાંતમાં હું આંસુડાના ઢગલે ઢગલા વેરતી. ઘરડો ધણી બેઠીને મહારૂ દીલ રોજ બળીને ખાળ થવા માંડ્યું.

હવે મહારા પતિની કામવાસના પણ વધી, એની છે-કબાનીથી હું અંતે કંટાળી, એક દિવસ લાગ બેઠી થોભી.

દણાં દરેણાં ગાંઠા હતાં તેની અને સારા સારા વસતી પોટલી બાંધી હું નહાડી.

તમે પ્રશ્ન કરો કે દયા ? હું દરરોજ મહાલદર્મી માતાને મંદિરે ઘાંતી ગાડીમાં બેસી એટલી દર્શન કરવા જતી. ત્યાં રોજ જતાં એક દિવસ મારા હુણગ્યે હું એક ભૂદેવ સાથે લલી પડી. તે મુઝા દરરોજ “જીન ! પેસો આપો” હાંતીને મ્હારો તોમજ દર્શન આવનાર જનાર સારી સારી સંજોના લુગડાનો પાલવ જેવતો,

એક દિવસ પુનઃજી બીટ હતી. એણે મારો પાલવ પકડયો. હુંએ છટકાવી દર્શન કરવા દોરવા ગયું. તેવોજ છેડો પગમાં ભરાયો, હું પગથીઆ ઉપર પટકાઈ પડી, માથાનો છેડો વક્ષઃસ્થાનેથી ખસી ગયો.

દર્શન આવનાર જનાર લોડાએ, મ્હારી કુળેતીનો આ તમાસો હસતી રુદ્ર એ જોયો. મ્હને તો મરવા જેવું લાગ્યું. મ્હારાથી રડી દેવાયું મ્હારી આંખોમાં આંસુ ભરાયાં, પણ હું ગળગળા બત શું કરું ? વાગ્યું એ તો નક્ષામાં.

પણ એટલામાં ત્યાંથી પસાર થતો એક અપ-ટુ-ડેટ ફાંકડો લાલ મ્હારી વ્હારે ધાયો. પહેલાં તો તેણે પેલા મ્હારાજને ખૂબ લીધો. તેણે ગળગળા થઈ, એ યુવાનથી ઠરી મ્હારી માણી માગી લીધી. આમ મ્હારી અને એ યુવાનની આર આંખો એક થઈ. એણે મ્હારો હાથ ઝાલી મ્હારી ગાડીમાં બેસાડી. મ્હં એને મ્હારું નામઠામ કહ્યું.

તે દિવસથી મ્હારું મન એનામાં પડેવાયું, અને અને

વારંવાર ત્યાં મંદિરે મળવા લાગ્યાં. પરીણામ એ આવ્યું,
કે હું અંતે પાપને પંથે ઉતરી. અનીતિને માર્ગે ગઈ.

મહાર્ પતિમત ખંડાયું. એને એને માટે કોણ જવા-
બદાર ? ધણીને ત્યાં ભૂખે મરતાં કુતરાની નજર વિષ્ટા ઉપર
ભય, એ સ્વાભાવિક છે. હું મહારા વૃદ્ધ પતિથી અસંતોષિત
હતી. એને જોઈને મહારાં રૂવાડાં ઉભા થતાં હું અનાચારમાં
પ્રવૃત્ત થઈ. એને માટે મહુને વેચનાર ! કૂચમાં નાળ-
નાર ! મહારા માળાપ જવાબદાર છે, આ મહાર્ પોતાનું
નહી, પણ ખરું જોતાં એમનું જ પાપ છે.

એ ભણા યુવાનનું નામ “અુમન્” હતું મહાર્ નામ
એ વેળા સવિતા હતું. એક વખત મહેં એમની પાસે મહાર્
હાથ રડયું. એમણે મહુને દીલાસો દેતાં આ રસ્તો દેખાડ્યો
હું પ્રથમ તો કંપી. મહેં એને ચાકળી ના પાડી. પણ અંતે
મહાર્ દીલ પકટયું. કહેવત છે કે, “સંજ તેવો રંગ.” મુકરર
કરેલે દિવસે હું એની શીખવણી મુજબ મહારી વસ્ત્રાલંકા-
રની એ પોટલી લઈ મહારા પતિનું ઘર છોડી નહાડી.

અમે બંને બાગમાં એકમેકને મળ્યાં. એણે ભાડૂતી
ગાડી કરી. અમે બંને એમાં બેઠા. ગાડી એક નહાના પણ
સુંદર મકાન આગળ આવી થોભી, અમે બંને તેમાંથી નીચે
ઉતર્યા. આ તેનું ઘર હતું. મહુને લઈ તે માળ ઉપર ગયો.

તે દિવસથી મહેં એનું ઘર માંડયું. પણ દિવસ જતાં
મહુને એની ચાલચલગત ઉપરથી ખબર પડી ગઈ, “કે એ કોણ
અંબાઈના મવાલા છે.

આ વખતે મહને ચૌદમું વર્ષ ચાલતું હતું. એ દારૂ પી રાંડોને ઘેરથી મોડી રાત્રે આવતો. નોકરી-ધંધા કરવાનું તો નામજ નહોતું. મહારાં ઘરેણાંમાં વેચી એણે છજ માસમાં ઠેકાણે કરી દીધા. હવેજ મહને ખખર પડી; કે “એ અવાજ ધંધા કરી, ફાંકડા પોશાકોમાં ફરી, મહારા જેવી અસાન, નિર્દોષ બાળાઓને આવે પંથે ઉતારી, કાળાકામ ઉપર પોતાનું પાંચ વહેંતનું પાપી પેટ ભરે છે.”

પણ હું લાચાર હતી. એને કહી કહીને, વિનવી વિનવીને થાકી. એન સમજ્યા. એક દિવસ એ ઘેર આવ્યા. હું એમની પાસે રકતી ગઈ. મહેં એમને કહ્યું, “હવે તો કંઈક સુધરો. આંખ ખોલો! આમ ક્યાં સુધી ચલાવશો? મહને દાંડા રહ્યા છે.”

“હું ગર્ભવતી છું.” એ સાંભળતાંજ એ યુવાનના મહેરાનો રંગ ઉઠી ગયો. તે નિષ્કુન્નહૃદયી મહને કે’વા લાગ્યો, “સવિતા! મહારી વાત સાંભળ તું મહને અત્યાર સુધી સારા આખરૂદારતો સંતાન ધારે છે, પણ વાસ્તવિકમાં એમ નથી. હું એક દુનિયાર્થી ઉખડેલો, ચાર, વ્યભિચારી અને નિશાળાજ માણસ છું. મહારા લોળા શબ્દમાં લોળવાઈ મહારી સાથે તું પાપને પંથે ઉતરી છે. હવે જો તહને છોકરી થાય, તો મહારે તે આપી દેવી, અને છોકરો થાય તો તેને...”

“શું?”

“મારી નાખવો.”

“શા માટે?”

“તહારી આખરને ખાતર.”

“આખર હવે રહી છેજ ક્યાં ?”

“લલે તહારી ન હોય. પરન્તુ મ્હને તો લોકો બહાર શ્રીમાન અને ખાનદાનના ફરજંદ તરીકે ઓળખે છે, સમજી?”

“ધુળ પડી તમારી એ ખાનદાની ઉપર.”

આ પાપને પંથે ઉતર્યા પછી એજ દિવસે મ્હને ખબર પડી, કે હું મુંબઈના કેવાના મવાલી-ચોરખમરના શાહુ-કારના હાથમાં ફસાઈ છું, મ્હેં હવે રોવું છોડ્યું, હું હિંમતપૂર્વક તેની સહામે થઈ.

“વારૂ! પણ તમે છોકરીનું શું કરવા માગો છો?”

“વેચી નાખીશ.”

“હું! કેને?”

“વેચ્યાને! સવિતા! તું આમ ગભરાઈશ મા. અમારો ધંધો આજ કહેવાય છે. એના બદલામાં આપણને પુષ્કળ પૈસો મળશે. પછી તું અને હું.....”

હું એના વધુ શબ્દો ન સાંભળી શકી. “બસ કરો. તમારા જેવા ચાંડાળની સાથે, આ મકાનમાં હવે હું એક પણ પણ રહેવા નથી માગતી.”

“તો આ મ્હોટો રસ્તો રહ્યો. ચાલતી થા. ક્યાં જવાની છે?”

“ભીખ માગી ખાઈશ! સમજ્યા?”

“ખીચતું કરવાની પણ શું હતી?”

એ પછી તે પાપાણુ હુઠથી આદ્યો ગયો એકલી પહોળી

હું ખૂબ રડી, મહાર હવે શું કરવું ? આવી અવસ્થામાં આશ્રય
પણ ક્યાં જઈ લેવો ? સાસરામાં તો હવે પાછા જવાય
એવું હતું નહોતું. મહીઅરમાં માખાપ, પરણેલી છતાં,
બહાં તો ફરી વેચવા તૈયાર થાય એવાં હતાં. અત્યારે કોઈ
પણ પ્રકારના એક નિશ્ચય વિના હું ભાગ્યને ભરોસે ખેડેલા
કપડાંભેર નિકળી પડી.

ખાપજન્મે મહેં મુંબાઈ નહોતું જોયું, સાસરાની ઘોડા-
ગાડીમાં ભિચી દરરોજ માતાને મંદિરે દર્શને જતી આવતી,
એજ રસ્તે જતા એક સાન માણસને મહેં અનાથાશ્રમને
રસ્તે પૂછ્યો. તેની આંખેલી નિશાનીથી મહેં આશ્રમ શોધી
તેના માલીકને મહારી આપવીતી હુંકમાં સમજાવી, આશ્રય
માંગ્યો જવાળ રોકડો મળ્યો, “આ અનાથાશ્રમ છે.
વિધવાશ્રમ નથી.”

તે પછી હું વિધવાશ્રમમાં ગઈ. પરંતુ મહારા જેવી
વેશ્યાઓને સંબંધવાની ત્યાંથી આકળી ના પાડી હું મહારા
હુભાગ્યને રોતી. માતા પિતા ઉપર અભિશાપની વૃષ્ટિ વર-
સાવતી, જેમ તેમ લીખ માની પેટ ભરવા લાગી, મહેને નવ
માસ પૂરા થવા આગ્યા, હવે મહારાથી રસ્તે રસ્તે ફરી
લીખ માંગી શકાતી નહોતી, હું અણખાણી એક વેળા મંદા-
વાડીને રસ્તે મહી ગઈ. ત્યાં એક વેશ્યાની નજર મહારો
ઉપર પડી.

હું નહોતી બાણી કે આ એક વેશ્યા હશે ! એણે મહેને
અટારીએ ઉભા ઉભા ઉપર બોલાવી, હું એને સદગૃહસ્થની

ગૃહીણી ધારી ઉપર ગઇ, તેણે મહારી વિનક વાર્તા સાંભળ્યા પછી મૂંઝે પોતાને ત્યાં આશ્રય આપ્યો, એ ચાર દિવસમાંજ મહેં એ મહાનમા એક પુત્રી રત્નને જન્મ આપ્યો.

વેશ્યા આશી હરખાઇ ગઇ. તેણે હવે પોતાનું ધ્યાન મહારા લાવણ્યરાશીને અનુકરણ તરફ વાળ્યું, અને એક રાત્રે એના ઘરનો પ્રેમાત્મ જોતાં, એ કોણ છે? તથા એનો પપિા શું છે? એ હું સમજી ગઇ, હું સુવાવડનો ખાટલો ઠોરી આજે ખેડેલી વહેલીજ ઉઠી હતી, મહેં એના રંગ-રંગ જોયા. પણ શું કરું? લાચાર! લીખ માગી માગી હું કંટાળી ગઇ હતી, વેશ્યાના ધરમાં આવી છું, એ નાણતાં આખા શરીરે ખેલાં તો મૂંઝે, કંપ છૂટ્યો, પરંતુ એ ભીતિ પાછળથી દખાઇ ગઇ. કેવલ છે કે:-“સગ એવો રંગ, અને અન્ન તેવો એડકાર.” એના સંગ, વાતાવરણે, અને અન્ન મહારી બુદ્ધિમાં મલીનતા મૂકી. “એમાં શું?” મૂંઝે થઇ આવ્યું.

એટલામાં એ વેશ્યા આવી. એનું નામ “ગૌહર” હતું. તે બોલો. “આજથી હવે ત્હને નૃત્યકળા અને સંગીતની તાલીમ આપવાની છે. ઉસ્તાદ આવી લાગ્યા છે. લે આ પોશાક, જાદવી ખેડેરી આગલા ખંડમાં આવ.”

હું એના મોઢા અને એ સુસલમાની વેશ્યાના પોશાક તરફ જોઇ રહી. ખેડેલીજ પળે મહેં એને પૂછ્યું.

“તમે સુસલમાન વેશ્યા છો?”

“નહીરે! હિન્દુ અને સુસલમાન જેવા ભેદ વળી

આપણામાં શાના ? જે ઘડી જે પોશાક પહેરવા મુશ્કેલી થાય તે ખરું.”

તે દિવસે આ જોહરને હું હિન્દુ-રમણીના વેશમાં દેખી છેતરાઈ હતી મહેં હિંમતથી જવાબ વાળ્યો.

“હું કાંઈ નાચવા ગાવા ને બજારમાં બેસવા નથી આવી.”

“ત્યારે ?”

“ પ્રમાણિક રસ્તે મહેનત-મજૂરી કરી પેટ ભરવા”

પણ મહારું દોષએ ન સાંભળ્યું. વેશ્યાની મુસલમાન ગુલામડીએ બળાતકારે મહારો ચોટલો છોડી, મુઝંધીદાર તેલ નાખી તેની લટો ગુંથી, માંહે કુલો બાંધ્યાં. હિન્દુ-સ્ત્રીના પોશાક શરીર ઉપરથી ઉતારી લઇ મહેનેએણે મુસલમાની પોશાક પહેરાવ્યો. મહારા ગળામાં દેખાવની મોંઘી, મોતીની માળાઓ (ખોટી) પડી, કાનમાં વેશ્યાના જેવા ચમચમ થતા ઈમીટેશનના કર્ણકુલો, ને નાકમાં પાખરાજની નથ દીપવા પગમાં ઘુઘરા બાંધી તે મહેને શણગારી આગલા ચોરડામાં ઘસડી ગઇ. વેશ્યાને ત્રાસે મહારે પાન ખાઈ મોહું અને હોઠ લાલ રંગે રંગવા પડ્યા, મહારે હાથે પગે મેંદી પણ મૂકાઈ. લાલી અને પાઉકરના લપેડા પણ ખૂબસુરત દેખાવા મોટે લગાડાયાં.

મહારી કુમળી પીઠ ઉપર આપખાના સોળેસોળ પડવા લાગ્યા. મહેને ઉસ્તાદે ગાતાં નાચતાં શીખવવા માંડ્યું. મહારા ઉપર રાત્રિદિવસ સખત ચોટી પહેરી રહેતો.

આ દયાહીન પાપાલયમાં મહેં છ માસ વિતાડયા. હું નાચવા-ગાવામાં પ્રવીણ થઇ પરન્તુ હજી સુધી જોડરે મહેને કોઇ જાહેર જલસામાં અગર મેળાવડામાં નાચવા-ગાવા નહોતી મોકલી. મહાં ગિયળ હજી નરોતું ખંડાયું.

થોડે દિવસે મહેને નાચવાનું ફરમાન આવ્યું. તે દિવસે મહેને ખૂબ શણગારી, મહાં નામ “જોડર” રાખવામાં આવ્યું. મહારી દેહ જે કે સોના રૂપાથી ઝાકઝમાળ થઈ રહી હતી, પણ મહાં કાળજી તો બગી રહ્યું હતું. મહારી આંખોમાંથી શ્રાવણ ભાદરવો વહી રહ્યો હતો, આ વખતે આ અભાગીનીને જે કોઇ આશ્વાસનદાતા હોય, તો તે એક મહારી ન્હાનકડી પુત્રી હતી.

આજ મહારો પ્રથમ નાચ હોવાથી વેશ્યા તેમજ તેની સર્વ દાસ દાસીઓ દીવાનખાનુ શણગારવામાં પડયા હતા. મહારામાં આજ વખતે ઇશ્વરે તર્કશક્તિ અને હિંમત મૂકી. હું ખેરેલા વસ્ત્ર સાથે મહારી ન્હાની બાળકીને લઇ એક કાળું લુગડુ ઓઢી, પાછલે બારણેથી ન્હાડી.

પરન્તુ રાતના જઈ પણ ક્યાં ? આશરે-નવ-દશનો સમય હશે ! શિકારીના પંજામાંથી છટકેલી હરણી સમાન હું જ્યાં જવાય ત્યાં જવા કોઇ પણ પ્રકારની નિશ્ચય વિના જીવ લઇને દોડી. અં પૂછો તો મહેને આ નર્કાલયમાં ખાવા પિવા તથા ઓઢવા ખેરવાનું અપૂર્વ સુખ હોવા છતાં સુદૃઢ ગમતું નહોતું. વેશ્યાનો નિર્દય માર મહારાથી ન્હોતો સહન.

થતો. વળી એક વાર પાપને પથે ઉતરી કઠવા ફળ આપી
ચૂકેલીની હવે એવા અધમ માર્ગમાં ઉતરવા છાતી નહોતી
ચાલતી.

ઇલેક્ટ્રીક લાઇટોની પૂર રોશનીથી ઝળહળતા એક
વિશાળ અને લઘ્ય મકાન આગળ હું આવી. અહીં ગાડી
ગોઠા અને મોટરોની હાર ઉભેલી હતી; લોકોની મેદની
પણ બેઠુમાર હતી. ચીરાતે જીગરે મહેં મહારી પુત્રીને ધીર-
શથી એક મોટરમાં મૂકી દીધી, કઠણ હૈથું કરી તે પછી
હું એ મકાનમાં દોડી.

“મહારે માલીકને મળવું છે.” મહેં ટીકીક ઓફિસમાં
જઈ કહ્યું.

આ નાટકતુ થીએટર હતું. મૂલ્યવાન વસ્ત્રાલંકારોથી
સજ્જ એક સ્વરૂપવાન રમણીને—મહેને, ગભરાયેલી સ્થિતિમાં
બેતાં તે અબાંધ ગયો. તરતજ તેણે એક છોકરાને મહારી
સાથે મોકલ્યો. તે મહેને એક બાડા સરખા શેઠ પાસે લઈ
ગયો. જે થીએટરની અંદરના ભાગમાં—જેને સ્ટેજ કહે છે,
ત્યાં ખુરસી નાખી બે ચાર એક્ટરો સાથે ગપ્પા મારતા હતા.

“મહારે તમને ખાનગીમાં મળવું છે.” મહેં જતાંની
સાથેજ તેમને કહ્યું.

મહેને બેતાંજ તેઓ ઉભા થઈ ગયા. મહારી સાથે એક
એકાન્ત ચોરડામાં આવ્યા. ત્યાં મહેં તેમને તમામ વાન
કહી. તેમના પગમાં મહેં મહારું માથું મૂકી દીધું.

“તહારી એ બાળકી ક્યાં છે?” તેમણે મ્હને પૂછ્યું હતું એમને લઈ પાછી જ્હાર આવી. જે મોટરમાં બાળકી મૂકી હતી, તેની તપાસ કરી. તે ત્યાં નહોતી. હું રડી પડી, શેઠે પણ ખૂબ તપાસ કરી, પરંતુ મોટર કેની હતી? એની બખર નજ પડી. હો-હા-થવાની જહીકે શેઠે એ તપાસ માંડી વાળી. હું પણ માથે હાથ દઈ બેસી રહી, નાટક-કંપનીના આ માલીક તે પછી એક ગાડી ભાડે કરી મ્હને પોતાને ત્યાં લઈ ગયા.

“એ તહારી છોકરીનો પત્તો ત્હને પછી લાગ્યોજ નહી કે?” ન્યાયાધિશે પૂછ્યું.

“ના. હજી સુધી તો નથી લાગ્યો.”

“તો પછી ધાર કે હજી એ છોકરી કદાચ દૈવસંયોગે ત્હને મળે, છતાં તું એને શી રીતે ઓળખી શકે?”

“નહીજ ઓળખાય, પરંતુ ન્યાયાધિશ સાહેબ! આજે એ વાતને લગભગ તેરથી ચૌદ વર્ષે વીતી ગયાં.”

“એમ?”

“જી-હા. મોટરમાં મ્હારી બાળકીને મૂકતાં પહેલાં મ્હેં એ કામ કર્યાં હતાં. એક તો મ્હારા વૃદ્ધ પતિએ મ્હને કરાવી આપેલું મ્હારી છબીવાળું સોનાનું લોકેટ મ્હેં એના ગળામાં મ્હેરાવી દીધું હતું, અને બીજી એના ગલલાની કેંસને છેડે એક મગજની ચિટ્ટી લખી આંધી દીધી હતી.”

“તેમાં શું લખ્યું હતું?”

“સમાજના ત્રાસે કરી રાક્ષસી ફરીનો ભોગ થયેલ, પાપને પથે ઉતરેલ, એક બાળવિધવાનું આ પાપ છે આ નિર્ભાગીની જે કોઈને જાણે, તે ઉછેરજો.”

આટલું લખી મહેં એની “સવિતા.” નીચે મહારૂ ખરૂં નામ સવિતા લખ્યું હતું આજ પછી જો એ લોકેટ કે ચિઠ્ઠી મળે તો હું એને ઓળખી શકું.”

“તો શું નિર્ભાગીનીની માતા! મહારી પોતાની માટરમાં એ છોકરીને મૂકી જનાર, સવિતા! તે તું?” મૃત શારદાના પિતા સુમનચંદ્ર શેઠ આશ્ચર્યથી બોલી ઉઠ્યા.

“ઓહ્! મહારી મા” કે’તાંજ ભરી કોર્ટમાં વિમળા દોડી વેશ્યા અરવિન્દાને બાઝી પડી.

વાંચક! સવિતા એજ અરવિન્દા! અને તેની પુત્રી નિર્ભાગીની એજ શેઠ પોતાની માટરમાંથી બચાવેલી બાળા વિમળા! શારદાની દાસી.

સમય થઈ ગયો. અરવિન્દાની આત્મકથા આવતી કાલને માટે અધુરી રહી.

અરવિન્દા એ પછી વેશ્યા કેમ થઈ? નાટક-કંપનીના માલીકને ત્યાંથી શા શા વેશ લખવી નીકળી ગઈ. એ બધું જાણવા પ્રિય પાઠક! ભાગ બીજો જો.

પુખ્ત:-૧૩ મું.

“આશાનું કિરણ !”

રડી રડીને થાકી ગએલ બાળવિધવા ઉઘાની આંખો અત્યારે એકાએક મિંચાઈ ગઈ હતી. ઉંઘમાં તે એક સ્વર્ગીય સ્વપ્નનું ભેઈ રહી હતી. તેનો પ્રેમ-પાત્ર વિનાયક તેની પાસે આવી (સ્વપ્નામાં) ઉભો રહ્યો હતો. “લગ્ન એટલે શું ?” એજ પ્રશ્ન તેથી નજર સમીપ તરવરતો હતો.

“બાલ ! ઉપા ! તું શું કે’વા ઈચ્છે છે ?”

“જગતે મ્હને છોડી છે. તું મ્હને સ્વિકાર.”

“એતો નહીં બને.”

“ત્યારે હવે હું જાઉં છું.”

“ક્યાં ?”

“નર્કલયમાં.”

“શું તું પતિત થઈ પાપને પંથે પગવા જાય છે ?”

“હા.”

“હું આ શું સાંભળું છું ? એક વિપ્ર-બાળા વ્યભિચારણી થશે ? વેશ્યાવૃત્તિ સ્વીકારી, ક્રૂણ, ક્રૂપ અને કીર્તિને કલંકિત કરશે ? ઉપા ! ત્હને આ ન શોભે !”

“વિનુ ! જો ઉઘાની એટલી બધી દયા આવે છે, તો પછી એને જન્મભર રોતી, કકળતી અને દુઃખ સહન કરતી જોવા શા માટે તૈયાર થઈ રહ્યો છે ? એને સુખી કરવાના ઉપાય તું કાં નથી કરતો ?”

“શું કરું? બોલ! તુંજ કહે. એક વિધવા થયેલ વિપ્રબાળાને આ કમનગ્રીબ કંગાલ યુવક શી રીતે સુખી કરી શકે?”

“ચારીમાંથીજ રંડાપો મેળવનાર, મહારા જેવી બાળવિધવાઓ મહીઅર અને સાસરે ફૂતરીની માફક હડહડ થઈ તિરસ્કૃત થાય છે. અમારી હુદ્દશા તો નિહાળો. હાય! સમાજને કંપારી પણ કેમ નથી છટતી? ન્યાતના પથર હૃદયમાં દયાનો અંશ સરખો પણ ક્યાં દેખાય છે? વિનુ! ત્હને નથી લાગતું? કે અમારી જેવી જન્મભર આંસુ વરસાવતી હતભાગીનીઓને માટે તો તો જરૂર કંઈ થવુંજ જોઈએ!”

“પણ શું?”

“લગ્ન! પુનર્લગ્ન.”

“શું ઉચ્ચ વ્રાક્ષણ કેામજ પોતાનો જગજૂનો આદર્શ, અને રીતરિવાજ મૂકે?”

“એમ હું ક્યાં કહું છું? પરન્તુ સમાજનું અપવિત્ર થઈ જતું શિયળધન સાચવે. પરધર્મમાં વટલાતું સંઘબળ ટકાવી રાખે. અક્ષત યોનીની બાળવિધવાઓને (અપવાદ તરીકે) ન્યાય આપે. એનાથી સમાજનું ગૌરવ નષ્ટ થનાર નથી, ઉલ્ટી સમાજ વધુ આદર્શવાન થશે.”

“એ બનેજ કેમ?”

“તો પછી અપવિત્રતાને પોષો! પાપીવૃત્તિના ઉત્તેજક થાવ. નિર્દય બની સગ્ગી આંખે અધમ દુરય બનતાં અવલોકો.”

અમ જેવી આર્ય બાળવિધવાઓ, અનાચારને પથે પળી, ગમે તે રસ્તે ન્યાત જાત ને માતાપિતાનું નામ અમર કરીએ, એ આંખો મીચી જેયા કરે ! એવો રસ્તો મોકળો કરી આપો. આથી તો ન્યાત અમને પોતેજ પોતાના પાસામાં લઈ ન્યાય આપે એ વધુ ઇચ્છવા જોઈ નથી શું ? ”

“ છે. છતાં એમ જનનું બહુજ અસંભવીત. ”

“ તો પછી જાવ. જે સમાજના દિલમાં દયા નથી, જે સમાજ પોતાનીજ વહૂ-બેટીઓને પાપને પથે ચડતી જોવા તૈયાર છે, જે સમાજના નેતા-આગેવાન નિર્જનમનના છે. તે સમાજ ! તે નિર્દય હિન્દુ-સમાજ ! અને તેમાં પણ પ્રાણજી જેવી ઉચ્ચ કોમ ! મ્હોટા મ્હોટા આદર્શોની વાતો કરે. અફસોસ ! એ ન જોઈએ. શું વિધવાઓમાં આત્મા નથી ? એમને સંસાર-સુખની લાલસા કાં ન થાય ? બાળલગ્ન ! એજ શું એમનો ગુહનો કે ? ના, ના. વૃદ્ધ સાસુ સધવા, અને કૂંપળી યુવાન વહૂ વિધવા ! ચાર ચાર સંતાનની માતા સૌભાગ્યવતી. ચોટલો આંદર્યો કરે ! ન્યારે ધણીનું આંગણુયે ન ભાળનાર બાળરાંડ કાળે લુગડે ફરી, આંસુ વેરે ! એ તમારાથી કેમ જોવાય છે ? તમારાં હૈયાંઓ આ હૃદયલેદક દશ્ય જોતાં દયાથી કેમ પલળતાં નથી ? શું અંતઃકરણ અને કંઠજી જેવી વસ્તુજ સમાજમાં કે હુનિયામાં નથી ? ”

“ છે. પરંતુ સમાજ એવાં લગ્નોમાં સંમતિ ભાગ્યેજ આપે. ”

તો પછી લોકલગ્ન, લોકનિન્દા, અને સમાજનો ભય,

અમારે પણ શા માટે રાખવો ? હા ! જો સમાજ અમને ઉદ્ધારવા તૈયાર નથી, અમને સુખી અને હસતી જોવા રાજી નથી, અમારા સુખને માટે કંઈજ કરવા માગતી નથી, તો પછી જન્મભર મહીયર-ધસુરના ટોણાં ટપલાં ખાઈ શ્વાનજીવન ગૂંજરવા અમે પણ રાજી નથી. ભલે ! સમાજ અમને પાપને પથે જોવા તૈયાર થાય ! અમને ધિક્કારે ! અમારી છથોક વાતો કરે ! જો સમાજ અજ્ઞતયોનીની વિધવાઓના પાપ પુનર્જન્મમાં સંમત નથી, પોતાનું ભૂષણ નથી માનતી, તો પછી ભલે ! આર્યાવર્તની બાલિકાઓ અવગે માર્ગે ચડે ! જોમાંજ પોતાનું ભૂષણ સમજે ! જાવ....વિનાયક ! ઉપાને બે શબ્દ કે'વા આવતાં પહેલાં સમાજનું હૃદય, અને એના કે'વાતા નામના આદર્શો ધરાવે સમજીને-વિચારીને પછીજ આવજો. જ્યારે સમાજને અમ સરખી "અભાગીનીઓ માટે કશી પડી નથી, કોઈ જાતની દરકાર નથી, ત્યારે અમારે એની પરવા તે ક્યાં સુધી ને કેટલી રાખવી ? સહનશિલતાની પણ હુદ હોય છે. સમાજ સમાજને રસ્તે ! અમે અમારે રસ્તે. તમે તમારે રસ્તે. સૌ સૌને રસ્તે."

"થોભ ! ચાલી ક્યાં જાય છે ? હું ત્હને કલંકીત તો નહીજ થવા દઉં."

"તો સ્વિકાર ! એજ રસ્તો છે. વિનુ ! વિનુ ! તુંયે આટલો નિદેય ! અને નિર્જાળ કેમ થઈ ગયો છે ?"

"આ કોટડી, અને આ નગ્ર બંને ખાલી કરવાં પડશે. ન્યાતબદ્ધાર રહી નિરાધાર થવું પડશે."

“એમાં શું ? પવિત્ર પ્રેમને ખાતર ! એટલો લોભ તો બહુજ ઓછો છે.”

“તો ભલે ! આવ ! તારો હાથ હું ગ્રાહું છું. આપણે બંને ન્યાતની આંખે ચઢી ન્યાતબહાર રહીશું, નિન્દાઈશું ને છેવટ સાથેજ મરશું.”

વિનાયકે બાળવિધવા ઉપાનો હસ પકડી લીધો. બરાબર એજ વખતે ઉપાની આંખો ઉઘડી ગઈ. ધરન્તુ અરેરે ! આ ક્યાં સત્ય હતું ? આ તો એક સુખી સ્વપ્ન હતું.

બાળવિધવા ઉપા સ્વપ્નામાં વિનાયક સાથે પુનર્જન કરી ચૂકી હતી. આશાનુ કિરણ એના હૃદયમાં જન્મ્યું.

પુખ્ત:-૧૪ મું.

“લક્ષ્મી એટલે શું ?”

“કહો ! કહો ! એ જગતકલ્યાણકારી કમળાપતિ ! હું બાળવિધવા બની એમાં કેનો દોષ ? કેનો વાંક ? બાળપણે બાંધી બંધનમાં....લલાટ ફેાડી કીધી રાંક, હિન્દુસમાજ ! પૂછું છું હું....કહી દે, એમાં કેનોવાંક ? કુસુમકળીને ખીલતી કચડી વાળી નાખ્યો આઠો આંક, હીવો લઈને ફૂલે નાખે દીકરી એમાં કેનો વાંક ? નિર્બંજનાવિક સોંપી ! કહે છે સમાજ ! જીવન-નૌકા હાંક, ભરસિન્ધુમાં ઢોડી ફૂલે (જી) એમાં બોલો કેનો વાંક ?

ફળ, દીર્ઘિને કોરે મૂકે....ચૂક લગ્ન, કાપે નાક,
અનાચારને પંથે ચૂકે...વિધવા એમાં કોનો વાંક વાંક ?

બોલો ! જવાબ દયો ! આજ હું ગાંડી થઈ ગઈ છું.
વિધવા બનેલી છું. આખી દુનિયાના રહીશોને આમંત્રણ
કરું છું. આવો ! અને જવાબ દયો ! મ્હારે જવાબ જોઈએ
છે. હું બાળવિધવા બની એમાં કોનો વાંક ? ”

“ જો મ્હારા એ સવાલનો જવાબ તમામથી ન
અપાતો હોય, તમને નહીં જડતો હોય, તમે નહીં આખી
શકતા હો, તો મ્હારા આ બીજા સવાલનો જવાબ આપો
બોલો, “ હું બાળવિધવા બની એમાં મ્હારો શું શુકનો ?
મ્હારો શું વાંક ?

હા ! બાળવિધવા હું બની....એમાં શું મ્હારો વાંક છે ?

ના....ના....ખરૂં પૂછો તો એમાં વિધાતાનો છે.

માખાપ જે પરજીવનારા....એ જવાબદાર છે,
આલમ આખી એને કે'શે, એને પ્રશ્ન થનાર છે.

લગ્ન એટલે શું ? ઠીંગલા ઠીંગલીઓની રમત ?
ના....ના. સ્વર્ગની સીડી ! મોક્ષનું મંગળદાર ! અમરાપુરીના
આજ્ઞાં પ્રતિબિંબ !

સમાજ ! સવાલ એકજ પૂછું ! બોલો ! લગ્ન એટલે શું ?
અર્થ મ્હને સમજાવો એનો બોલો ! લગ્ન એટલે શું ?
“ લગ્ન ” શબ્દનો તેમજ પોતે કહો કે ! અર્થ કરો છો શું ?
“ લગ્ન ” શબ્દનું રહસ્ય ઉઠું સમજાવો સમજો શું ?
હું એટલુંજ જાણુમા માંગું છું, અને પૂછું છું કે:—

કયા લગ્નને લગ્ન કહેવું એક દાખલો આપો છો ?
લગ્ન શબ્દની વ્યાખ્યા માંડુ જોઈ કેવી આપો છો ?
રહી ક્રિસ્તુશી ઉંડી એમાં વરનારાઓ ! વાંચો છો ?
એ તો ખતલાવો અમને કે લગ્ન તમે કોને કો' છો.

તમારા લગ્ન શબ્દની સંધી કેવી રીતે છોટે છે ?
લગ્નનો અર્થ તમે શું કરો છો ? લગ્ન જેવી પવિત્ર
ધર્માત્માના પાયા તમે કેટલા ઉંડા નાખો છો ? લગ્ન જેવી
મજબૂત જમીન ઉપર તમે જીવનની આશાના, મનોરથોના,
કેટલા અને ક્યાંક મહાન-મહાનો, લવ્ય દુર્ગો ચણો છો ?

કન્યાનો કર માંડવે ! વરને હાથ અપાય,
એવાં લગ્નો એ કદી લગ્ન નહીં કે'વાય,
અણસમજુ જે (જે) તાંતણા માળાપે ચૂંથાય,
તના નકકી માનજો...તા...તાર ચૂંથાય.

લગ્ન એટલે હસ્ત મેળાપ નહીં. ધામધૂન, મંગળ
પ્રસંગ, અને મિષ્ટાન્નપાણી ઉડાવવાનું એક ટાણું નહીં.
વાહવાહ મેળવવાનું, પૈસા ઉડાડવાનું, લાખેલા;લહાવા લૂટવાનું
જે ઘડી મોજનું સ્નાન સરોવર નહીં, પરંતુ સમજવાનું,
વિચારવાનું, અને ઉંડાણમાં ઉતરી મંથન કરી મોતી અને
રત્નો શોધી લાવવાનું, સુશકેલ જ્ઞાનસરોવર છે. એના ઉપર
આખી જીન્દગીનો આધાર રહેલો છે. લગ્ન એટલે, પવિત્ર-
પ્રેમનું બંધન ! પ્રભુતામાં પગલું ભરવું ! સ્વર્ગીય આનન્દના
બેઠાં બરામાંથી બિન્દુનું પાન કરવા ચઢવું ! લગ્ન એટલે
મજબૂત દ્વારના ખેંચેલા પગથીયા ઉપર પગ !

તો પછી આવાં જવાબદારી અને જોખમ ભરેલાં શબ્દની પાછળ માણસે કેટલો વિચાર કરવો જોઈએ ? ”

બાળવિધવા ઉપા પ્રથમ પગલે સૌભાગ્યશ્રીને શુભાવી બેસતાં દિવાની દશા લોગરી રહી હતી. તેને જે કોઈ તેના આ એકાન્ત આવાસમાં બે શબ્દ કે'વા આવતું, તેને તે લગ્ન એટલે શું ? ” એવા એવા દિવાના. અને ડાહ્યા પ્રશ્નો પૂછ્યા કરતી. કેટલીક વાર તો પોતે એટલી એકલીજ બડબડ્યા કરતી. કોઈક વાર રડતી, તો કોઈ વાર હસતી. આજે વળી તે વિનાયકની એક છબી, કે જે તેણે વિનાયકની પાસે લગ્ન પહેલાં મેળવી, ફાળી રીતે સાચવી રાખી હતી, તેને સંબોધી આ બધું કહી રહી હતી:

“ આ જીએને ! જાણે કે હું પરણતાની સાથેજ રાંડી. એમાં મ્હારો શું ગુહનો ? બા, બાપૂ અને બીજા બધાંય મ્હને ઓછી આંખે કાં જોતા હશે વાર ? મ્હારા સારા સારા વસ્ત્રો અને અલંકારો તેઓએ શા માટે ઉતારી લીધા હશે ? કહે છે કે હું વિધવા છું. ના. ના. પરન્તુ હું તો પરણીજ નથી ને ? ક્યારે પરણી છું ? મ્હને તો નથી સાંભરતું. પરણી છું, તો કોની સાથે ? રાંડી છું, તો કોના નામનું ? બનેજ નહીં. દુનિયા કહે છે. બાકી હું તો નથી માનતી, મ્હેં પતિના ઘરનો-સાસરાનો ઉભરો સરખો તો જોયો નથી. હા....બરાબર એનો હાથ ઝાલ્યો, એટલુંજ. પણ ઉભા રહો. એ પણ મ્હેં પ્રેમપૂર્વક, ઈચ્છા સુજબ, ક્યાં

પકડયો છે ? કદી નહીં, તો પછી એ લગ્નજ શાના ? ક્યાંથી કહેવાય ? એને લગ્નજ કોણ કહે ? તમે ભલે કહો, બાકી મહારા મગજમાંતો એ વાત નથી ઉતરતી. મહેં પતિની પસંદગી કરીજ નથી. મહુને કોઈએ મહારા પોતાના લગ્ન છતાં કાંઈજ પૂછ્યું નથી; એ કઈ ભતતના લગ્ન વાડ ? શું હું એમને મન હતું લીંગલી જેવી છું ? લગ્ન કોના થવાના હતા ? મહારા કે કોઈ બીજાના ? પરણીને, પતિનો હાથ પકડીને, સાસરે સીધાવીને, તેમની સાથે આખો ભવ કોણ ગાળવાનું હતું ? ઘર કોને માંડવાનું હતું ? મહારે. અફસોસ ! એમ છતાં મહારો તો કોઈએ એ બાળતમાં મત, કે અભિ-પ્રાય સરખો પણ નથી પૂછ્યો. સંમતિ પણ નથી લીધી, કોને પડી છે ?

છોકરીના હાથમાં, કર છોકરીનો આપવો,
અધિકારકન્યાને(પછી)હૃદયમાંએજવરનેસ્થાપવો,
જન્મગીભર એજ ! એને ત્યાં પછી વિશ્રામ છે.
આજે અમારા દેશમાં તો લગ્ન એવું નામ છે.
બાળક અગર છુટ્ટા પછી ! પણ માનવો એને પતિ,
પરણી તરત રંડાવ, તોપણ થાવ વિધવા ! કે સતી.
નિષ્કૂર હિન્દુ-સમાજ આવી ક્યાંય દુનિયામાં નથી,
હા ! હિન્દુના સંસારનો જોટો બીજો જગમાં નથી.
પરવાનો છે પુરૂષને પુનર્લગ્નનો ખાસ,
વિધવાઓના બાલમાં સ્વર્ગ્યો રહેવો ત્રાસ.

એક પત્ની મરતાં ! પતિ પરણે ત્રી જ નાર.

પ્રમદા વિધવા થાય તો, એને નહીં અધિકાર

અને એનું કાંઈ કારણ ? એ લેદલાવનું પ્રયોજન શું ?

શું પતિ એટલા પૂજ્ય દેવ, ને પત્ની એટલી દાસી,

કે હવે મનુષ્યની ગણતીમાંથી નારી-જાતિ નહાસી.

(શું) પુરૂષો આવ્યા પરલોકેથી ! પાતાળેથી પ્રમદા ?

દેવોને અધિકાર બધો પણ : દાસીઓને હક શા ?

દેવા બૂલ કરી શકે, મનુષ્ય અન્ અધિકારી,

પુરુષવર્ગ માથા પર ! જ્યારે પગમાં નારી બિચારી

સ્ત્રીઓ એટલે સંસારમાં સુધા ભરનારી ! ગૃહરાજ્યની રાણી, હૃદયદેવી ! એને બદલે આજે દાસી, ચર્ણુકિંકરી. એ તો ઠીક, પણ અમે ગુહનો શો કર્યો ? અમારાં પણ પુનર્લગ્ન થવાં જ જોઈએ. અક્ષતયોનીની બાલવિધવાઓને ન્યાય નહીં મળે ! તો પછી એ સમાજના તામ પર ધૂળ નાંખી.

અમારામાં પણ ભવ છે. હોં ! અમને પણ તમારી-પુરૂષોની માફક પહેરવા-ઓઢવાનું અને સંસાર-સુખ લોગવવાનું મન થાય છે. અમે પણ મનુષ્ય છીએ. અમને પણ હૃદય છે. અમે પણ વાસનાની દાસીઓ છીએ. માયાના બાદુ અમારા ઉપર પણ અસર કરે છે. સંયમ, સંન્યાસ, ત્યાગ, અને વૈસમ્ય કેવળ જગત્માં એકલા અમારાજ અભાગીનીઓના નસીબમાં નથી સરભથ્થાં. તમારો અને અમારો હૃદયનો એમાં સરખો ફિસ્સો છે, પહેંચો. કામ પાડો તો

ખરાખર પાડો. કાચદાઓ-ધારાઓ ઘડો તો બધાને માટે એક સરખાં ઘડો. લિજ્જ લાવો ન ભેખો. એનાથી સમાજ લજવાય છે. અમારી કકળતી આંતરડીઓના નિશ્વાસથી અભાગીની આર્થ બાળવિધવાઓના અશ્રુભર્યા અભિશાપથી ધંધેર તમારા ઉપર કદી રાજી નથી રહેવાનો. એટલું જરૂર તમે બધાં ધ્યાનમાં રાખજો. નક્કી તમારી જીવન-નોંધ પોથીના હૃદય-પટ ઉપર ખાસ કરીને સુવર્ણ અક્ષરે નોંધી-કેતરી રાખજો.”

“લગ્ન એટલે શું ?” વિનુ તું જવાબ આપ ! આને લગ્ન કહેજ કેણુ ? હું તો ફરી પરણીશજ. મ્હારે માટે તો સમાજની મગફળ નથી, કે ના પાડે ! કે કંઈ બોલે ! હું, અરે ! અપવાદ તરીકે પણ મ્હને તો-મ્હારા જેવીને તો ! સમાજ જરૂર રળ-છુટ આપશેજ એટલો તો મ્હને વિશ્વાસ છે.

અને હવે તો હું ત્હનેજ, વિનુ ! મ્હારા વિનુ ! ત્હને પરણીશ. મ્હારી પોતાની પસંદગીના પતિનેજ પરણીશ. બોલને ! તુ કેમ કાંઈ બોલતો નથી ? તું મ્હને નહી સ્વિકારે ? ના કહેને. તું સમાજથી ડરે છે ? ના. ના. સમાજ મંજુરી આપે તો પછી કેમ ? તો તો વાંધો નથીને ? તું બોલતો નથી. ત્હારો વિચારજ લાગતો નથી. દુનિયાની સાથે તું પણ નિર્દય થયો લાગે છે. તો જા. દુનિયાની સાથે તું પણ ચાલતો થઈ જા. હું મ્હારું ફોફો લઈશ.”

કોધાવેશમાં દીવાની ઉઘાએ વિતુની છખી ફાડી નાખી. એટલામાં ત્યાં લીલા આવી લાગી. માતાએ પુત્રીને પાસામાં દાખી. માતાના ખોળામાં માથુ મૂકી ઉઘાએ રડી રડી હૃદયનો ભાર ઓછો કર્યો, અંતર ખાલી કર્યું, માતાના ઉછગમાં એ શ્રમિત ઉઘા સહેજ પોઢી ગઇ.

પલંગમાં ઉશીકાની ઉપર માથું મોઢવી, ઉપાને ઉંઘતી છોડી લીલાવતી તેના વૈધવ્ય વદનને અવલોકતી સજ્જનચને એરડો છોડી ગઇ.

ઉઘા જરા વારને માટે પોઢી ગઇ. તેને સ્વપ્નું આવ્યું સ્વપ્નામાં પણ તે એજ પ્રશ્ન સમાજને પૂછી રહી હતી, “કહો ! લગ્ન એટલે શું ?”

ઉઘા ! નાદાન બાળા ! ન્હાનપણમાં રડી દિવાની બની, કેને ખાતર ? સમાજ તહારે ખાતર !

(વાંચો) સચિત્ર ધાર્મિક પુસ્તકો.

નરસીંહ મહેતા ભાગ ૧-૨
સચિત્ર દરેકના ૦-૧૦-૦
મીરાંબાઈ ભાગ (૧-૨) સચિત્ર
દરેકના ૦-૧૦-૦
રામલીલા ભાગ ૧-૨ સચિત્ર
દરેકના ૦-૧૦-૦
વીણાવેદી ભાગ ૧-૨ સચિત્ર
દરેકના ૦-૧૦-૦
સચિત્ર સતિદ્રૌપદી ૦-૧૦-૦
મનાસલા ભાગ ૧-૨ સ પુણ્ડ્રી
સચિત્ર કી. ૦-૧૦-૦
રાજકઠીઆરો સ'પૂણ્ડ્રી ૧-૪-૦
રક્ષક કે ભક્ષક ? ૦-૧૦-૦
સતિસીતા સચિત્ર ૦-૧૦-૦
પતિનારાયણ વૃત ૦-૬-૦
સત્યનારાયણની કથા ૦-૬-૦
વાગંગના કે દેવાંગના? ૦-૧૦-૦
બત્રીસ પુતળીમાની બુદ્ધી બુદ્ધી
વાતો ૧ થી ૧૦ ભાગમાં સચિત્ર
દરેક ભાગની કી. ૦ ૮-૦
બત્રીસ પુતળી સ'પૂણ્ડ્રી
સોનેરી બાઈડીંગ ૩-૮-૦
કામજતા સચિત્ર ૦-૮-૦

સમાજનો શીકાર ૦-૧૦-૦
ચિતોડનો કરણ કી. ૦-૮-૦
પ્રતાપી પ્રમિલા કી. ૦-૮-૦
રૂપિરાજનાં પદ સચિત્ર ૦-૮-૦
ચતુર સ્ત્રી વિલાસ ગરબાવળા
(લગનનાં ગીત સાથે) ૦-૮-૦
બુદ્ધમીજનેતા ૦-૬-૦
હિંદુ સંસાર સચિત્ર ૦-૧૦-૦
જીવતી ચુરલ સચિત્ર ૦-૮-૦
રાજા હરિશ્ચંદ્ર હરિગીતમાં
સચિત્ર ૦-૬-૦
બોહાણા ભાગ ૧૨ સચિત્ર
દરેક ભાગના ૦-૧૦-૦
પવિત્ર કુમાર સચિત્ર ૦-૧૦-૦
પવિત્રતાનો પ્રતાપ ૦-૧૦-૦
પારસમણી ૧૯૨ પાનાં ૦-૮-૦
" માટી રપડ પાનાં ૦-૧૦-૦
ભક્તશીરોમણી પાનાં ૧૯૨
કી. ૦-૮-૦
ઝેરી ઝવેરી સચિત્ર કી. ૦-૧૦-૦
એકજપેસો સચિત્ર કી. ૦-૮-૦
ભક્તશીરોમણી પાનાં ૨૫૬
કી. ૦-૧૦-૦

બુકસેલર રણછોડલાલ મોતીલાલ

પુસ્તકો વેચનાર-રીઝીરામ અમદાવાદ

સતીતારામતીવાર્તા સચિત્ર ૦-૧૦-૦
 કોણુઆલાક? સચિત્ર ૦-૧૦-૦
 ખુનીની ખોપરી ... ૦-૮-૦
 વિધનો વરસાદ ... ૦-૮-૦
 પાપનું પડીકું ... ૦-૮-૦
 જગતનો જાદુગર ... ૦-૮-૦
 શવાશેરની શોધમાં ... ૦-૮-૦
 ડોક્ટર દૈત્ય ... ૦-૮-૦
 કપટ સીંહ ... ૦-૬-૦
 બેદી મુઠ્ઠું ... ૦-૦-૦
 સોળવરસની સતી ... ૦-૮-૦
 મેના શેઠાણી ૦-૬-૦
 સતિ તેજબા ૦-૬-૦
 બરાસ કરંતુરી ૦-૮-૦
 ગજરામાર ૦-૮-૦
 સદેવંતઅનેસાવલીંગા ૦-૮-૦
 મુલખંકાવલી ૦-૮-૦
 ખત્રીસ પુતળી સંપુર્ણ ૨-૮-૦
 સાડાતણુ ભાગ્યબંધ ૦-૮-૦
 ભયંકર ભુતાવળી ૦-૬-૦
 હીરકટીવ કે દેવ ? ૦-૮-૦
 ભજનસાગર ૦-૮-૦
 ભજન ભંડાર ૦-૮-૦
 કૃષ્ણ સુદામા સચિત્ર ૦-૧૦-૦
 રાજલાખા (દિગ્ગેજસહસ્રલક્ષ્મી)

શાખવાનું સાધનકી. ૧-૮-૦
 સચિત્ર કોકશાસ્ત્ર કી. ૧-૮-૦
 હુતર પ્રકાશ કી. ૨-૦-૦
 રસીક ધોળ પદ કી. ૧-૪-૦
 શુદ્ધ કાવ્ય દોહન૧ થી ૫ ભાગ
 કી. ૨-૦-૦
 મુડા બહોતેરી કી. ૨-૦-૦
 ગારંધરકૃતરામાયણકી. ૩-૦-૦
 તુલસી કૃતરામાયણકી. ૬-૦-૦
 પેસા કેમ કમાવા ? વ્યાપારી
 તાલીમ શોખવનાર સર્વોત્તમ
 પુસ્તક ૧-૮-૦
 સ્વામીદયાનંદનું જીવન ચરિત્ર
 કી. ૨-૦-૦
 નઝીર કી. ૧-૦-૦
 પંચીકરણ કી. ૨-૦-૦
 મોટી ગાયનમાળા બાર ભાગ
 કી. ૦-૧૨-૦
 " " ગ્યાઠ ભાગ કી. ૦ ૮-૦
 " " હ ભાગ કી. ૦-૪-૦
 મહાભારત વલ્લભ વ્યાસનું
 કી. ૬-૦-૦
 વિવેકાનંદનું જીવન ચરિત્ર
 સચિત્ર કી. ૩-૪-૦
 સ્વામી રામતીર્થનું જીવન
 ચરિત્ર ૨-૮-૦

બુકસેલર રથુછાડલાલ મોતીલાલ
 પ્રસ્તાવિત વેચનાર—અમદાવાદ.

સચિત્ર મીરાંબાઈ ૧ જો	૦-૧૦
સચિત્ર " ૨ જો	૦-૧૦
સચિત્ર મહાસા ચારત્ર	૦-૧૨
સચિત્ર ડાકની દીકરી	૦-૮
પંચી પતિવ્રતા યાને	
બોળા ભરથાર	૦-૪
હાલો કે દીવાનો	૦-૩
સાચત્ર મહા સતી દમયંતી	૮-૬
શ્રી સતિસુલસા સચિત્ર	૦-૪
પુષ્પ સુરત ગાયનો	૦-૬
બાદશાહ પીરખલ	૦-૮
હાલ દીવો	૮-૮
પવિત્ર કુમાર સચિત્ર	૦-૧૦
પુષ્પસુરત બલા	૮-૧૪
સચિત્ર સત્યવાન સાવિત્રી ને	
સફરાજબને જસમાઓણ	૦-૮
ભયંકર હુતાવલીનો	
જેખી ચમત્કાર	૮-૮
સચિત્ર સત્સંગ બળનાવબો	
બેજ કાગળ-પાકું પુંકું	
સોનેરી બાપન્ડીંગ,	૧-૮
ઓખાહરણ	૦-૬
એકદશીની કથા	૧-૬
સાચત્ર રામલીલા ભા.૧જો	૦-૧૦
સચિત્ર " ૨ જો.	૦-૧૦
બે ભાગ બેગા	-૧૪

સચિત્ર મોહું તુલસીકૃત	
રામાયણ	૬-૦
ગીરધર કૃત રામાયણ	૪-૦
શુદ્ધ કાવ્ય દોહન ૧૫ ભાગ	૧-૮
સુડા બહોતેરી	૧-૮
ગુજરાતી ભાષાનું પંચીકરણ	૧-૮
શોભના યાને સુધામય	
સંસાર	૦-૬
સચિત્ર પિયાશ પ્રતિમા યાને	
બક્ષક કે રક્ષક ?	૦-૮
મંડીપાઠ સડીક	૧-૧૨
પંચરત્ન ગીતા	૧-૨
સચિત્ર સત્યનારાયણની કથા	૦-૪
(બે ચિત્રો સાથે)	
પ્રિતમની વાણી	૦-૧૨
બૃહત્ હૃદયળ	૦-૧
એકદશીની કથા પાનાં	૧-૮
" ચોપડી	૦-૧૨
ગરૂડ પુરાણ પાનાંમાં	૨-૦
ગરૂડ પુરાણ (ગુજરાતીમાં)	૦-૧૨
અષ્ટા ખ્યાયી રૂઢી સડીક	૦-૧
બદુઈ કાનસ	૦-૮
સુવાસીની સરલા	૦-૧૨

રાણુછોડલાલ મોતીલાલ શાહ.

નીચીરોડ—અમદાવાદ.

ગામેગામ એજન્ટ જોઈએ છે.

હાલમાં અમોએ સારાં, સસ્તાં અને સાચાં પુસ્તકો બહાર પાડ્યાં છે. નવાં નવાં સચિત્ર તેજદાર પુસ્તકો બહાર પડતાં જાય છે આપ આપતું નામ નોંધાવશો તો છપાતાં નવાં પુસ્તકો જણાવના રહીશું.

પુસ્તકો વેચનાર વ્યાપારીઓને મુચના.

તમો બીજો વ્યાપાર કરતા હો તેની સાથે વીસ પચીસ ફીઆના અમારાં સારા સસ્તાં ને સચિત્ર પુસ્તકો રાખશો. તો ટુંકી મુઠીમાં ઘણું સારું નફો મેળવી શકશો.

ઉપરના તમામ પુસ્તકો તથા બીજા દરેક પુસ્તક મળવાનું સ્થળ.

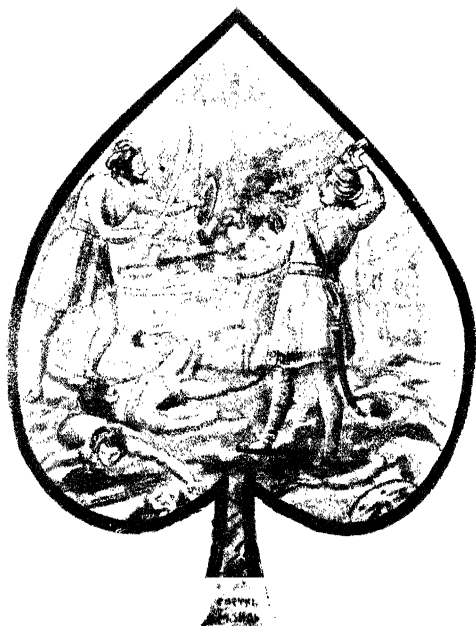
બુકસેલર રણછોડલાલ મોતીલાલ શાહ.

રીચીરોડ-અમદાવાદ.

અત્યુત્તર સદસ્યમયી જુથી પોલીસની વાર્તા.

કાળીનો એકો.

રણછોડલાલ મોતીલાલ બુક્સલર.

રીઘીરાલ અમદાવાદ.

= સરોવર તી સુંદરી. (ભાગ બીજા) =

ગવામસિંહ અદ્યારવગીચા પોતાની પુત્રી સરયુને લગ્ન પોતાની પત્નીને
 યાદ ર (વધુ માટે જુઓ પ્રગલ્ભ તી ના)

